

Ihminen sukupuolen takana: Sukupuoli sosiaalisena konstruk- tiona hyväksyvän kohtaamisen nä- kökulmasta

Sosiaalietiikan pro gradu –tutkielma

Riki Kuivalainen

Ohjaaja Virpi Mäkinen

Huhtikuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion		Laitos – Institution	
Teologinen tiedekunta		Systemaattinen teologia	
Tekijä – Författare			
Riki Kuivalainen			
Työn nimi – Arbetets titel			
Ihminen sukupuolen takana:			
Sukupuoli sosiaalisena konstruktiona hyväksyvän kohtaamisen näkökulmasta			
Oppiaine – Läroämne			
Sosiaalietiikka			
Työn laji – Arbetets art	Aika – Datum	Sivumäärä – Sidoantal	
Pro gradu	22.4.2016	71	
Tiivistelmä – Referat			
<p>Tutkielmassani tarkastelen sitä, mitä sukupuoli ja identiteetti ovat, mitä sukupuoli-identiteetti merkitsee osana ihmisen identiteettiä ja mitä eettisiä ongelmia seuraa, kun eri osapuolet määrittelevät yksilön sukupuoli-identiteetin eri tavoin. Tutkimuskysymyksenä on selvittää, mistä puhutaan, kun halutaan määritellä yksilön sukupuoli, ja miksi tästä tulkinnasta vallitsee erimielisyyksiä, jotka voivat johtaa moraaliseen konfliktiin yksilön ja häntä ympäröivän yhteisön välillä. Ratkaisuksi sukupuoli-identiteetin määrittelyä seuraavaan konfliktiin esitän hyväksyvää kohtaamista ja sukupuolen hahmottamista sosiaalisen konstruktion kautta syntyneenä identiteettikategoriana.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä hyödynnän systemaattista analyysia. Toisessa pääluvussa erittelen sukupuolen käsitteeseen sisältyviä monia ulottuuksia. Keskeisessä osassa erittelyä on Judith Butlerin teoria sukupuolen performatiivisesta luonteesta. Kolmannessa pääluvussa määrittelen identiteettiä sekä sukupuoli-identiteettiä pitkälti kehityspsykologian näkökulmasta. Neljännessä pääluvussa esittelen hyväksyvän kohtaamisen teoriaa Jaana Hallamaan ja Risto Saarisen esittelemien mallien mukaisesti.</p> <p>Sukupuolen hahmottaminen identiteettikategoriana selittää, miten kuva sukupuolesta syntyy yksilön itsemäärittelyn ja yhteisön antaman sosiaalisen tunnustamisen vuorovaikutuksena. Mikäli vuorovaikutus ei toteudu odotetusti, syntyy osapuolten välille konflikti. Määrittelyä koskeva konfliktin ratkeaa sillä, että sen osapuolet tunnustavat sukupuolen luonteeseen liittyvä konstruktiivisuuden, jolta puuttuu määritelmän totuusarvon määrittelevä essentialistinen luonne, sekä tunnustavat yksilön kokonaisvaltaisen toimijuuden sukupuoli-identiteetin takana.</p>			
Avainsanat – Nyckelord			
sukupuoli, seksuaalietiikka, identiteetti, sukupuoli-identiteetti, hyväksyvä tunnustaminen			

Säilytyspaikka – Förvaringställe

Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia

Muita tietoja

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	3
1. JOHDANTO	4
2. SUKUPUOLI.....	5
2.1. Sukupuoli käsitteenä.....	6
2.2. Sukupuolen ulottuvuuksia	8
2.2.1. Biologinen sukupuoli.....	8
2.2.2. Sosiaalinen sukupuoli	11
2.2.3. Koettu sukupuoli.....	13
2.3. Sukupuolittaminen.....	16
2.4. Inter- ja transsukupuolisuus	19
2.5. Seksuaalisuus	22
2.6. Muita sukupuoleen liittyviä termejä	25
2.7. Juridinen sukupuoli.....	27
2.8. Sukupuolen eettisen arvioinnin perusta	30
2.9. Kristillinen sukupuolen teologia.....	32
3. IDENTITEETTI JA SUKUPUOLI-IDENTITEETTI	39
3.1. Identiteetin määrittely	39
3.2. Identiteetin kehittyminen	41
3.3. Sukupuoli-identiteetti	45
3.4. Sukupuoli-identiteetin kehittyminen	48
3.5. Sukupuoliroolit ja vallankäyttö.....	52
4. SUKUPUOLI-IDENTITEETTI MORAALISENA KONFLIKTINA	56
4.1. Konfliktin määrittely	56
4.2. Moraalinen konflikti	58
4.3. Hyväksyvä tunnustaminen.....	61
4.3.1. Identiteetin tunnustaminen.....	62
4.3.2. Neuvottelun moraaliset periaatteet	64
4.3.3. Suvaitsevaisuus.....	66
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	68
Kirjallisuus, lähteet ja apuneuvot	72

1. JOHDANTO

Sukupuoli on erittäin hankala käsite. Sukupuolen moninaisuudesta johtuen siihen viitataan lukuisilla eri käsitteillä. Lisäksi terminologia muuttuu ja kehittyy kaiken aikaa. Monikaan ei tiedä, mistä puhutaan, kun puhutaan sukupuolesta. Esimerkiksi mitä tarkoitetaan, kun puhutaan miehestä tai naisesta? Entä maskuliinisuudesta tai feminiinisuudesta? Onko sukupuolta näiden kategorioiden ulkopuolella? Entä kuinka paljon sukupuoli voi varioida niiden sisällä? Kuka määrittelee näiden käsitteiden sisällön? Kenellä on oikeus käyttää määrittelyn valtaa? Mikä on yksilön sukupuoli, ja kuka sen saa määritellä?

Tutkielmani tarkoituksena on esitellä sukupuolta moninaisena ilmiönä, avata sen roolia osana ihmisen identiteettiä sekä tarkastella millaisia moraalisia ongelmia syntyy, kun eri osapuolten välillä ilmenee erilaisia arvioita yksilön sukupuoli-identiteetistä. Halusin tarttua aiheeseen, koska koin, että usein keskustelussa erilaista sukupuolitulkintaa edustavien välillä ei välttämättä tiedosteta, että osapuolten tulkinta sukupuolen olemuksesta on erilainen, tai että kaikkia sukupuolen eri ulottuvuuksia ei oteta huomioon. Keskeisenä lähtökohtanani on useasta eri tutkimuslähteestäni nouseva periaate, että vaikka sukupuoli identiteettinä onkin ihmisen kokonaisvaltaisesti läpäisevä, ei ihmistä pitäisi koskaan kohdella vain ominaisuuksensa, kuten sukupuolen, edustajana, vaan hyväksyvästi kohdata ihminen ja persoona ominaisuuden takana. Toivon tutkielmani valaisevan paremmin sukupuolen luonnetta sosiaalisena konstruktiona, mikä toivottavasti heikentää sukupuolta koskevaan eettiseen keskusteluun liittyvää konfliktiluonnetta ja auttaa ihmisiä kohtaamaan yksilön tämän sukupuolen takana.

Tutkielmani hyödyntää metodina systemaattista analyysia. Aiheen laajuuden ja osittaisen poikkitieteellisuuden vuoksi olen hyödyntänyt aihepiiriä koskevaa tutkimuskirjallisuutta eri aloilta. Suurin osa lähteistäni on tiettyä aihetta, kuten sukupuolen moninaisuutta, identiteetin muodostumista tai hyväksyvää kohtaamista, käsitteleviä artikkelikokoelmia. Aluksi avaan sukupuolta ja identiteettiä käsitteinä, koska niiden luonteen ymmärtäminen on tärkeää tutkielman loppupuolella käsiteltävän hyväksyvän kohtaamisen teorian ymmärtämiseksi. Tutkielmassani esiin nousevat erityisesti Judith Butlerin teoria sukupuolen performatiivisuudesta, jonka hän esittelee teoksessaan *Hankala sukupuoli*, sekä hyväksyvän kohtaamisen teoria niin kuin Jaana Hallamaan ja Risto Saarinen sen esittelevät. Sukupuoli-

identiteetti on ollut paljon esillä tutkimuksessa, mutta sen määrittely ja siihen liittyvät moraaliset ongelmat ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Tutkielmani jakautuu johdannon (1. luku) ja loppukatsauksen (5. luku) lisäksi kolmeen päälukuun. Toisessa pääluvussa määrittelen sukupuolen käsitettä ja kysyn, mitä sukupuolen käsitteellä ymmärretään ja mitä erilaisia ulottuvuuksia siihen liittyy. Sukupuoli liittyy toisaalta ilmiönä ihmisen biologiaan ja anatomiaan. Toisaalta ympäröivä kulttuuri ja ihmisen oma kokemus sukupuolesta asettavat rajoja ihmisen sukupuolisuuden tulkinnalle. Sukupuolen variaatioiden kuvaamiseksi määrittelen muutamia sukupuolisuuteen liittyviä erityisiä käsitteitä, kuten trans- ja intersukupuolisuus. Lisäksi esittelen lyhyesti ne perusteet, joilla lähdän käsittelemään sukupuoli-identiteetin määrittelyä esirityisesti yksilön ja häntä ympäröivän yhteisön välisenä eettisenä ongelmana. Lopuksi esittelen joitain sukupuolisuuteen ja seksuaalietiikkaan liittyviä kristillisiä teologisia tulkintoja, koska kristinuskolla on ollut varsinkin länsimaisessa kontekstissa valtava vaikutus sukupuolen ilmentämisen seksuaalieettiseen arviointiin.

Tutkielman kolmannessa pääluvussa määrittelen ensiksi identiteetin käsitettä sekä esittelen ihmisen identiteetin psykologista kehitystä, minkä tarkoituksena on osoittaa, että identiteetti ei ole staattinen vaan sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta muokkautuva osa ihmisen psyykettä.. Tämän jälkeen vedän yhteen sukupuolen ja identiteetin käsitteet esittelemällä sukupuoli-identiteettiä ilmiönä. Tähän liittyvät läheisesti sukupuoliroolit ja vallankäyttö. Nämä johdattavat tutkielman neljänteen päälukuun, jossa käyn läpi identiteetin määrittelyyn liittyvä ristiriitaisuuden periaatteita, joista keskityn erityisesti moraaliseen konfliktiin. Aluksi esittelen erityisesti moraalista konfliktia ilmiönä sekä sen aiheuttavia seikkoja. Konfliktin ratkaisuna toimii usein toisen täysivaltaisen ihmisyyden ja toimijuuden tunnustaminen hyväksyvä tunnustamisen kautta, mitä käyn myös läpi. Lopuksi käsittelen tarkemmin hyväksyvän kohtaamisen ja suvaitsevaisuuden periaatteita.

Tutkielmani johtopäätöksissä esitän oman arvioni siitä, miten sukupuoli tulisi nähdä ihmisten luomana, pelkkään keskinäiseen määrittelyyn perustuvana identiteettikategoriana, jonka muoto ja sisältö vaihtelevat suuresti ja jolle ei voida esittää mitään ehdotonta määritelmää.

2. SUKUPUOLI

Ollakseen olemassa muille ihmisille ihminen tulee aina määritellyksi. Ihminen ei ole olemassa sinänsä, vaan häneen liitetään aina häntä kuvaavia attribuutteja, hä-

nen olemusta kuvaavia ominaisuuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi ulkoinen habitus, yhteiskuntaluokka, toimintakyky, ikä, siviilisääty ja vakaumus. Nämä ominaisuudet ovat hyvin keskeisiä ihmisen identiteetin määrittelylle. Kuitenkin ominaisuudet, jotka yleensä läpäisevät ihmisen identiteetin näitäkin kategorioita kokonaisvaltaisemmin, ovat sukupuoli ja seksuaalisuus. Tässä pääluvussa avaan tarkemmin sukupuolisuuden luonnetta ja merkitystä ihmisen persoonan kokonaisvaltaisesti läpäisevänä ominaisuutena.

2.1. Sukupuoli käsitteenä

Suomenkielinen termi ”sukupuoli” kuvaa hyvin sitä, miten sukupuoli perinteisesti on länsimaisessa ajattelussa ymmärretty: mies ja nainen edustavat kumpikin ihmisluvun puolikasta, jotka tarvitsevat ja täydentävät toisiaan.¹ Molempien puoliskojen välttämättömyys on tunnustettu, koska molempia tarvitaan lisääntymiseen, mutta näiden kahden kategorian ulkopuolelle jääviä sukupuolikategorioita ei joko ole yleisesti koettu olevan olemassa tai ne on määrittely eri tavoin luonnottomiksi, suorastaan ”hirviömäisiksi” ihmisyyden muodoiksi.

Englannin kielessä sukupuolelle on kaksi termiä. *Sex* tarkoittaa sukupuolta, joka muodostuu biologian, fysiologian ja anatomian kautta. *Gender* puolestaan tarkoittaa sukupuolta, joka muodostuu sosiaalisen, yhteiskunnallisen ja kulttuurisen rakentumisen kautta.² Vastaavaa erottelua ei suomen kielestä löydy, vaan usein sekä biologiaa että kulttuuriin perustuvia sukupuolen ominaisuuksia käsitellään yhdessä usein jopa huomioimatta tällaisen erottelun olemassaoloa. Omassa tutkimuksessani sukupuolen muodostumisen ja määrittelyn eri ulottuvuudet tulevat olemaan hyvin keskeisessä osassa.

Sukupuoli on ihmisen ominaisuutena otettu usein itsestäänselvyytinä, ja siihen liittyvät kulttuurisia käytäntöjä on käsitelty luonnollisina käytänteinä. Sosiaalipsykologiassa on eritelty länsimaisen kulttuurin niin sanotusti perinteiset käsitteet sukupuolesta seuraavasti:

- 1) sukupuolia on kaksi ja vain kaksi
- 2) sukupuoli on muuttumaton
- 3) sukuelimet ovat olennainen sukupuolen merkki
- 4) mitään poikkeuksia kahdesta sukupuolesta ei tarvitse ottaa vakavasti
- 5) ei ole todellista siirtymistä sukupuolesta toiseen
- 6) jokainen on luokiteltavissa jompaan kumpaa sukupuoleen

¹ Harper 2007, 178.

² Karkulehto 2011, 61.

7) mies/nainen-jako on luonnollinen ja

8) jäsenyys yhteen tai toiseen sukupuoliryhmään on luonnollinen.³

Tällaiset sukupuoleen liittyvät perinteiset käsitykset on pitkään oletettu luonnollisiksi eikä niiden läsnäoloa ole välttämättä erikseen edes tiedostettu. Sukupuolesta ei esimerkiksi tieteellisessä tutkimuksessa edes puhuttu kriittisesti ennen kuin se teoretisoitiin ja nimettiin feministisessä tutkimuksessa. Feministinen tutkimus liittyy läheisesti nykyaikaisen sukupuolentutkimuksen kehitykseen. Postmodernin sukupuolentutkimuksen voidaan sanoa alkaneen 1980–1990-lukujen vaihteessa. Aatehistoriallisesti se oli konstruktionismin jatketta, mikä tarcoitti kiinteiden ja pysyvien identiteettien kyseenalaistamista. Tämänkaltaisen kehityksen aloittivat Michel Foucault, Jacques Lacan, Jacques Derrida ja Gilles Deleuz.⁴

Nykyään sukupuolentutkimus pyrkii näkemään sukupuolen prosessina ja kehityksenä, joka on altis ottamaan vaikutteita sitä ympäröivästä kontekstista. Näin ollen esimerkiksi naiseus tai naisena oleminen voi olla hyvin monimuotoista riippuen sen ilmenemiskontekstista. Myös perinteisen mies-nais-jaottelun ulkopuolisia sukupuoli-identiteettejä pidetään hyväksyttävinä eikä esimerkiksi sukupuoli-identiteetin häiriöinä. Esimerkiksi Judith Butler on nähnyt sukupuolen prosessina, joka toteutuu toistamalla tiettyjä kulttuuriin liittyviä sukupuolisuutta säänteleviä toimintoja. Hän edustaa niin sanottua genealogista kritiikkiä, joka pyrkii kyseenalaistamaan sukupuolen olemuksellisen eli essentialistisen alkuperän.⁵

Vaikka nykyaikana sukupuolen essentialistinen alkuperä pyritäänkin häivyttämään, ei sukupuolen olemassaoloa ilmiönä olla kieltämässä. Esimerkiksi Judith Butlerin mukaan Monique Wittingin esittää sukupuolen ymmärtäminen ainoastaan yksilön henkilökohtaisena performanssina johtaa siihen, että sukupuolelle terminä ei ole enää mitään käyttöä, koska sitä ei voi käyttää kuvailevana yleistyksenä. Myös Butler itse toteaa, että vaikka sukupuoli ei essentialistisessa mielessä olekaan substantiivi, ei se ole myöskään vain epämääräinen joukko toisiinsa liit-

³ Huuska 2012, 225.

⁴ Karkulehto 2011, 62.

⁵ Butler 2008, 41. Johtopäätöksessä kutsun Butlerin edustamaa kantaa heikoksi essentialismiksi. Tämä tarkoittaa eri asiaa kuin lähdeaineistossa käytetty ajatus sukupuolen essentialistisesta näkemystä, jossa sukupuolen essentialin katsotaan olevan esimerkiksi biologinen. Genealoginen kritiikki ei tulkitse esimerkiksi koettua sukupuolta sukupuolen essentialiksi. Kuitenkin omasta mielestäni kokemusta voidaan pitää essentialistisena, mikäli siihen vedotaan esimerkiksi niin sanottuna aitona sukupuolena.

tymättömiä ominaisuuksia. Sen sijaan sukupuolen ydin syntyy performanssista, jota säätelevät sukupuoliseen koherenssiin pakottavat kulttuuriset käytännöt.⁶

Perinteistä ja nykyaikaista sukupuolikäsitystä yhdistää kaksi asiaa: sukupuoli on aina läsnä inhimillisessä olemisessa, ja tähän olemiseen liittyy tiettyjä kulttuurin asettamia normeja ja rajoitteita. Kuten Butler asian ilmaisee, sukupuoli on eloonjäämisstrategia pakottavassa järjestelmässä ja samaan aikaan esitys, josta voi seurata rangaistuksia.⁷ Tämä tarkoittaa sitä, että vallitsevassa kulttuurissa oletetaan ihmiselle aina jokin sukupuoli. Mikäli yhteisön oletus sukupuolesta on ristiriidassa yksilön oman oletuksen kanssa, seuraa yksilön ja yhteisön välinen konflikti, jossa pyritään selvittämään, kumman oletus on oikeassa. Rangaistus virheellisestä oletuksesta on eri aikoina ja eri yhteyksissä ollut esimerkiksi rangaistus rikollisesta käytöksestä tai esimerkiksi sairausluokitus. Sukupuoli on siis selkeästi yksilöön liittyvä ominaisuus, joka kuitenkin on aina väistämättä luonteeltaan sosiaalista. Tällaisen konfliktin syntymiseen perehdyn myöhemmin.

2.2. Sukupuolen ulottuvuuksia

Sukupuoleen liittyy monia ulottuvuuksia, jotka tässä tutkimuksessa olen jakanut karkeasti kolmeen ulottuvuuteen: biologiseen, sosiaalisen ja koettuun sukupuoleen. Biologinen viittaa sukupuolen ruumiillisiin ilmenemistapoihin, sosiaalinen ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyvään tulkintaan ja koettu sukupuoli ihmisen omaan itseymmärrykseen sukupuolestaan. Seuraavassa käyn läpi näitä sukupuolen eri ulottuvuuksia ja sitä, millaista kuvaa kukin niistä sukupuolesta heijastaa ja miten ne liittyvä toisiinsa.

2.2.1. Biologinen sukupuoli

Sukupuoli on vahvasti sidottu ihmisen biologiaan, mutta se, miten biologisia ominaisuuksia tulkitaan, riippuu paljon tulkintakontekstista. Monilla ensimmäinen mieleen tuleva kuva sukupuolesta on sukupuolen biologinen ulottuvuus ja siihen liittyvät ihmisten eroavaisuudet. Usein erot ovat lisääntymisbiologiaan liittyviä, kuten erilaiset kehon ulkoiset tai sisäiset sukuelimet. Huomionarvoista on, että monissa biologisissa ominaisuuksissa, myös sukuelimissä, esiintyy erittäin suurta variaatiota ulkonäössä ja toimintakyvyssä. Tämä aiheuttaa sen, että on vaikea löytää yksiselitteistä tapaa määritellä vain tiettyyn sukupuoleen rajoittuvia ominaisuuksia, jotka löytyisivät vain tietyn sukupuolen edustajalta ja joita ei toisaalta

⁶ Butler 2008, 79, 205.

⁷ Butler 2008, 234.

muiden sukupuolten edustajilla olisi. Tästä osoituksen on muun muassa se, että joka viidestuhannes syntyvä lapsi on biologiselta sukupuoleltaan epäselvä.⁸ Seuraavassa käyn läpi näihin biologisiin ominaisuuksiin liittyvää variaatiota sekä sitä problematiikkaa, joka sukupuolen määrittelyyn biologian pohjalta liittyy.

On löydettävissä joitain sukupuoleen vahvasti liittyviä biologisia ominaisuuksia. Naisilla tällaisina ominaisuuksia ovat munasolujen kypsyminen, kuukautiset, mahdollisuus tulla raskaaksi, synnyttäminen ja imettäminen. Miehillä vastaavia ominaisuuksia puolestaan ovat fallinen kypsyminen, kyky erektioon ja fertiilin sperman tuotto.⁹ Myös joitain hormonieroista johtuvia eroja esiintyy. Naisilla keskimäärin lantio on leveämpi, ääni korkeampi, lihasmassa pienempi, rasvaprosentti suurempi, rinnat suuremmat ja kehon karvoitus vähäisempää kuin miehillä.¹⁰

Hormoneilla on suuri vaikutus lapsen biologisten ominaisuuksien kehitykseen. Tutkimusten mukaan ilman mieshormoneja ei synny pojan elimistöä, joten hormoneilla on pojan kehityksessä vielä keskeisempi merkitys kuin tytön.¹¹ Sikiön keholla on käytössään geenivaimentimia, joilla se hillitsee vastakkaisen sukupuolen kehitykseen kuuluvien geenien toimintaa. *The Quarterly Review of Biology* – aikakauslehdessä julkaistun tutkimuksen mukaan mikäli nämä vaimentimet periytyvätkin oman sukupuolen vanhemman sijaan vastakkaisen sukupuolen vanhemmalta, lapsi altistuu poikkeuksellisen paljon vastakkaisen sukupuolen kehitykseen vaikuttaville aineille. Mikäli tyttösi altistuu ylenmääräiselle testosteronille, saattaa vaikutus olla pysyvä ja tehdä työstä hivenen verran maskuliinisemmän. Tätä kutsutaan maskulinisaatioksi. Sen sijaan poikasikiön oman runsaan testosteronituotannon vuoksi ulkoapain kulkeutuvalla testosteronilla ei ole juuri vaikutusta. Lisämunuaishyperplasia eli CAH heikentää kehon kortisolituotantoa, jolloin lisämunuainen kasvaa, mikä kasvattaa myös lisämunuaisen tuottaman testosteronin määrää. CAH-tytöistä kasvaakin tavallista poikamaisempia, mikä havaittiin tutkimuksessa muun muassa avaruudellisen hahmotuskyvyn lisääntymisenä.¹²

Yksi tärkeä biologiaan liittyvä seikka on lisääntymiskyky. Perinteisen käsityksen mukaan vain mies ja nainen voivat saada keskenään lapsen. Tällöin mies

⁸ Pohjanpalo 2013, 24.

⁹ Aarnipuu 2008, 175.

¹⁰ Tinkanen & Das 2015, 373-374, 376.

¹¹ Pohjanpalo 2013, 19.

¹² Pohjanpalo 2013, 20-21, 23.

määrittäyty siittiön antavana osapuolena ja nainen munasolua kantavana osapuolena. Tämä määrittely ei poista sitä, että myös henkilöillä, jotka esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen vuoksi eivät voi saada lapsia edellä kuvatulla tavalla, tarve lisääntymiseen voi olla suuri ja sukupuoli-identiteetti silti perinteisen miehen tai naisen. Joissain tutkimuksissa onkin pyritty erottamaan toisistaan lisääntymiskyky ja lisääntymistarve, eli eräällä tavalla ilmaisten erottelu ruumiillisen ja koetun sukupuolen välillä.¹³ Sukupuolen määrittely lisääntymiskyvyn perusteella ei toimi myöskään silloin kun kyse on lisääntymiskyvyttömistä ihmisistä. Jos sukupuolta määritellään vain biologian pohjalta, jolloin mies on se, joka voi saada toisen raskaaksi ja nainen se, joka voi tulla raskaaksi, on määritelmä sangen kapea, koska kaikilla ihmisillä lisääntyminen ei syystä tai toisesta ole mahdollista.¹⁴

Maaret Wager sanoittaa osuvasti yleisen käsityksen siitä, mitä sukupuolen biologisella ulottuvuudella lisääntymiskykyineen ja sukupuolityypillisine piirteineen usein ymmärretään: ”Sukupuoli määrää biologisen ja anatomisen naiseutemme tai mieheytemme ja säätelee mikä on itse kullakin tehtävänä ihmiskunnan uusintamistehtävässä.”¹⁵ Georgia Warnake puolestaan kysyy, miksi tietty biologinen sukupuoli pitäisi liittää itsestään selvästi tiettyyn sukupuoli-identiteettiin.¹⁶ Tällaista ilmiötä kutsutaan luonnollisuusparadigmaksi. Luonnollisuusparadigmasa luodaan kausaalinen jatkuvuus biologisen sukupuolen, sosiaalisen sukupuolen ja halun välille. Butler kuvaa tätä sanomalla, että keho on aina kulttuurinen merkki. Kehoa ei voi koskaan ymmärtää erillään siihen liittyvistä kuvitelmissa. Keho ymmärretään sen kautta, mikä ajatellaan ”todelliseksi” tai ”kirjaimelliseksi”. Butlerin mukaan ”todellinen” tuotetaan luonnollistamalla heteroseksuaalisuus, mikä on osa diskurssia, jossa pyritään luomana kuvaa normaalista sukupuolisuudesta ja seksuaalisuudesta.¹⁷

Ihmisten välisiä biologisia eroja ei voida mitenkään selittää pois. Varsinkin feministisessä kritiikissä on esitetty ajatuksia, että sukupuolten väliset erot olisivat loppujen lopuksi palautettavissa diskurssiin ja käsitteenmäärittelyihin eivätkä siten toimisi perusteena sukupuolten erilaisuudelle. Käytetyt käsitteet ja diskurssit eivät kuitenkaan synny tyhjiössä. Erot ihmisten välisessä biologiassa voidaan tunnustaa, ja ainakin lisääntymisen osalta voidaan todeta, että näillä eroilla on funkti-

¹³ Heinonen 2010, 35.

¹⁴ Warnake 2006, 35.

¹⁵ Wager 1998, 81.

¹⁶ Warnake 2006, 33.

¹⁷ Butler 2008, 76, 140.

onsa lisääntymisen mahdollistamisessa. Biologisten erojen tunnustaminen on kuitenkin eri asia kuin niiden tulkitseminen. Mikäli eroja käytetään puhtaasti sen määrittelyyn, mihin ihminen on kykeneväinen tai mitä hän saa tehdä, päädytään biologiseen tai kulttuuriseen determinismiin.¹⁸ Tällä ei välttämättä ole enää mitään tekemistä itse biologisten faktojen kanssa vaan siinä biologiaa käytetään ainoastaan vallan välineenä. Olennaista on se, miten biologisia eroja tulkitaan. Biologisten ominaisuuksien tulkinta syntyy aina sosiaalisessa kontekstissa. Seuraavassa osiossa käsittelemme sitä, miten käsitys sukupuolesta syntyy sosiaalisen kanssakäymisen tuloksena, eli niin sanottua sosiaalista sukupuolta.

2.2.2. Sosiaalinen sukupuoli

Erottelu sosiaalisen ja biologisen sukupuolen välillä on peräisin 1950–60-luvulta, jolloin alettiin keskustella maskuliinisuudesta ja feminiinisyydestä sosiaalisina konstruktioina eli ihmisten välisessä kanssakäymisessä rakentuneina ilmiöinä pikemminkin kuin staattisina objektiivisina rakenteina. Sosiaalisen sukupuoli tarkoittaa elämistä tietyn sukupuolen roolissa ja käyttäytymällä sen mukaan, mitä tuon sukupuolen edustajalta yhteiskunnassa odotetaan.¹⁹ Sosiaalinen sukupuoli ja sen ilmeneminen riippuu hyvin paljon kontekstista, sillä eri aikoina ja eri kulttuureissa ja jopa yksilön eri ikäkausina odotukset sosiaalisen sukupuolen toteuttamisesta vaihtelevat.

Yleensä teemme oletuksen henkilön sukupuolesta perustuen hänen sosiaaliseen sukupuoleensa. Vaikka sukupuolieron lähteinä saatetaan pitää ihmisten biologisia eroavaisuuksia, ihmisten välisessä kohtaamisessa sukupuoli määritellään usein sen mukaan, miten henkilö toteuttaa kulttuurissa vallitsevia odotuksia sukupuolelle. Esimerkiksi henkilö, joka pukeutuu naisten vaatteiksi määriteltäisiin vaatteisiin, kuten hameeseen ja rintaliiveihin, määritellään todennäköisemmin naiseksi kuin miesten vaatteisiin pukeutuva henkilö. Tulkintaa edistää tietenkin, mikäli henkilön biologiset piirteet edustavat kulttuurissa sukupuolittuneita tavoiteltavia ominaisuuksia, esimerkiksi naisten tapauksessa parrattomuus ja kooltaan imetyksen mahdollistavat rinnat.

Pierre Bordieu on todennut, että keho on fyysisten ja seksuaalisten ominaisuuksien kantaja. Nämä ominaisuudet ovat sinänsä neutraaleja, mutta sosiaaliset rakenteet ylistävät tai korostavat niistä toisia ja stigmatisoivat toisia. Voidaan sa-

¹⁸ Farley 2006, 157.

¹⁹ Aarnipuu 2008, 64–65.

noa, että sosiaalisten rakenteiden myötä biologisiin ominaisuuksiin liitetään odotuksia, jotka muuttuvat normittuneiksi rakenteiksi, jolloin niistä tulee osa biologisia faktoja (*"history turned into nature"*).²⁰ Sosiaalinen sukupuoli on siis hyvin paljon ulkoapäin asetettuja odotuksia, joita yksilön odotetaan luonnostaan toteuttavan. On kuitenkin tärkeä huomioida, mitä luonnollisella tarkoitetaan, sillä odotukset nousevat yleensä biologian sijaan vallitsevasta kulttuurista. Nämä odotukset voivat olla yksilön kannalta haitallisia, mikäli ne ovat syvästi ristiriidassa yksilön omien tavoitteiden kanssa. Esimerkiksi tästä käy transsukupuolisuus, jossa kyse on ahdistuksesta, joka nousee siitä, kun omaksi koetun sukupuolen ja sen roolissa elämisen ja itselle asetettujen, sosiaaliseen sukupuoleen liittyvien odotusten välillä on ristiriita.²¹

Modernissa tutkimuksessa sukupuoli nähdään usein juuri sosiaalisessa kanssakäymisessä rakentuneena ilmiönä eli sosiaalisena konstruktiona. Sosiaalinen konstruktio merkitsee sitä, että sosiaalistumme niihin symboleihin, jotka identifioivat miehen ja naisen kulttuurissa sekä näiden symbolien ja merkkien esittämiseen yksityiselämässä. Nämä symbolit ja merkit ovat historiallisten prosessien tulosta. Ihmisten käyttäessä niitä oman identiteettinsä rakennusaineina ne voivat saada monenlaisia muotoja, kuten sukupuolidysforia ja transvestisuus. Nämä uudet konstruktiot ovat ilmiöitä, joita voidaan tutkia tieteellisin menetelmin, esimerkiksi sosiologian, antropologian, psykologian ja lääketieteen keinoin.²²

Sukupuoli-identiteetti tuotetaan valitsemalla, mitä symboleja omaksutaan osaksi omaa identiteettiä. Koska symbolit ovat kuitenkin osa sosiaalista konstruktiota, ei yksilö voi omaksua identiteettiinsä sellaisia merkkejä, joita kyseisessä kulttuurissa ei ole yleisesti hyväksytty. Näin ollen sukupuoli-identiteetti ei ole yksilöllistä, vaan sille on saatava yhteisön tunnustus. Mayeda esittää, että Ian Hackingin mukaan uusia sukupuolikategorioita syntyy jatkuvasti, ja vanhojen kategorioiden rajat muotoutuvat uudelleen. Muokkautumisen vaikutukset näkyvät niin makrotasolla, eli esimerkiksi sosiaalipolitiikassa, kuin myös mikrotasolla, eli esimerkiksi yksilön näkemyksessä itsestään. Vaikka sukupuoli-identiteetti rakentuukin historiallisille merkityksille ja symboleille, on myös mahdollista, että yksilö antaa niille uusia merkityksiä. Samaan aikaan kuitenkin hyväksytään se, että sosiaalisessa kontekstissa symbolit säilyttävät edelleen niiden perinteisen merki-

²⁰ Parson 2001, 71–72.

²¹ Aarnipuu 2008, 72.

²² Mayeda 2006, 200.

tyksensä. Näin ollen, jos ihminen haluaa identifioitua eri sukupuoleen kuin mihin hän on samaistunut, voidaan tämä hänen uusi identiteettinsä hyväksyä, mutta samalla tunnustaa, että perinteisten maskuliinisuuden ja feminiinisuuden merkkien pohjalta hänestä herää edelleen mielikuva myös hänen aiemmasta sukupuoli-identiteetistään.²³

Graham Mayedan mukaan sosiaalinen sukupuoli rakentuu yhdessä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, joten se on osittain jotain jota emme voi itse valita. Tämän vuoksi meillä on osittain velvollisuus hyväksyä se sukupuoli-identiteetti, jonka yksilöt päättävät itselleen omaksua.²⁴ Kysymys on mielenkiintoinen, koska kuten edellä olen esittänyt, sukupuolen ilmaisu on aina sidottu siihen kontekstiin, jossa se tapahtuu. Yksilö ei voi koskaan täysin irrottautua siitä sosiaalisesta kontekstista, jossa sukupuolen ilmaisu tapahtuu. Näin ollen yksilö ei voi vaatia, että ympäristö ehdoitta hyväksyisi hänen sosiaalisista normeista poikkeavan tapansa ilmaista sukupuoli-identiteettiään. Kuitenkin hyväksyvän kohtaamisen teoria vaatisi, että mikäli ihminen kohdataan ja hyväksytään kokonaisvaltaisesti, tulevat myös hänen sukupuoli-identiteettinsä ja sen ilmaisutavat hyväksytyiksi. Hyväksyvän kohtaamisen teoriaa käsittelen tutkielman loppupuolella.

Sosiaalinen sukupuoli määrittää sitä, miten ihmisen ominaisuuksia tulkitaan ja mitä vuorovaikutukseen vaikuttavia johtopäätöksiä niistä tehdään. Sukupuolen biologinen ja sosiaalinen ulottuvuus ovat asioita, joita muiden kuin määrittelyn kohteen on suhteellisen helppo määritellä. Kuitenkin määrittelyn kohteella on biologisiin ja sosiaalisiin ulottuvuuksiinsa perustuen ja osittain niistä riippumatta oma kokemuksensa sukupuolestaan. Kutsun tätä sukupuolen ulottuvuutta koetuksi sukupuoleksi. Seuraavassa kappaleessa määrittelen sitä, miten tämä sukupuolen psykologinen ulottuvuus määritellään ja millaisessa suhteessa se on kahteen edellä esiteltyyn sukupuolen ulottuvuuteen.

2.2.3. Koettu sukupuoli

Oman biologiansa ja yhteiskunnan asettamien odotusten lisäksi ihmisellä on itsellään oma kokemus sukupuolestaan. Ihmisen sukupuoli-identiteetti on osa hänen kokonaisidentiteettiään. Koska kyseessä on psykologiaan liittyvä ilmiö, kutsutaan tätä sukupuolen ulottuvuutta toisinaan psykologiseksi sukupuoleksi. Tässä tutkielmassa käytän kuitenkin nimitystä koettu sukupuoli, sillä kyseessä on nimen-

²³ Mayeda 2006, 201.

²⁴ Mayeda 2006, 200.

omaan ihmisen oma sisäinen käsitys ja kokemus sukupuolestaan. Tämä eroaa merkittävästi biologisesta ja sosiaalisesta sukupuolesta, jotka määrittyvät vahvasti ulkoapäin. Modernissa tutkimuksessa on esitetty, että mikäli sukupuolet ovat lähinnä ruumiin pintana heijastettua fantasiaa, eivät ne voi sinänsä olla valheellisia, vaan aina primaarisia kokijalleen ja vakaata identiteettiä vahvistavia.²⁵ Monesti varsinkin feministisessä keskustelussa koettua sukupuolta nimitetään aidoksi sukupuoleksi. Nimitys on oikeutettu siinä mielessä, että kokijalleen koettu sukupuoli on aito, ja muilla on hyvät perustelut suhtautua tähän kokemukseen vakavasti ja kunnioittavaksi. Kuitenkin, mikäli sukupuoli nähdään sosiaalisena konstruktiona, ei sille voida löytää sinänsä perimmäistä, ”todellista” essentiaa. Näin ollen pidän mielekkäämpänä käyttää termiä koettu sukupuoli, joka korostaa yksilön omaa kokemusta, mutta jättää muillekin mahdollisuuden yksilön kokemuksista poikkeaviin mielipiteisiin.

Judith Butler on todennut, että sukupuoli ei ole identiteetin pohja, vaan osa toimintaamme ja tekojamme.²⁶ Sukupuoli on siis keskeinen osa identiteettiämme, mutta se ei tarkoita, että sukupuoli itsessään olisi annettu ominaisuus, jota voitaisiin käyttää selittämään kaikkea ihmisen toimintaa. Sukupuolikokemus saattaa ohjata yksilön toteuttamaan niitä asioita, jotka ovat mahdollisia hänen biologisilla ominaisuuksillaan, kuten imettämään jos omaa maidontuotantokykyiset rinnat, tai toteuttamaan sukupuoliroolin odotettuja käyttäytymismalleja, esimerkiksi maskuliinista statusta pukeutumalla juhliin frakkiin. Kuitenkin koettu sukupuoli saattaa olla näiden ulkoisten oletusten vastainen, jolloin koettua sukupuoltaan voi ilmaista normien vastaisesti. Koska koettu sukupuoli on lähtökohtaisesti ihmisen oma kokemus sukupuolestaan, saattaa sen ilmaisu totuttujen normien vastaisesti aiheuttaa konflikteja tai lievempiä yhteentörmäyksiä yhteisön tai muiden yksilöiden välillä.

Useimmilla ihmisillä biologinen, sosiaalinen ja koettu sukupuoli eivät ole ristiriidassa keskenään. Tällaista kokemusta kutsutaan cissukupuolisuudeksi (lat. *cis*, tämänpuoleinen).²⁷ Mikäli koettu sukupuoli ja joko biologinen tai sosiaalinen sukupuoli ovat ristiriidassa, eli esimerkiksi ihminen kokee olevansa sukupuoleltaan väärässä kehossa, tai jos ihminen kokee muiden kohtelevan häntä väärän sukupuolen roolin mukaisesti, puhutaan transsukupuolisuudesta (lat. *trans*, toispuoleinen). Transsukupuolisuudessa ongelmana ei sinänsä ole ristiriitaa eri suku-

²⁵ Butler 2008, 229.

²⁶ Aarnipuu 2008, 111.

²⁷ Aarnipuu 2008, 88.

puolen osa-alueiden välillä, vaan suurin ongelma on ahdistus ja häpeä, joka ristiriidasta nousee.²⁸ Koska sukupuoli osana ihmisen identiteettiä on äärimmäisen keskeinen osa ihmisyyttä, voivat ristiriidat sukupuoli-identiteetissä vahingoittaa vakavasti ihmisen mielenterveyttä. Tätä kuvastaa se, että ennen diagnoosin saamista monilla transsukupuolisilla todetaan ahdistuneisuutta ja masentuneisuutta, ja noin 20 % diagnosoiduista ajautuu yrittämään itsemurhaa ennen hoitojen aloittamista.²⁹

Judith Butler on teorioissaan korostanut, että sukupuoli ei ole annettu asia, vaan ideaalinen konstruktio.³⁰ Tämä kuvaa sitä, miten sukupuoli on loppujen lopuksi enemmän kaikkien sukupuolten elementtien summa kuin puhtaasi mikään yksittäinen osa niistä. Vaikka myös ihmisillä on erilaisia ominaisuuksia niin ruumiinrakenteeltaan, sosiaaliselta statukseltaan kuin ajatuksiltaan, on sukupuoli enemmänkin ihmisten toimintaa, ei niinkään ihmisten ominaisuuksia.³¹ Ihmisen ominaisuudet antavat yksilölle lähtökohdat, joissa hän sukupuoltaan toteuttaa, mutta ihminen kuitenkin itse päättää, miten hän näitä ominaisuuksia käyttää hyväkseen. Joissain konteksteissa totutusta normista poikkeaminen on helpompaa kuin toisissa, ja cissukupuolisesta mies-nais-dikotomiasta poikkeavat sukupuolen ilmaisut ovat saaneet historian aikana hyvin monenlaisia muotoja. Kuitenkin sukupuolikäsitykset ovat muuttuvia ja dynaamisia, ja niitä tuotetaan ja muokataan yhä uudestaan puheessa ja toiminnassa.³² Butlerin mukaan siis tietyn sukupuolikäsityksen toistaminen tarpeeksi usein luo vaikutelman sen luonnollisuudesta ja antaa vaikutelman sen kyseenalaistamattomuudesta, mikä estää vallitsevista sukupuolikäsityksistä poikkeavan keskustelun.

Tärkeä huomio on, että vaikka moni yksilö kokisikin samaistuvansa miessukupuoleen, ei kaikkien kokemus miehenä olemisesta ole välttämättä samanlainen. Varpu Löyttyniemen mukaan sukupuolen sosiokulttuurisuuden korostaminen hämärtää liikaa kunkin yksilön omaa kokemusta sukupuolesta. Esimerkiksi kaikkien poikien kokemus miessukupuolesta ei ole sama, vaan jokaisella on siitä oma käsityksensä.³³ Sukupuolikategorioiden monimuotoiseen kokemiseen liittyy läheisesti kysymys siitä, voiko sukupuolen kokemus ulottua myös perinteisten kahden kate-

²⁸ Kaltiala-Heino et al. 2015, 367.

²⁹ Mattila et al. 2015, 379.

³⁰ Bloodsworth 1995, 633.

³¹ Korvajärvi 2010, 188.

³² Markkola 2014, 137.

³³ Löyttyniemi 2004, 134.

gorian, miehen ja naisen, ulkopuolelle. Butler kertoo, että Monique Wittingin mukaan ”kieli niputtaa sosiaalista todellisuutta sosiaalisen ruumiin pinnalle”.³⁴ Näin ollen myös mies ja nainen ovat vain ihmisten muodostamia kategorioita, joiden rajat voitaisiin kehon ja sosiaalisten suhteiden uudelleentulkinnalla määritellä myös toisin. Lisäksi mikään ei pakota rajoittamaan sukupuolten määrää nimenomaan tiukasti kahteen.³⁵

Biologinen, sosiaalinen ja koettu sukupuoli ovat tapoja määrittää sukupuolen eri ulottuvuuksia. Se, millaisia määrittelyjä nämä kategoriat sisältävät, tuottaa hyvin monimuotoisia sukupuoli-identiteettejä. Seuraavassa pääluvussa tarkastelen sukupuolittamista ja sukupuolen monimuotoisuutta ilmiönä.

2.3. Sukupuolittaminen

Edellä olen kuvannut, miten monimuotoisesti sukupuoli voidaan määritellä. Tämä johtaa väistämättä siihen, että sen määritelmään mahtuu paljon variaatiota. Luonnollisimmin jako tapahtuu miehiin ja naisiin. Kuitenkin näiden kategorioiden sisälle mahtuu niin paljon variaatiota, että on vaikea sanoa, milloin kyse on kummasta kategoriasta, tai milloin siirrytään sellaisille sukupuolisen ilmaisun alueille, että tulee tarve nimetä uusia sukupuolikategorioita. Tässä tutkielmassa käytän termejä feminiininen ja maskuliininen kuvaamaan ominaisuuksien sukupuolittamista. Feminiinisyydellä tarkoitan yleisesti ymmärrettynä naiseutta tai naisellisuutta ja maskuliinisuudella miehekkyyttä tai miehisyttä. Ellei erikseen ole eksplikoitu, nämä termit kuvaavat mieheyttä ja naiseutta universaalisti eivätkä ole sidottu mihinkään kontekstiin.

Pierre Bordieun mukaan sukupuolen määrittelyssä kyse on vain siitä, millaiset ominaisuudet ovat kussakin kontekstissa sukupuolelle toivottuja ominaisuuksia. Keho on fyysisten ja seksuaalisten ominaisuuksien kantaja. Sosiaaliset rakenteet tekevät tietyistä fyysisistä ominaisuuksista toivottuja ja stigmatisoituja.³⁶ Näin ollen ei ole lainkaan yksiselitteistä, mitkä ominaisuudet määritellään toivotuiksi ja mitkä epätoivotuiksi. Kontekstista riippuu myös mitä ominaisuuksia pidetään maskuliinisina ja mitä feminiinisinä. Samoin kontekstista riippuu, millaiset sukupuolittuneet ominaisuudet ovat toivottuja tai stigmatisoituja kullakin yksilöllä.

Varmaa on ainoastaan, että yhdelläkään yksilöllä ei ole ainoastaan maskuliinisia tai ainoastaan feminiinisiä ominaisuuksia. Sandra Bem kehitti stereotyypp-

³⁴ Butler 2008, 195.

³⁵ Butler 2008, 195.

³⁶ Parson 2001, 71-72.

pisesti maskuliinisina ja feminiinisinä ominaisuuksina pidetyistä ominaisuuksista testin, jossa mitattiin henkilön sukupuolisuutta. Testin mukaan kaikissa ihmisissä on sekä maskuliinisia että feminiinisiä piirteitä, eli jokaisessa ihminen on jollain tavalla androgyyninen. Tämän vuoksi sukupuolta ei pitäisi käyttää syrjinnän perusteena, koska eri tavoin sukupuolittuneet ominaisuudet ovat yhtä aikaa läsnä ihmisen olemisessa.³⁷

Ominaisuuksien sukupuolittaminen näkyy esimerkiksi siinä, miten erilaiset työt jaotellaan miesten tai naisten töihin. Tällainen jako ei ole mitenkään itsestään selvä, vaan se syntyy aina kussakin kulttuurissa sukupuolista ja työn luoteesta vallitsevien käsitysten mukaisesti. Monesti kun työtehtävien sukupuolittumista esiintyy, sen oletetaan olevan luonnollinen, esimerkiksi fysiologian, anatomian, seksuaaliseen suuntautumisen tai muun sellaisen perusteella. Musimbi Kanyoro käyttää esimerkkinä lehmän lypsämistä, joka joissain afrikkalaisissa heimoissa on nimenomaan miesten, joissain nimenomaan naisten tehtävä.³⁸ Luonnollisuusparadigmaan sortuminen on ymmärrettävää silloin, kun kyse on esimerkiksi voimaa vaativista töistä, jotka yleensä kasautuvat enemmän lihasvoimaa omaaville miehille. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että olisi olemassa voimakkaita naisia jotka voisivat tehdä samoja työtehtäviä. Ihmisten jakaminen miehiin ja naisiin on yksi inhimillisen ajattelun luonnollisimpia piirteitä. Tämän voi käytännön elämässä todeta hyvin esimerkiksi siinä, että kuullessaan uuden vauvan syntyneen, kysyvät ihmiset usein, onko se tyttö vai poika. Kysymys on mielenkiintoinen siinä mielessä, että mitä merkitystä vastauksella on. Kertooko vauvan biologinen sukupuoli, jonka perusteella vastaus kysymykseen yleensä annetaan., jotain siitä, millainen vauva tulee olemaan luonteeltaan, vai saako se ihmiset kohtelemaan lasta jotenkin eri tavoin? Kysymys liittyy läheisesti siihen, miten ymmärrämme mies- ja naissukupuolen merkityksen ihmisen olemukselle.

Thomas Laquerin mukaan ennen modernia aikaa naisen keho ymmärrettiin miehen kehon kautta. Oli olemassa vain yksi sukupuoli, ja se oli maskuliininen.³⁹ Tätä näkemystä ovat aikanaan edustaneet muun muassa Aristoteles ja Galenos, ja heidän oppejaan seuraten monet läntisen Euroopan ajattelijat ennen valistusta. Butler kertoo, että Jacques Lacanin mukaan naista leimaava ominaisuus on ollut nimenomaan puute, jonka vuoksi hän on jatkuvan naamioimisen ja jossain mieles-

³⁷ Wager 1998, 88–89.

³⁸ Farley 2006, 137.

³⁹ Boss 2009, 271.

sä myös suojelemisen tarpeessa.⁴⁰ Tämä näkyy myös Euroopan ulkopuolella muun muassa taolaisessa ajattelussa, jossa kaikkeuden (Tao) feminiininen osapuoli yin merkitsee negatiivisuutta, passiivisuutta ja muita puutteen tavoin kielteisiä ominaisuuksia.⁴¹ Aikanaan Rooman valtakunnassa miehisuus oli hyveistä merkittävin, sillä se oli kaikkea sitä, mitä täysikasvuinen kukoistava ihminen saattoi parhaimmillaan olla.⁴² Vain miehessä ihmisyyys toteutui täysin, naisen olemista leimasi aina puutteellisuus.

Nykyaikana on mahdollista selvittää lapsen biologinen sukupuoli jo ennen syntymää. Tähän on mahdollista myös vaikuttaa jossain määrin. Toimenpiteessä, jossa pystytään määrittelemään syntyvän lapsen sukupuoli, käytetään hyväksi väriseulontaa, jossa siittiöitä merkitään erilaisilla merkkiväreillä. Siittiöiden merkitseminen saattaa kuitenkin aiheuttaa haittaa syntyvälle lapselle, sillä DNA:han sitoutuvat kemikaalit voivat periaatteessa aiheuttaa mutaatioita, häiritä geenien muotoutumista sekä niiden toimintaa. Tutkimusta aiheesta on tehty vielä vähän. Kyselyjä sukupuolen valitsemisesta tulee suomalaisille lapsettomuusklinikoille vähän, sillä vanhemmille on yleensä tärkeintä saada terve lapsi. Yhdysvalloissa, josta siittiöseulonta on lähtöisin, perusteluna hoidolle voi olla esimerkiksi ”perheen tasapainottaminen”, eli tyttöjen tai poikien suurta määrää halutaan kompensoida toista sukupuolta edustavalla lapsella. Suomen hedelmöityshoitolaki estää lapsen sukupuolen valitsemisen, paitsi mikäli sillä voidaan ehkäistä sukupuoli-kromosomien kautta periytyvä vakava sairaus.⁴³

Mahdollisuus biologisen sukupuolen valitsemiseen ei kuitenkaan poista sitä mahdollisuutta, että syntyvän lapsen biologiassa ei esiintyisi sellaista variaatiota, joka aiheuttaisi epäselvyyttä biologisen sukupuolen määrittämisessä. Wickmanin mukaan niitä sukupuolen variaatioita, jotka ovat poikenneet kulttuurin mukaisesta mies/nainen-jaosta, on pidetty yli sadan vuoden ajan sairauksina ja häiriöinä. Toisaalta samaan aikaan on esiintynyt myös käsityksiä sukupuolen variaation luonnollisuudesta. Nykyään kansainvälinen asiantuntijajärjestö WPATH (World Professional Association for Transgender Health) on ottanut kantaa sukupuolen dikotomisen mies/nais-jaon ulkopuolelle jäävien puolesta toteamalla, että sukupuolen ilmentäminen, sukupuoli-identiteetti mukaan lukien, tavalla, joka ei sovi stereotyyppisten oletusten mukaisesti yhteen yksilön syntymähetkellä määritellyn suku-

⁴⁰ Butler 2008, 108.

⁴¹ <http://www.thefreedictionary.com/yin> . Katsottu 17.2.2016.

⁴² Merenlahti 2015, 86.

⁴³ Ruukki 2015.

puolen kanssa, on tavallinen ja monikulttuurinen ilmiö, jota ei tulisi lähtökohtaisesti tuomita sairaaksi tai kielteiseksi.⁴⁴

Biologinen sukupuoli on merkittävässä roolissa miehen tai naisen sukupuoli-identiteetin määrittelyssä. Niissä tapauksissa, kun biologinen sukupuoli ei olekaan syystä tai toisesta selvä, esimerkiksi kehityshäiriön, vammautumisen tai muun vastaavan tuloksena, päädytään tilanteeseen, jossa miehen ja naisen kategorioiden määrittelyä on joko laajennettava tai sitten on luotava uusia sukupuolikategorioita, joihin kyseessä olevat sukupuolen ilmenemistavat sopivat paremmin. Seuraavassa pääluvussa käsittelen lyhyesti kahta sukupuolen variaatiota, inter- ja transsukupuolisuutta, jotka molemmat omalla tavallaan haastavat dikotomisen sukupuolijaon ja pakottavat kehittämään uusia tapoja ymmärtää sukupuoli.

2.4. Inter- ja transsukupuolisuus

Toisinaan syntyvillä lapsilla on havaittavissa sekä maskuliinisten että feminiinisten sukuelinten kehitystä. Lapsia, joilla on yksilölliset sukupuolipiirteet, eli sekä tytön että pojan kehollisuutta, on syntyvistä lapsista 1:1500. Näillä lapsilla biologista sukupuolta ei voida yksiselitteisesti määrittää pelkästään sukuelinten perustella. Suomeksi synnynnäisistä yksilöllisistä sukupuolipiireistä käytetään nimitystä intersukupuolisuus. Lääketieteessä ilmiöstä käytetään nimitystä DSD, *disorders of sex development*, jota pyritään välttämään, koska se antaa kuvan ilmiöstä ”häiriönä” (*disorder*), tai *diversity of sex development*.⁴⁵

Historiallisesti lainsäädännössä sukupuoleen perustuneet etuoikeudet ovat perustuneet sukuelinten muotoon eli biologisen sukupuolen tulkintaan. Biologiasa ilmiötä kutsutaan dimorfisuudeksi, eli saman lajin eri sukupuolten edustajat eroavat toisistaan ulkonäön perusteella. Seuraavaksi tärkein asia on ollut seksuaalinen suuntautuminen. Koska homoseksuaalisilla miehillä sukuelinten muoto on ollut kunnossa mutta seksuaalinen suuntautuminen väärä, ei heidän mieheyttään ole täysin tunnustettu. Seuraavaksi tärkein asia on ollut reproduktiivisuus eli lisääntymiskyky.⁴⁶ Myöskään siittämään kykenemättömän miehen täyttä miehen täyttä mieheyttä ei ole tunnustettu, tosin ennen munasolun löytymistä syyn lapsettomuuteen oletettiin olevan useammin naisessa kuin miehessä.

Ihmisellä on luontainen taipumus jaotella asioita luokkiin epäjärjestelmällisen maailman mielekkään hahmottamisen mahdollistamiseksi. Koska sukupuolit-

⁴⁴ Huuska 2012, 222–223.

⁴⁵ Huuska 2012, 228.

⁴⁶ Turner 1999, 466.

taminen on yksi ihmisen luonnollisimmista tavoista luokitella ihmisiä, asettavat intersukupuoliset haasteen sijoittumalla samanaikaisesti sekä miehen että naisen kategoriaan että molempien niiden ulkopuolelle. Butler ilmaisee tämän toteamalla, että intersukupuolisten on vaikea olla olemassa kehonsa kanssa yhteiskunnassa, jolleivät he samaistu jompaankumpaan perinteiseen sukupuolikategoriaan, feminiiniseen tai maskuliiniseen. Länsimaissa vakiintui 1950–1960-luvuilla hoitomuoto, jossa intersukupuolisena syntynyt lapsi pyrittiin normalisoimaan sukupuoleltaan tytöksi tai pojaksi varhaisella kirurgialla, hormonihoidolla ja kasvatuksella. Lapsen oletettiin sopeutuvan kumpaan tahansa hänelle päätettyyn sukupuoleen, kunhan hoito aloitettiin ennen kahden vuoden ikää.⁴⁷ Intersukupuolisille lapsille syntymän yhteydessä tehdyssä leikkauksessa lapsen genitaalialueet usein nykypäivänäkin leikataan muistuttamaan naisen sukupuolielimiä. Tätä kutsutaan sukupuolielinten feminisoinniksi. Monet ovat kommenteissaan paheksuneet tätä käytäntöä ja verranneet sitä naisten ympärileikkaukseen eli sukuelinten silpomiseen, joka on länsimaaisessa kulttuurikontekstissa paheksuttavaa toimintaa.⁴⁸

Intersukupuolisuuden eri muotoja on pidetty sukupuolen kehityksen häiriönä, mutta uudemman tutkimuksen mukaan intersukupuolisuus on sukupuolen luonnollista vaihtelevuutta, jonka kanssa on mahdollista elää. Kuitenkin intersukupuolisuuteen voi liittyä kokemuksia häpeästä, epävarmuutta omasta identiteetistä, kelpoisuudesta miehenä tai naisena, seksuaalisuuteen liittyviä pelkoja, kokemuksia vieraudesta, kokemuksia luottamisen ja turvallisuuden menetyksestä sekä luottamuksen ja turvallisuuden tunteiden menetystä, jos intersukupuolinen tausta on salattu ja selvinnyt vasta myöhemmin. Erään tutkimuksen mukaan kuitenkin intersukupuolisten lapsien kasvuvuosien aikana saama psykologinen tuki vähensi lasten mielenterveysongelmat puoleen.⁴⁹ Intersukupuolisuuteen liittyvien ongelmien hoidossa on ajan kuluessa tapahtunut kehitystä. Kehityksellinen näkökulma intersukupuolisuuteen merkitsee, että sukupuolen normaaliuden sijaan painotetaan kokonaiskehitystä hoitoja arvioitaessa. On myös todettu, että mikäli intersukupuolisen lapsen kehosta keskustelu on tabu, se voi aiheuttaa traumoja ja vaikeuttaa normaalia emotionaalista ja seksuaalista kehitystä sekä luoda jännitteitä perhepiirissä.⁵⁰ Intersukupuolisuus on sukupuolikategorioita ylittävänä ilmiönä haaste selkeisiin linjoihin tottuneelle ihmismielelle. Hämmennys on ymmärrettävää sekä

⁴⁷ Huuska 2012, 228.

⁴⁸ Jones 2006, 123.

⁴⁹ Huuska 2012, 224, 235, 252.

⁵⁰ Huuska 2012, 234–235.

intersukupuoliselle itselleen että ihmisille hänen ympärillään. Tämän vuoksi hämmennyksen aiheuttavista asioista olisi tärkeää keskustella kaikkien osapuolten kesken tunnustavan hyväksynnän aikaansaamiseksi sekä tabujen ja oletusten välttämiseksi.

Transsukupuolisuudessa kyse on sukupuoliristiriidasta eli sukupuolidysforiasta, jossa ihminen kärsii ristiriidasta biologisen sukupuolensa, koetun sukupuolensa ja hänelle asetettujen sukupuolirooliodotusten välillä. Transsukupuolisuus on käännetty aikoinaan ”transseksuaalisuudeksi”. Kyseessä on käännösvirhe, koska englannin kielessä ”sex” voi viitata sekä seksuaalisuuteen että sukupuoleen. Kuitenkaan transsukupuolisuudessa ei kyse ole seksuaalisesta suuntautumisesta, vaan sukupuolikäsityksestä.⁵¹ Transseksuaalisuus terminä otettiin käyttöön 1940-luvulla. Ensimmäiset tutkimus- ja hoito-ohjeet annettiin vuonna 1979. Ohjeiden tarkoituksena oli varmistaa, ettei fyysistä vahinkoa aiheutettaisi niille, jotka haakeutuvat hoitoon mielenterveyden häiriön eivätkä sukupuoli-identiteettikokemuksen vuoksi.⁵² Transsukupuolisuuden vastakohta on cissukupuolisuus, jossa ihminen ei koe sukupuoliristiriitaa. Suurin osa ihmisistä on cissukupuolisia eikä välttämättä edes tietoisesti havaitse ristiriitoja sukupuoliperformanssinsa eri osa-alueilla.

Transsukupuoliset nuoret kokevat sukupuoliristiriidan eri tavoin. Toiset kokevat sen hyvin kehollisesti ja psykosomaattisesti, osa taas roolikonfliktina ja -paineena ja osa kokee kumpaakin jatkuvasti. Biologista sukupuolta edustavat kehon osat voivat tuntua täysin vierailta, itseen kuulumattomilta ja inhottavilta. Sukpuolidysforian kokemus voi aiheuttaa niin voimakkaita tuntemuksia, että ne vaikeuttavat keskittymistä, aiheuttavat ahdistusta, estävät sosiaalista kanssakäymistä tai vaikeuttavat julkiselle paikalle menemistä. Transihmisten identiteetin rakentamiseen liittyy voimakkaasti identiteetin stigma eli identiteetti on yhteisön silmissä ikään kuin ”pilattu”. Transihmisillä voi esiintyä hoitoa tarvitsevia trauma-reaktioita, jos heidän ydinkokemuksia itsestä on lapsesta asti ohitettu, kielletty ja tehty naurunalaiseksi. Monilla voi olla myös kokemuksia fyysisestä ja henkisestä väkivallasta.⁵³

Kokemukset sukupuoliristiriidasta ovat yksilöllisiä ja vaihtelevia. Osa sukupuoliristiriitaa kokevista henkilöistä haluaa korjata vain juridisen sukupuolen vas-

⁵¹ Aarnipuu 2008, 74.

⁵² Kaltiala-Heino et al. 2015, 367.

⁵³ Huuska 2012, 242, 251-252.

taamaan sukupuoli-identiteettiään, osa kokee tarvetta korjata sukupuoltaan biologisesti korjaushoitojen avulla ja osa haluaa näitä molempia.⁵⁴ On tutkimuksia siitä, että transsukupuolisten ihmisten ahdistus, itsetuhoinen käyttäytyminen ja masennus ovat hoidettavissa, mikäli hänen toivomansa sukupuolen korjaukseen tähtäävät operaatiot toteutetaan.⁵⁵ Olennaista on huomata, että itse transsukupuolisuus ilmiönä ei useinkaan vaadi hoitoa, vaan hoitoa vaatii siihen liittyvä sukupuoliristiriidan aiheuttama henkinen ja sosiaalinen pahoinvointi. Transsukupuolisella sukupuoliristiriidan kokemuksen katoamiseen liittyvät olennaisesti sosiaalisen ympäristön reaktiot ja tuki sukupuoli-identiteettiin liittyvien ongelmien käsittelyssä.

Diane Ehrensaft on löytänyt tutkimuksessaan kolmenlaista suhtautumista sukupuoleen perheissä, joissa oli transsukupuolinen lapsi: muuttajat (transformers), foobiset (transphobics) ja ohittajat (transporters). Muuttajat saattavat aluksi suhtautua transsukupuoliseen lapseensa negatiivisesti, mutta muuttavat myöhemmin käsitystään ja ryhtyvät tukemaan lasta. Foobiset perheet suhtautuvat negatiivisesti transsukupuoliseen lapseen ja pyrkivät mahdollisesti mukauttamana häntä perinteisiin sukupuolinormeihin. Ohittajat puolestaan jättävät lapsen transsukupuolisuuden täysin huomiotta ja kieltäytyvät mahdollisesti edes keskustelemasta sukupuoli-identiteettiasioista perheessään. Jokainen näistä perhetyypeistä tarvitsee omanalaistaan apua transsukupuolisuuteen liittyvän pelon eli transfobian kohtaamisessa.⁵⁶ Tutkimuksen mukaan viidesosa lapsista, joilla on vahvoja sukupuolirajat ylittäviä kokemuksia, kasvaa transsukupuolisiksi nuoriksi ja aikuisiksi.⁵⁷ Transvanhempien lasten sukupuoli-identiteetin ja seksuaalisen suuntautumisen tutkimusta on tehty toistaiseksi vähän, mutta nykyisten tutkimusten mukaan tällaisten perheiden lapset kasvavat ilman omia sukupuoli-identiteettiongelmia ja yhtä yleisesti heteroseksuaaliseen identiteettiin kuin cissukupuolisten perheiden lapset.⁵⁸

2.5. Seksuaalisuus

Ennen seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden tarkempaa käsittelyä on tärkeää tiedostaa sukupuoli- ja seksuaalietiikassa ilmenevä ongelma: sukupuoli ja seksuaalisuus samaistetaan usein virheellisesti toisiinsa. Usein sukupuolta myös käsitellään

⁵⁴ Heino & Nipuli 2015.

⁵⁵ Jones 2006, 131.

⁵⁶ Dietert & Dentice 2013, 27–28.

⁵⁷ Huuska 2012, 227.

⁵⁸ Huuska 2012, 258.

liiksi seksuaalisen suuntautumisen kautta, vaikka periaatteessa sukupuoli-identiteetillä ja seksuaalisella suuntautumisella ei ole mitään välitöntä yhteyttä keskenään. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että näistä käsitteistä puhutaan sekaisin tai kritiikki kohdistetaan eri asiaan kuin on tarkoitus. Seksuaalisuudesta saatetaan puhua sukupuolisuutena, seksisuhteista sukupuolisuhteina ja seksuaalisista vähemmistöistä sukupuolivähemmistöinä.⁵⁹ Tätä ilmiötä kutsutaan sukupuolen seksualisoimiseksi. Sukupuolen seksualisoimisen ongelmana on erityisesti se, että se ylläpitää turhaan heteronormatiivista sukupuolijärjestelmää tekemällä oletuksia siitä, mikä ihmisen sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen pitäisi olla. Koska sekä sukupuoli että seksuaalisuus ovat erittäin herkkiä identiteetin osa-alueita, pitäisi niistä puhuttaessa huomiota kiinnittää huomiota hienovaraisuuteen sekä siihen, että puhutaan oikeista asioista oikeita termejä käyttäen.

Seksuaalisuus terminä tarkoittaa ihmisen suuntautumista sen suhteen, mistä hän saa eroottisia kokemuksia ja seksuaalista mielihyvää. Seksuaalinen suuntautuminen kuvaa erityisesti sitä, että seksuaalisuuden toteuttamisella on kohde, joka erilaisissa seksuaalisissa suuntautumisissa vaihtelee. Seksuaalisuus on siis ominaisuus, joka on kaikilla ihmisillä, mutta seksuaaliset suuntautumiset vaihtelevat. Seksuaalisia suuntautumisista ovat esimerkiksi hetero- (eri sukupuolta oleva), homo- (samaa sukupuolta oleva) ja biseksuaalisuus (miehiin että naisiin kohdistuva seksuaalinen kiinnostus ja vetovoima).⁶⁰ Muita seksuaalisen suuntautumisen muotoja ovat muun muassa panseksuaalisuus, jossa seksuaalisen kiinnostuksen kohdetta ei haluta rajata koskemaan vain tiettyjä sukupuolia tai sukupuolta ei koeta olennaiseksi seksuaalisen tai emotionaalisen kiinnostuksen herättäjäksi, ja asek-suaalisuus, jossa ihminen ei koe varsinaista seksuaalista vetovoimaa kehenkään, mutta voi sen sijaan kokea emotionaalista kiintymystä erilaisiin ihmisiin.⁶¹

Seksuaalisuus käsitteenä on sängen uusi. Seksuaalisuus-termiä alettiin luonnostella 1880–1890-luvuilla lääketieteellisessä kielenkäytössä, jotta voitiin puhua seksuaalisista poikkeavuuksista. Ennen 1800-luvun loppua seksuaalisuus-termi puuttui siis keskustelusta kokonaan, koska kyseistä käsitettä ei ollut olemassa. Sen sijaan esimerkiksi suomenkielisessä kontekstissa puhuttiin siveellisyydestä, vieteistä, haluista ja ruumiillisuudesta.⁶² Termin puuttuminen ei tarkoita, että ilmiö olisi ollut täysin vieras tai sitä ei olisi osattu sanoittaa, vaan ilmiötä ei ollut sidottu

⁵⁹ Karkulehto 2011, 60.

⁶⁰ <http://seta.fi/hlbtqi/> Katsottu 10.4.2015

⁶¹ <http://seta.fi/hlbtqi/> Katsottu 17.2.2016.

⁶² Markkola 2014, 147.

sellaiseen termistöön, joka olisi samalla tavalla ymmärrettävissä nykyaikaisessa kontekstissa. Se, mikä koetaan seksuaalisesti viehättävänä, vaihtelee kulttuurista ja kontekstista toiseen.⁶³ Seksuaalisuus ilmiönä on universaali, ja aina läsnä ihmisenä olemisessa, vaikka sen ilmenemisen muodot vaihtelevatkin.

Evoluutioteoria vaikutti 1800-luvun lopun seksuaaliskäsitykseen. Ajateltiin, että ihmisyyteen kuului seksuaalinen kurinalaisuus, kun taas seksuaalisuus ja seksuaaliset tarpeet liittyivät enemmän eläimellisyyteen.⁶⁴ Myös nykyaikana mielikuvat vaikuttavat merkittävästi käsityksiimme seksuaalisuudesta. Foucaultin mukaan seksiin liitetään paljon positiivisia mielikuvia, mutta myös paljon negatiivisia, esimerkiksi epäsoviva kumppani, prostituutio ja seksuaalinen hyväksikäyttö. Negatiivisten mielikuvien yhdistäminen on näin ollen luonnollista, mutta pahimmillaan se voi olla erittäin haitallista, koska seksuaalisuus läpäisee sukupuolisuuden tavoin koko ihmisen olemuksen minuus ja identiteetti mukana lukien.⁶⁵ Risto Vuorisen mukaan seksuaalisuus sisältää niin somaattisen, psyykkisen kuin sosiaalisenkin tason. Minä yhdistää eri seksuaalisuuden ulottuvuudet toisiinsa. Yhdynässä kaikki seksuaalisuuden ulottuvuudet ovat läsnä, eli silloin olemme kaikkein paljaimmillamme toisen ihmisen edessä.⁶⁶ Tämä mahdollistaa seksiin liittyvän kokonaisvaltaisen nautinnon, mutta myös altistaa ihmisen erittäin syville kielteisille kokemuksille.

Kuten aiemmin on todettu, sukupuoleen liittyviä teemoja ei usein osata erottaa seksuaalisuuteen liittyvistä.⁶⁷ Tämä tulee hyvin ilmi kun puhutaan seksuaalivähemmistöjen edustajista, kuten homoista ja lesboista. Mikäli ihminen ryhtyy seksisuhteeseen samaa sukupuolta olevan kanssa, dikotomisessa ja heteronormatiivisessa sukupuolijärjestelmässä hän menettää oletetun sukupuolipaikkansa ja joutuu muotoilemaan sukupuoli- ja seksuaali-identiteettiään uudelleen. Tämä aiheuttaa monesti ontologisen kriisin, joka ilmenee seksuaalisuudesta puhuttaessa. Kuitenkin periaatteessa sukupuolen ja sitä koskevien käsitysten hämärtäminen on mahdollista ilman että joudutaan muotoilemaan uudelleen normatiivista käsitystä seksuaalisuudesta tai suuntaamaan sitä uudelleen.⁶⁸ Käytännössä tämä tarkoittaa, että vaikka seksuaalisuudesta puhuttaessa alettaisiin puhua luontevasti myös esi-

⁶³ Farley 2006, 20.

⁶⁴ Markkola 2014, 145.

⁶⁵ Farley 2006, 161.

⁶⁶ Vuorinen 1997, 147.

⁶⁷ Aarnipuu 2008, 168.

⁶⁸ Butler 2008, 21, 24.

merkiksi homoseksuaalisuudesta, ei aikaisemmin normia edustanutta heteroseksuaalisuutta tarvitse välttämättä määritellä uudelleen. Näin ollen heteroseksuaalisten ihmisten ei tarvitse pelätä annetun seksuaali-identiteettinsä uudelleenmäärittelyä homoseksuaalisten ihmisten määrittelyn vuoksi.

Sekä seksuaalisuus että sukupuoliuus ovat pitkään olleet hyvin vaiettuja, tabuja aiheita. Nykyään seksuaalisuudesta on tullut entistä julkisempaa ja poliittisempaa. Totta kai seksuaalisuus on ollut aikaisemminkin keskustelussa läsnä, mutta silloin siihen on liittynyt hallitsevasti heteronormatiivinen taustaoletus, joka on vähentänyt avointa keskustelua aiheesta.⁶⁹ Vapautumista on tapahtunut sekä keskustelun että seksuaalisen itseilmaisun alueella. Esimerkiksi naisten emansipaation liittyy entistä rohkeampi ja avoimesti seksuaalinen pukeutuminen sekä muu radikaalin feminiininen käyttäytyminen, joka käytännössä on myös naisten tapa ilmaista seksuaalista autonomiaansa.⁷⁰

Seksuaalisuus on siis olennainen osa ihmistä. Sitä ei voi täysin erottaa sukupuolisuudesta, mutta varsinkin julkisessa keskustelussa olisi hyvä huomata näiden välillä vallitseva ero. Normista poikkeava seksuaalinen suuntautuminen ei välttämättä tee ihmisen sukupuoli-identiteetistä mitenkään tilastollisesti poikkeavaa, tai päinvastoin. Sen sijaan, koska sekä seksuaalisuus että sukupuoliuus läpäisevät ihmisen erittäin kokonaisvaltaisesti, ei ole ollenkaan yhdentekevää, millaisia normeja seksuaalisuuden tai sukupuolisuuden ilmaisulle asetetaan. Ainoastaan kyseenalaistamalla jatkuvasti sitä, miten institutionalisoitunut taho määrittelee sairauden, terveyden ja terveydenhuollon voidaan kunnioittaa seksuaalisuuden, seksuaalisten käytäntöjen ja muiden identiteettien esiin nousemista jokapäiväisessä elämässä.⁷¹ Tärkeää on myös pitää mielessä, että varsinkin seksuaalisuutta ja sukupuolisuutta koskevat termit ovat jatkuvan muutoksen alla tiedon lisääntyessä ja erilaisten näkemysten kohdatessa. Seuraavassa kappaleessa luon lyhyen katsauksen termeihin, jotka käsittelevät koskevat seksuaalisuutta ja sukupuoliisuutta, mutta jotka eivät vielä ole tulleet määritellyiksi.

2.6. Muita sukupuoleen liittyviä termejä

Sukupuolisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyy monia termejä, kuten transvestisuus ja transgender, jotka ovat syntyneet vasta äskettäin ja joilla ei siten ole pitkää aatehistoriaa takanaan, joka auttaisi löytämään niille kaikille yhteisen tulkintatradi-

⁶⁹ Karkulehto 2011, 64.

⁷⁰ Kinnunen 2008, 183.

⁷¹ Del Casino Jr. 2007, 52.

tion. Termit, joita tutkimuksessani käytän, saattavat muuttaa merkitystään lähiaikoina, tai sitten niiden sisältö on muuttunut kirjoitusprosessin aikana. Toisaalta oma lähdeaineistoni saattaa ohjata termien määrittelyä suuntaan, josta jokin taho on erimieltä. Pyrin kuitenkin tutkielmassani käyttämään sanoja johdonmukaisesti niin että ne tutkimuksen sisällä viittaavat samaan asiaan.

Transvestisuudessa ihmisellä on voimakas omakohtainen kokemus itsessään olevasta kahdesta sukupuolesta tai voimakas tarve eläytyä ja ilmentää voimakkaasti vuorotellen kumpaakin sukupuolta. Transsukupuolisuudessa ihmisellä on vahva ja jatkuva samaistuminen toiseen kuin keholliseen sukupuoleensa. Transgender on puolestaan yläkäsite kahden sukupuolen jakoon sopimattomalle sukupuoli-identiteetille.⁷² MTF (male-to-female) ja FTM (female-to-male) kuvaavat lyhenteinä sitä prosessin suuntaa, johon ihminen tekee sukupuolenkorjausta. Vastaavat aukirjoitetut termit ovat transnainen ja transmies. Gynofilia tarkoittaa nais-sukupuolisiin kohdistuvaa kiinnostusta riippumatta omasta sukupuolesta. Vastavasti androfilia kuvaa kiinnostusta miessukupuolisia kohtaan riippumatta omasta sukupuolesta. Esimerkiksi jotkut transsukupuoliset määrittelevät seksuaalisuutensa gyno- tai androfiileiksi.

Sukupuoliristiriita tarkoittaa äärimmäistä biologiseen sukupuoleen ja sen mukaiseen sukupuolirooliin liittyvää ahdistuneisuuden ja epämukavuuden tunnetta, johon voi liittyä kärsimystä ja huomattavaa toimintakyvyn alenemista.⁷³ Sukupuoliristiriitaa esiintyy varsinkin transsukupuolisilla ihmisillä, mutta myös muilla tavoin sukupuolisesti suuntautuneet ihmiset voivat kokea sukupuoliristiriitaa. Kahden sukupuolen järjestelmää voidaan kutsua binäärisukupuolisuudeksi. Tämän järjestelmän ulkopuolelle jäävät ne, jotka eivät koe identifioituvansa kumpaankaan binääriin sukupuoleen.⁷⁴ He voivat kuvata omaa sukupuolikokemustaan esimerkiksi termeillä transgender tai muunsukupuolinen.⁷⁵

Luonnollisuusparadigmassa luodaan kausaalinen jatkuvuus biologisen sukupuolen, sosiaalisen sukupuolen ja halun välille.⁷⁶ Luonnollisuusparadigma liittyy erityisesti biologiseen sukupuoleen ja siihen, miten ihmisen biologisten ominaisuuksien pohjalta tehdään oletuksia esimerkiksi suhteessa ihmisen psyykeeseen tai sosiaaliseen asemaan.

⁷² Huuska 2012, 227.

⁷³ Huuska 2012, 223.

⁷⁴ Muistiinpanot.

⁷⁵ STM 2015a, 7.

⁷⁶ Butler 2008, 76.

Heteronormatiivisuus merkitsee tapaa ajatella, että heterous on kaikkia muita suuntautumisista toivotumpaa, luonnollisempaa ja parempaa. Heteronormiin kuuluu usein myös ajatus kahden eri sukupuolta olevan aikuisen perustamasta ydinperheestä.⁷⁷ Heteronormatiivisuus-termiin liittyy sama ongelma kuin moniin vähemmistöjä kuvaaviin ongelmiin, eli se niputtaa valtavan joukon keskenään hyvin erilaisia heteroseksuaalisia henkilöitä yhteen kategoriaan.⁷⁸

2.7. Juridinen sukupuoli

Tällä hetkellä ihmisellä on Suomen lain mukaan oltava sukupuoli, joka on joko mies tai nainen. Tämä johtuu siitä, että jokaisella kansalaisella on oltava henkilökohtainen henkilötunnus, jonka yksilönumeron viimeinen numero kertoo, onko henkilö mies vai nainen.⁷⁹ Monissa muissakin maissa ihmisellä on lainsäädäntöä varten määritelty virallinen, juridinen sukupuoli. Joissain tapauksissa juridinen sukupuoli perustuu ihmisen omaan kokemukseen sukupuolestaan ja sen pohjalta viranomaisille tehtyyn ilmoitukseen, mutta useimmiten juridinen sukupuoli on viranomaisten syntymähetkellä määrittelemä. Juridinen sukupuoli ilmenee myös muualla kuin henkilötunnuksessa. Nimilain mukaan nimittäin miehelle ei saa antaa naisen nimeä eikä päinvastoin. Nimien jaottelu miesten ja naisten nimiin on, paitsi juridinen tunnus sukupuolesta, myös sukupuolen ilmaus, joka vaikuttaa henkilön identiteettiin. Se että juridisia sukupuolia on vain kaksi rajaa pois ajatuksen sukupuolen ilmaisun moninaisuudesta.⁸⁰

Juridiseen sukupuoleen liittyy monia ongelmia, varsinkin jos se on tiukan binäärinen ja ulkopuolisen tahon yksipuolisesti määrittämä. Kuitenkin on jokuseenkin ymmärrettävää, miksi laki on muodostunut sukupuolen määrittelyssä mahdollisimman selkeäksi ja yksiselitteiseksi. Lainsäädäntö nimittäin perustuu ennustettavuudelle ja vakaudelle. Tämän vuoksi lainsäädäntö tunnustaa vain kaksi yleisesti kulttuurinormittunutta sukupuolta. Lainsäädännössä lähtökohdaksi on otettu biologinen eikä koettu sukupuoli, koska biologinen sukupuoli on todettavissa ihmisen fyysisiä ominaisuuksia tutkimalla, kun taas koettua sukupuolta ei voida mitenkään konkreettisesti mitata tai määrittää. Biologisen sukupuolen preferointi liittyy myös lääketieteen kehitykseen. Lainsäätäjät luottavat asiantuntijoiden lausuntoihin, tässä tapauksessa lääkäreiden arvioon biologisesta sukupuolesta. Lisäk-

⁷⁷ <http://seta.fi/hlbtiq/> Katsottu 17.2.2016.

⁷⁸ Binnie 2007, 33.

⁷⁹ <http://www.vrk.fi/default.aspx?id=167>. Katsottu 18.2.2016.

⁸⁰ Mayeda 2009, 194.

si länsimaisessa lainsäädännössä sukupuolta on perinteisesti tarkasteltu nimen-
omaan seksuaalisen kanssakäymisen kautta, esimerkiksi avioliitolakien kohdalla.
Muun muassa avioliiton purkaminen on ollut mahdollista, mikäli riittävä perintei-
sesti ymmärretty sukupuolinen kanssakäyminen, eli vaginaalinen penetraatio li-
sääntymistarkoituksessa, ei ole toteutunut. Lain taustalla on ollut ajatus, että pe-
rinteestä poikkeava sukupuoli-identiteetin ilmaisu on myös poikkeava seksuaali-
suuden ilmaisu, mikä on nähty moraalisesti vääränä.⁸¹

Lain tehtävänä on muotoilla monimutkaisia asioita mahdollisimman yksi-
kertaiseen muotoon. Sen on otettava huomioon myös monenlaiset mielipiteet yh-
destä tilanteesta. Tulkintaeroja voi nousta esimerkiksi tilanteessa, jossa yksilö
kokee olevansa nainen, mutta muut kokevat hänen olevan mies. Tällaisessa tilan-
teessa itseidentifikaatio ei ole riittävä argumentti ristiriitatilanteen ratkaisemiseksi.
Näin ollen lain täytyy joko pakottaa yksilölle identiteetti tai hyväksyä se, että
identiteetti voi rakentua useiden erilaisten mielipiteiden pohjalta. Esimerkiksi Iso-
Britannian Gender Recognition Act 2004 vaatii, että korjatakseen sukupuoltaan
sukupuolen tunnustamista käsittelevän paneelin täytyy hyväksyä hakemus. Hy-
väksyntä on mahdollista, jos henkilöllä on tai on ollut sukupuolidysforiaa, hän on
elänyt toivotun sukupuolen roolissa kaksi vuotta ja aikoo elää toivotun sukupu-
olen roolissa loppuelämänsä. Näillä ehdoilla laissa asetetaan sukupuolispysyvyys
tärkeämmäksi kuin valtion velvollisuus kunnioittaa yksilön itseidentifikaatiota.⁸²

Normaalisti valtio on kansalaisiinsa juridisessa suhteessa, eli se joutuu tar-
kastelemaan ihmisiä kaikkien käsiteltävissä olevan tapauksen osapuolten silmin,
Näin ollen ei voida esimerkiksi nojautua ainoastaan henkilön omaan identiteetin
määrittelyyn, vaan on otettava huomioon, miten muut ihmiset hänet näkevät. Näin
tapahtuu esimerkiksi valtion myöntäessä virallisen henkilöllisyystodistuksen, sillä
silloin valtio antaa ihmiselle virallisen keinon identiteetin muodostamiseen. Täl-
laista todistusta myöntäessään valtio olettaa, että myös muut ihmiset tunnustavat
henkilön sukupuolen sen mukana mitä valtio on päättänyt.⁸³

Kuitenkin juridisen suhteen lisäksi valtio ja kansalainen ovat myös eettises-
sä suhteessa toisiinsa. Eettisessä suhteessa toinen osapuoli ei voi pakottaa toista
omaksumaan omia näkemyksiään. Näin ollen valtio ei voisi pakottaa yksilöä
omaksumaan käsitystään tämän sukupuolesta. Vaikka valtio on aikaisemmin käyt-

⁸¹ Mayeda 2009, 196.

⁸² Mayeda 2006, 206, 208.

⁸³ Mayeda 2006, 204–205.

tänyt fyysisiä kriteerejä määrittäessään esimerkiksi yksilön rotua, nykyään tällaista toimintaa pidetään epärelevanttina ja suorastaan epäeettisenä. Mahdollisesti samanlainen näkemys vallitsee jossain vaiheessa sukupuolen biologisesta määrittelystä.⁸⁴ Näin ollen eettisen vuorovaikutuksen ja hyväksyvän tunnustamisen periaatteet pätevät paitsi yksilöiden välisessä, myös yksilön ja yhteisön, tässä tapauksessa valtion, välisessä suhteessa.

Ehdotuksia juridisen sukupuolen määrittelyn parantamiseksi on tehty. Sukupuolivähemmistöjen etujärjestö Trasek on ottanut voimakkaasti kantaa muun muassa kuluva hallituskauden aikana sen puolesta, että Suomen lainsäädäntöä saataisiin muutettua yksinkertaisemmaksi juridisen sukupuolen vaihtamisen osalta. Erityisesti Trasek on kannattanut Tanskassa vuonna 2014 käyttöön otettua mallia, jossa henkilön virallinen sukupuoli perustuu täysin henkilön omaan ilmoitukseen.⁸⁵ Erityisesti vaatimus sukupuolenkorjausprosessin läpikäyneiden lisääntymiskyvyttömyydestä, mikä käytännössä tarkoittaa tietyn ihmisryhmän pakkosterilisointia, on nähty ihmisoikeusongelmana. Muun muassa Amnesty International -ihmisoikeusjärjestö on kritisoinut Suomen lainsäädäntöä seuraavista asioista: Lisääntymiskyvyttömyyden varmistaminen loukkaa ihmisen oikeutta jälkeläisten hankkimiseen ja pakottaa käymään läpi erilaisia hormonihoitoja. Lääketieteellisen selvityksen hankkiminen puolestaan voi viedä yli vuoden, minä aikana transsukupuoliset henkilöt joutuvat edelleen esittämään virallisissa dokumenteissa eri sukupuolen kuin mihin kokevat kuuluvansa. Monille tämä on psyykkisesti hyvin raskasta. Pakollinen siviilisäädyn muuttaminen sukupuolenkorjauksen myötä on länsieurooppalaisittain harvinainen säädös, joka rajoittaa yksilöiden vapautta.⁸⁶ Myös 18-vuoden ikäraja on nähty ongelmana yksilön itsemääräämisoikeuden kannalta.⁸⁷ Kaikki transsukupuoliset, kuten eivät kaikki cissukupuolisetkaan henkilöt, määrittele itseään vain mieheksi tai naiseksi, minkä vuoksi kohdassa olisi syytä tuoda ilmi sukupuolen ilmaisun monimuotoisuus.⁸⁸

Sosiaali- ja terveysministeriön tuoreen esitteen mukaan ”sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan, että jokaisen ihmisen sukupuoli on omanlaisensa yhdistelmä

⁸⁴ Mayeda 2006, 206.

⁸⁵ <http://trasek.fi/2014/06/11/ihmisoikeusjarjestot-suomen-uudistettava-translaki-kiireellisesti/> Katsottu 7.3.2015

⁸⁶ Tätä kirjoittaessa eduskunta on hyväksynyt sukupuolineutraalin avioliitolain liitännäislain, jonka mukaan parisuhteesta eroaminen ole välttämätöntä sukupuolenkorjaushoitojen toteuttamiseksi. http://yle.fi/uutiset/eduskunta_hyvaksyi_uuden_avioliittolain_edellyttamat_muutokset_rekisteroidysta_parisuhteesta_avioliittoon_ilmoituksella/8679634 Katsottu 18.2.2016.

⁸⁷ <https://www.amnesty.fi/tyomme/teemat/itsemaaramisoikeus-sukupuoleen/> Katsottu 7.3.2015

⁸⁸ Farley 2006, 154.

sukupuoleen liitettyjä fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia”. Tästä huolimatta väestörekisteriin on merkitty kaikille sukupuoleksi joko nainen tai mies.⁸⁹ Vallitseva tilanne osoittaa, että tiedostusta ja tahtotilaa juridisen sukupuolen monimuotoisempaan tarkasteluun on, mutta hallinnollisesti asian järjestely vie aikaa. Mikäli sukupuolta koskeva lainsäädäntö perustuisi ainoastaan hallintoa ja käytännön järjestelyjä koskevaan päätöksentekoon, se olisi tuskin näin monimutkaista ja keskustelua herättävää. Sukupuoli ja seksuaalisuus eivät ole kuitenkaan luonteeltaan asioita, joista pystyisi puhumaan ilman vakaumukseen ja maailmankatsomukseen liittyviä elementtejä. Esimerkiksi Suomessa kristillinen maailmankatsomus vaikuttaa väistämättä siihen, millaisena ilmiönä sukupuolisuus nähdään tai millaisia eettisiä rajoitteita siihen liittyy.

2.8. Sukupuolen eettisen arvioinnin perusta

Etiikka käsittelee tietoa siitä, mitä hyvä merkitsee ja millaista on hyvä elämä. Koska ihminen pyrkii elämään hyvää elämää, liittyy eettinen arviointi olennaisesti ihmisenä elämiseen. Ruumiillisuus on ihmisen olennainen ominaisuus, minkä vuoksi eettinen arviointi liittyy vahvasti myös ihmisen ruumiin ominaisuuksiin. Näistä ominaisuuksista erityisesti sukupuolella on olennainen osa ihmisen identiteetin määrittelyssä, minkä vuoksi se joutuu seksuaalisuuden ohella erityisen tarkan eettisen arvioinnin kohteeksi. Vaikka ihmisen sukupuolta ja seksuaalisuutta koskeviin eettisiin kysymyksiin ei voida koskaan löytää absoluuttisia vastauksia, on kysymysten ja vastausten esittäminen äärimmäisen tärkeää.⁹⁰ Löytämällä yhteisen pohja sille, miten ihmisen sukupuoli-identiteetti tulisi käsittää, voidaan kohdata ihminen kokonaisvaltaisesti persoonana hyväksyvästi tunnustaen.

Sukupuolen eettisessä arvioinnissa olennaista on kysyä, mikä on biologisten ominaisuuksien ja sosiaalisten roolien suhde ihmisen ruumiissa. Tärkeää on eritellä se, mikä on ihmisen biologialle luonnollista ja annettua, mikä taas ympäröivän kulttuurin tuottamaa.⁹¹ Se, mikä koetaan milloinkin sukupuolelle ja ihmisen ruumiille normaaliksi, liittyy aina kussakin kulttuurissa vakiintuneisiin käsityksiin ja ihanteisiin. Voisi sanoa, että kulttuuri ikään kuin sisäistyy ruumiissa.⁹² Lähtökohteisesti mitään sukupuoleen ja ruumiiseen liittyviä oletuksia ei pitäisi ottaa itsensänselvyyksinä, vaan eettisessä arvioinnissa ruumis ja sukupuoli pitäisi pystyä

⁸⁹ STM 2015a, 6.

⁹⁰ Parson 2001, 17.

⁹¹ Parson 2001, 20.

⁹² Kinnunen 2008, 25, 39.

ikään kuin riisumaan kaikista siihen liittyvistä kulttuurisista oletuksista. Keho itsessään säilyy muuttumattomana objektina, vaikka eri aikakaudet asettavat sille erilaisia odotuksia. Tästä kertoo myös se, että jo Aristoteles ja Tuomas Akvinolainen ovat pohtineet samantyyppisiä ruumiillisuuden etiikkaan liittyviä ongelmia kuin monet nykyajan ihmiset, vaikka ovat eläneet eri aikana ja hyvin erilaisissa kulttuureissa.⁹³

Kehoa kulttuurisena heijastuspintana ovat pohtineet muun muassa Jean-Paul Sartre ja Judith Butler. Eksistentiaalifilosofina Sartre erottelee kaksi olemisen tapaa: oleminen itsessään (being-by-itself) ja oleminen itsensä vuoksi (being-for-itself).⁹⁴ Näistä kahdesta sukupuoli on olemassa itsensä vuoksi, eli se ei ole olemassa itsessään, vaan sen oleminen on riippuvaista siinä itsessään olevista ominaisuuksista. Koska keho on itsessään olemassa, on sukupuoli olemassa ominaisuutena sen vuoksi. Käytännössä siis olemassa oleminen kehona tarkoittaa olemista sukupuolittuneena kehona muille ihmisille, sillä muille ihmisille ei voi olla koskaan olemassa kehoa ilman sukupuolta. Butler puolestaan esittää kysymyksen, onko keho olemassa vain passiivisena välineenä, jolle kulttuurin sukupuolittuneet ominaisuudet heijastetaan, vai onko keho itseolevainen objekti, joka tulee ilmi erilaisten sukupuolen merkkien kautta.⁹⁵

Myös Michael Foucault näkee myös kehon pintana, jolle yhteiskunta heijastaa näkemyksiään. Kehon merkitys muodostuu aina sosiaalisesti. Se on kohde, jota sosiaaliset tekniikat, kuten valta ja tieto, muokkaavat. Se saa todellisen muotonsa yhteiskunnan taloudellisesti-poliittisten voimien ja moraalikoodien yhteisvaikutuksen tuloksena. Pierre Bordieu puolestaan esittää, että keho on fyysisten ja seksuaalisten ominaisuuksien kantaja, jonka ominaisuuksia sosiaaliset rakenteet joko vahvistavat myönteisesti tai stigmatisoivat. Kun tätä jatkuu pitkään, kulttuurisesta tavasta tulee ennen pitkään luonnolliseksi tulkittua, normatiivisena pidettyä tulkintaa.⁹⁶

Koska keho ei ole koskaan täysin vapaa sille asetetuista kulttuurisista oletuksista, pitää kaikkea kehosta tehtävää eettistä arviointia pystyä tekemään kriittisesti, mahdolliset kulttuurivaikutukset tiedostaen. Tällaiseen ennako-oletuksista täysin riisuttuun tulkintaan kehosta on pyrkinyt muun muassa feministinen luenta. Feministisessä tulkinnassa on esitetty myös teesejä siitä, että sukupuolietiikkaan

⁹³ Parson 2001, 124.

⁹⁴ Suomenkieliset käännökset omat.

⁹⁵ Parson 2001, 60, 62.

⁹⁶ Parson 2001, 67, 69, 71-72.

liittyviä väitteitä ei pitäisi esittää lainkaan yleistävästi, vaan jokaisen yksilön pitäisi saada vapaasti määrätä omaa ruumistaan koskevista säännöistä.⁹⁷

2.9. Kristillinen sukupuolen teologia

Kristinuskon pitkän historian ja laajan levinneisyyden vuoksi sen sisällä esiintyy hyvin monimuotoisia käsityksiä seksuaalietiikasta. Tämän vuoksi koko kristillistä ajatusmaailmaa koskevan seksuaalieettisen katsauksen luominen on mahdotonta. Lyhyt katsaus aiheeseen on kuitenkin välttämätön, jotta voi ymmärtää sitä perinteistä kuvaa sukupuolesta, joka länsimaisessa kulttuurikontekstissa on vallinnut. Seuraavissa kappaleissa luon aiheeseen lyhyen katsauksen tarkastellen ensin katolista seksuaalietiikka, koska sen laajassa vaikutuspiirissä on koko sen historian ajan otettu kantaa seksuaalisuutta ja sukupuolisuutta käsitteleviin ilmiöihin. Toisen näkökulman otan patriarkalisista sukupuoliroolikäsityksistä, joita pyritään soveltamaan erityisesti kasvavien herätyskristillisten liikkeiden näkemyksissä ja jotka edustavat kasvavaa vastaliikettä länsimaiselle liberaaleille seksuaalieettisille tulkinnolle.

Yleensä seksuaalisuutta ja sukupuolisuutta käsittelevä katolinen seksuaalietiikka on ollut hyvin konservatiivista. Kuitenkin kirkon sisällä on myös perinteisiä seksuaalieettisiä näkemyksiä progressiivisesti tulkitsevia kantoja. Tässä tarjoan näkemyksiä katolisesta sukupuoli- ja seksuaalietiikasta kahdelta hyvin erilaiselta ajattelijalta: John J. Pideritilta (s.1944), joka edustaa paljon perhe-etiikasta kirjoittaneen paavi Johannes Paavali II:n mukaista perinteistä näkemystä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta, sekä Margaret A. Farleyltä (s.1935), joka teoksellaan *Just Love. A Framework for Christian Ethics*. (2006) herätti laajaa kritiikkiä perinteisestä katolisesta opetuksesta poikkeavien näkemysten vuoksi.

Johannes Paavali II:n mukaan mies ja nainen ovat sukupuolina toisiaan täydentäviä eli komplementaarisia. Miehen ja naisen on tarkoitus löytää toisensa, ja yhdessä he muodostavat yhden kokonaisuuden. Voidaan ajatella, että alussa ihminen oli kuin Jumala, yksin suvereenisti luomakuntaa kaitseva olento. Ihmisellä oli kuitenkin tästä kaikesta vallasta ja ykseydestä huolimatta kaipuu toisesta ihmisestä, ja sen vuoksi Jumala teki toisen ihmisen edellisen kylkiluusta, jolloin mies ja nainen erillisinä sukupuolina muodostuivat. Miehiä ja naisia ei ole kutsuttu olemaan vain itseään varten eikä olemaan vain toistensa rinnalla tai yhdessä, vaan

⁹⁷ Arvio perustuu Facebookin suurimmassa suomenkielisessä feminismiä käsittelevässä ryhmässä, Feministiryhmässä, käytyjen keskustelujen dokumentoimattomaan seuraamiseen. <https://www.facebook.com/groups/feministiryhma/?fref=ts> Katsottu 18.2.2016.

olemaan olemassa toinen toisiaan varten.⁹⁸ Heteroseksuaalisessa avioliitossa ja yhdynnässä tämä luonnollinen henkilöiden yhteys, *communio personarum*, on löydettävissä. Näin he tulevat jälleen kuvainnollisesti ”yhdeksi lihaksi” (vrt. Ge.2:4, Mark. 10:7-8), mistä yhdynnän tuloksena syntyvä lapsi on konkreettinen merkki.⁹⁹

Seksuaalietiikan eettisestä arvioinnista John J. Piderit toteaa, että seksuaalisuutta käsittelevissä asioissa olennaista ei ole vain tekojen teleologinen arviointi, eli hyvä tarkoitus ei pyhitä keinoja päämäärän saavuttamiseksi. Esimerkiksi ajatus seksistä ennen avioliittoa saattaa tuntua aluksi hyväksyttävältä ajatukselta, koska se auttaa puolisoita rakastamaan toisiaan paremmin, mutta siitä huolimatta teko on syntiä. Varsinkin seksiin liittyvissä asioissa kaikenlaista synnintekoa tulisi välttää, koska synnillä on voimakas korruptoiva vaikutus, joka paaduttaa omaatuntoa ja saa ihmisen taipuvaisemmaksi jatkamaan synnintekoa. Usein ihminen haluaisi kokeilla erilaisia eettisiä järjestelmiä nähdäkseen, mikä niistä olisi paras, mutta kuitenkin hän monesti joutuu pettymään huomattuaan, että jokin tietty järjestelmä ei toimikaan. Tämän vuoksi olisi varmintä luottaa vanhaan ja monella tapaa koeteltuun traditioon.¹⁰⁰ Tämän voisi tulkita niin, että ihmisen ei tulisi puuttua Jumalan luomistyöhön, vaikka kokisikin sen edistävän selkeästi omia tarpeitaan. Sukupuolet ovat luonnostaan erilaisia, mutta myös toisiaan täydentäviä, joten kumpikaan ei ole toista vähempiarvoisempi. Tämän luonnollisen sukupuolijaon horjuttaminen olisi Jumalan luomistyöhön puuttumista ja siten syntiä, koska se häiritsisi Jumalan alkuperäistä suunnitelmaa sukupuolten suhteesta toisiinsa. Lisäksi siinä olisi mahdollisuus johdattaa ajatuksia liikaa seksiin, mikä johtaisi helposti syntiin, mikä puolestaan olisi erityisen huonoa synnin korruptoivan vaikutuksen vuoksi. Seksi kuuluu ensisijaisesti avioliittoon, jossa sen ensisijainen tarkoitus on lasten hankkiminen ja perheen perustaminen, mutta myös avioparin liittäminen tiiviimmin toisiinsa.¹⁰¹

Farleyn analyysi seksuaalietiikasta on omalla tavallaan hyvin liberaalia, mutta toisaalta se säilyy perusvireeltään uskollisena kristilliselle maailmankuvalle. Kriittikkiä häntä kohtaan ovat aiheuttaneet muun muassa monet perinteisestä katolisuudesta poikkeavat näkemykset, kuten että masturbointia voi pitää eettisesti neutraalina asiana ja että sen haitallisuus riippuu henkilöstä ja tilanteesta, tai että kaik-

⁹⁸ Farley 2006, 134.

⁹⁹ Parson 2001, 135–139.

¹⁰⁰ Piderit 2012, 34, 60, 68.

¹⁰¹ Piderit 2012, 135–136.

ki pornografia ei ole yksilölle kategorisesti pahasta.¹⁰² Farleyn mukaan kaikki seksuaalietiikka pyrkii huomioimaan ihmisen kokonaisuutena. Ihmisellä on siis vastuu omasta ruumiistaan itsensä ja muiden ihmisten edessä. Kristillinen seksuaalietiikka ei lisää tähän muuta kuin vastuun myös Jumalan edessä. Farleyn mukaan emme ole vastuullisia ainoastaan siitä, mitä ja minkä vuoksi jotain tekoja teemme, vaan meidän täytyy ottaa huomioon näiden tekojen vaikutus myös itseemme ihmisinä.¹⁰³

Farleyn mukaan länsimaalainen seksuaalikielteisyys johtuu pitkälti klassisen kreikkalaisen filosofian vaikutuksesta. Pythagoralaiset kannattivat 500-luvulla eKr. ruumiin puhtautta sielun puhtautta edellyttävänä menetelmänä. Platon ja Aristoteles ottivat vaikutteita pythagoraisuudesta ja pitivät seksiä osana ”alempia nautintoja”, jotka eivät olleet elämässä tavoiteltavia jos eivät vältettävikään. Stoalaiset puolestaan pitivät seksuaalisia, ruumiiseen liittyviä nautintoja epärationaalisina tunteina, kuten myös esimerkiksi pelkoa ja vihaa, minkä vuoksi seksi piti ottaa haltuun ja alistaa palvelemaan vain rationaalisia tarpeita. Näin ollen seksi tuli rajoittaa vain avioliittoon, ja silloinkin sitä oli harrastettava vain lasten hankkimiseksi.¹⁰⁴ Stoalaisia vaikutteita sekoittui myös rabbiiniseen juutalaisuuteen ensimmäisellä vuosisadalla. Juutalaisuudessa korostui se, että Jumala on kaikenlaisen seksuaalisuuden yläpuolella, mutta luomistyö tekee avioliitosta ja hedelmällisyydestä pyhän, joten myös niitä oli toteutettava.¹⁰⁵

Kristinuskoko ei pyrkinyt yhtä vahvaan ruumiilliseen itsekontrolliin kuin kreikkalais-roomalainen kulttuuri eikä se keskittynyt yhtä vahvasti tämänpuoleisen elämän jatkuvuuteen kuin rabbiininen opetus. Sen sijaan kristillisessä opetuksessa painottui transsendenttinen elementti: miten piti elää, jotta elämä kuoleman jälkeinen elämä olisi mahdollisimman hyvää. Kirkkoisä Augustinuksen opetus seksuaalisuudesta oli sangen kielteistä johtuen hänen omista nuoruuskokemuksistaan, joiden hän koki johtaneen itseään pois hengelliseltä tieltä. Muun muassa tämän takia kristinuskon opetus kehittyi sangen kehokiekseksi. Myös reformaattorit ajattelivat Augustinuksen tavoin perisynnin olevan ihmisessä läsnä ja vaikuttavan erityisesti seksin kautta. Myöhemmin tosin Luther opetti avioliiton olevan lääke seksin synnilliseen vaikutukseen. Lutherin mukaan avioliitto oli loppujen lopuksi

¹⁰² Farley 2006, 236, 239.

¹⁰³ Farley 2006, 241, 242.

¹⁰⁴ Farley 2006, 32, 33.

¹⁰⁵ Farley 2006, 35, 37.

sekulaari, ei sakramentaalinen instituutio, jossa ihmisellä oli mahdollisuus oppia tottelevaisuutta Jumalaa ja toisia ihmisiä kohtaan.¹⁰⁶

Kristillinen ajattelu lähtee siitä, että keho on hyvä ja välttämätön ihmisen olemassaololle. Tämä näkyy muun maussa siinä, että Jumala itse inkarnoitui eli tuli ihmiseksi pelastaakseen ihmiset. Ruumis on kuitenkin monella tavalla uhattuna koko ajan. Esimerkiksi vanheneminen ja kuolema ovat merkkejä siitä, että ruumis ei ole ikuinen eikä kaiken kestävä.¹⁰⁷ Koska ruumis on monin tavoin näin heikko, mutta silti kuitenkin Jumalan luoma ja hyvä, ei sitä voi kohdella miten vain. Tämän takia ruumiillisuuteen liittyy erityisen paljon eettisiä säädöksiä, jotka monesti ovat hyvin tiukkoja.

Ruumiin merkitys korostuu esimerkiksi rakkaudessa. Rakkaudessa rakkauden kohteeseen liittyy aina kuviteltu tai konkreettinen fyysinen elementti. Kaipausta osoitus siitä, että kaipaamme toista paitsi henkisesti usein myös fyysisesti, mikä käytännössä tarkoittaa rakkauden kohteen fyysistä läsnäoloa. Ruumiillisuus on myös keino erottaa seksuaalinen himo ja seksuaalisuuden muotoilema rakkaus toisistaan, sillä himossa haluamme läheisyyttä ja fyysisyyttä ilman selkeää toivetta siitä, että tunteen kohde vastaisi läheisyyden tarpeeseen tai että toinen sitoutuisi olemaan tunteen kohteena. Tämän perusteella voisi vetää johtopäätelmän siitä, että rakkauteen sisältyy aina fyysisyyden elementti, ja että ainoastaan seksuaalisuus, joka on rakkauden muotoilemaa, voi tavoittaa toisen ihmisen kokonaan persoonana.¹⁰⁸

Kun puhutaan sukupuolten erilaisuudesta, on Farleyn mukaan tunnustettava, että kristinuskon historiassa esiintyy paljon misogyniaa eli vähättelevää tai jopa inhoavaa ajattelua naisia kohtaan, muun maussa Justinos Marttyyrin, Augustinuksen, Tuomas Akvinolaisen, Bonaventuran ja Martti Lutherin teksteissä. Esimerkiksi Akvinolainen ajatteli, että ihminen sieluna ja ruumiina on kyllä kokonaisuudessaan Jumalan kuva (*imago Dei*), mutta koska nainen on miestä puutteellisempi aktiivisuudessa ja voimassa, edustaa mies Jumalan kuvaa naista täydellisemmin.¹⁰⁹ Raamatusta löytyy erilaisia kuvauksia miesten ja naisten erilaisuudesta ja samankaltaisuudesta. Esimerkiksi luomiskertomuksessa Jumala teki miehen ja naisen erillisiksi olennoiksi (Gen. 1:27), mutta toisaalta Galatalaiskirjeessä sanotaan, että ”Kristuksessa ei ole miestä eikä naista” (Gal.3:28). Näistäkin kohdista

¹⁰⁶ Farley 2006, 38, 40, 45.

¹⁰⁷ Farley 2006, 124, 126, 131.

¹⁰⁸ Farley 2006, 169, 171, 173.

¹⁰⁹ Farley 2006, 138–139.

on esitetty monenlaisia tulkintoja, esimerkiksi luomiskertomuksen tapauksessa ”miehen ja naisen” luomisen on tulkittu tarkoittavan yleisesti kaikkien ihmisten luomista, kun taas esimerkiksi Karl Barth tulkitsee Galatalaiskirjeen kohdan niin, että miesten ja naisten väliset erot eivät häviä, mutta silti sukupuolten välillä pitäisi vallita tasa-arvo.¹¹⁰

Sukupuoli on Farleyn mukaan merkittävää yhteisöissä, sosiaalisissa suhteissa ja transsendenssissa. Yhteisöissä olisi tärkeää, että työskenneltäisiin kohti yhteisöjä, joissa sukupuoleen liittyvät biologiset ja kulttuuriset merkitykset ymmärrettäisiin, mutta kaikkia sukupuoleen liittyviä kysymyksiä ei pakotettaisi biologisen determinismin muottiin. Sosiaalisissa suhteissa, varsinkin sellaisissa, joissa ihmiset kohtaavat myös kehojensa kautta, sukupuoli tulee merkitykselliseksi. Tämä johtuu siitä, että suhteisiin liittyy yleensä kunnioitusta, rakkautta, intohimoa sekä halua tuntea toinen täysin, myös sukupuolen osalta. Transsendenssiin liittyvissä asioissa sukupuoli puolestaan tulee merkitykselliseksi, koska emme todellisuudessa tiedä, onko sukupuolella mitään väliä mahdollisessa kuoleman jälkeisessä elämässä.¹¹¹

Farleyn mukaan katolisessa seksuaalietiikassa on kaksi näkökulmaa, jotka koetaan ongelmallisiksi seksuaalieettisen arvioinnin näkökulmasta: vaatimus kaiken seksuaalisen toiminnan tähtäämisestä lisääntymiseen ja käsitys, että seksuaaliset rikkomukset arvioidaan vakaviksi synneiksi. Kuitenkin katolisessa kirkossa on oltu valmiita arvioimaan perinteisiä käsityksiä uudessa valossa. Emerituspaavi Benedictus XVI on todennut, että traditioonkin tulee suhtautua kriittisesti, sillä kaikki traditiot eivät ylistä ja pidä yllä Kristuksen mysteeriä.¹¹² Myös nykyinen paavi Franciscus on todennut, että mikä hän on tuomitsemaan homoseksuaalisia ihmisiä, jos nämä etsivät Jumalaa ja heillä on hyvä tahto.¹¹³

Katolisen kirkon lisäksi kasvavassa roolissa ovat herätyskristillisten liikkeiden, kuten helluntailaisuuden ja evankelikaalisuuden, sukupuolikäsitykset. Näille liikkeille on ollut tyypillistä Raamatun kirjaimellinen tulkinta, minkä vuoksi liikkeen piirissä on pyritty soveltamaan raamatullista patriarkaalista yhteiskuntamallia nykyaikaan. Seuraavaksi esittelen tällaisen patriarkaalisen sukupuolikäsityksen historiallisia taustoja sekä lyhyesti sitä, miten sitä on pyritty soveltamaan nykyaikaisessa kulttuurissa.

¹¹⁰ Farley 2006, 140-143.

¹¹¹ Farley 2006, 157-158.

¹¹² Farley 2006, 181, 186.

¹¹³ <http://www.bbc.com/news/world-europe-23489702> Katsottu 18.2.2016.

Kristillinen maailmankuva asetti aikanaan haasteen vallitsevalle kuvalle maskuliinisuudesta ja oikean tyyppisestä miehisyydestä. Antiikissa vallinneen käsityksen mukaan sukupuolia oli vain yksi, mies, eivätkä sen vaatimuksia pystyneet kaikki ihmiset täyttämään. Aristoteleen ja Galenoksen mukaan naiseus oli kehityshäiriön aiheuttama puutostila, joka johtui siitä, ettei sikiö saanut raskauden aikana tarpeeksi lämpöä. Orjat ja barbaarit eivät voineet saavuttaa täyttä miehisyyden tasoa, koska he olivat sosiaalisesti ja kulttuurisesti miehen kategorian alapuolella. Tämä kuvaa hyvin sitä, miten miehisuus ei ollut vain staattinen tila, vaan se piti ansaita omalla toiminnalla. Jeesus mursi omalla toiminnallaan tällaista maskuliinisuuskäsitystä. Ristinkuolema oli toisaalta häpeällisintä, mitä ajan miehelle saattoi tapahtua, sillä sen häpeäluonne riisti koko hänen miehuutensa. Toisaalta Jeesus oli hyvä miehen malli siinä mielessä, että hän toimi miehisten ihanteiden mukaisesti omasta tahdostaan ja aktiivisesti. Joka tapauksessa Jeesuksen esimerkki ja opetukset asettuivat ristiriitaan vallitsevan maskuliinisuuskäsityksen kanssa. Kristittynä olemiseen liittyi miehilläkin maskuliinisuuden uudelleen määrittelyä, sillä esimerkiksi Paavalin mukaan Kristuksen kaltaisuus edellytti luopumista sellaisesta miehekkyydestä, jota pidettiin yllä omin voimin ja toisten kustannuksella.¹¹⁴

Ajatukset tasa-arvosta, universaaleista ihmisoikeuksista ja vapaudesta kirjat-
tuina valtiomuotoon, perustuslakeihin ja tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädän-
töön palautuvat 1700-luvun valistusfilosofiaan ja siitä johdettuihin käsityksiin.
Valistuksen aikana naiset alkoivat katsoa, että heilläkin oli universaali järki ja että
heidän tulisi saada päättää itseään koskevista asioista. Tämä vaatimus perustui
ajatukseen universaalista ihmisyydestä, jonka molemmat sukupuolet jakoivat, ja
tähän liittyvistä kansalaisoikeuksista ja velvollisuuksista.¹¹⁵ Munasolun löytymi-
nen ja muu lisääntynyt tieto ihmisen fysiologiasta vahvistivat aikanaan sitä käsi-
tystä, että mies ei ollutkaan vain naista pidemmälle kehittynyt versio yhdestä ih-
misruumiista.¹¹⁶ Myös teollistuminen ja maailmansodan aikainen työ kotirinta-
malla vahvistivat naisten asemaa osoittamalla, että naiset kykenivät samanlaiseen
työskentelyyn kuin miehet. Naisten vaikutusvallan laajenemiseen liittyi myös en-
tistä aktiivisempi osallistuminen julkiseen uskonnonharjoitukseen.

¹¹⁴ Merenlahti 2015, 86-87, 89.

¹¹⁵ Roman-Lagerspetz 2015, 144-145.

¹¹⁶ Merenlahti 2015, 91.

Pelko uskonnollisuuden epämiehekkästä luonteesta kasvoi 1800- ja 1900-luvuilla. Näin tapahtui siitä huolimatta, että monipuolisia sukupuoli-identiteettejä on vallinnut kirkossa sen alkuajoista asti. Reaktioita naisten uskonnollisen vaikutusvallan lisääntymiseen oli ollut aikaisemminkin, esimerkiksi viktoriaanisen ajan Muscular Christianity -liike ja Men and Religion Forward -liike Yhdysvalloissa 1910-luvulla. Tällä hetkellä voimakkaimmin perinteisten sukupuoliroolien heikkenemiseen on reagoitu pohjoisamerikkalaisen kristillisen fundamentalismin piireissä. Tällaisissa liikkeissä sukupuoli ja uskonnollisuus ovat kytkeytyneet toisiinsa täysin päinvastoin kuin alkukirkossa. Naisemansipaatiassa nähtiin tiivistyvän modernisaation viheliäisyys ja perinteisen luomisjärjestyksen järkkäminen, mikä johti valtasuhteiden ja perinteisen sukupuolimoraalin järkkymiseen. Nykyinen evankelikaalikristillisuus on fundamentalismia monimuotoisempi ilmiö.¹¹⁷

Perinteistä aristoteellis-kristillistä tasa-arvonäkemyksiä, jossa sukupuolet nähdään erilaisina mutta toisiaan täydentävinä, kutsutaan komplementaariseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa, että miehellä ja naisilla on täysin samat oikeudet ihmisinä, mutta heillä on erilaiset velvollisuudet ja toisiaan täydentävät sukupuoliroolit. Varsinkin perinteisiä arvoja korostavissa kirkollisissa yhteisöissä asetetaan monesti naisia ja homoseksuaaleja koskevat tasa-arvo-ongelmat toissijaisiksi, kun kyseessä on mahdollisuus yhteisön sisälle syntyvästä konfliktitilanteesta. yhteisön kokonaisuuteen kuuluu konfliktin välttäminen ja harmonian painottaminen.¹¹⁸ Roman-Lagerspetz esittää, että Jaana Hallamaan mukaan on ongelmallista, jos ihmisoikeuspuhe ulotetaan koskemaan myös järjestöjä, sillä silloin pitäisi antaa täysi ilmaisuoikeus myös sellaisille järjestöille, jotka ovat avoimen syrjiviä tai muuten haitallisia.¹¹⁹

Julkisessa keskustelussa seksuaalipoliittisista asioista, kuten naisten ja homoseksuaalien asemasta, on tullut oikean raamatullisuuden arviointiperiaatteita opillisten kysymysten sijasta. Niihin kiteytyy määrittely siitä, mikä nykyajan kulttuurissa on normaalia ja ajanmukaista ja mikä primitiivistä ja poikkeavaa.¹²⁰ Kirkon tasa-arvokeskustelussa erikoinen piirre on se, että etenkin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja toisinaan myös naisia koskeva keskustelu ei ole tasa-arvoa koskevaa vaan dogmaattista ja opillista keskustelua. Roman-Lagerspetz kertoo, että Saarisen mukaan uskonnollinen hyväksyminen on kuitenkin sitä, että hyväk-

¹¹⁷ Merenlahti 2015, 91, 93.

¹¹⁸ Roman-Lagerspetz 2015, 154-155.

¹¹⁹ Roman-Lagerspetz 2015, 157.

¹²⁰ Merenlahti 2015, 94.

syttään ensisijaisesti ihmisiä eikä oppeja. Ihmisoikeusnäkökohtia ei tulisi sivuuttaa kirkkojen välisten ristiriitojen pelossa.¹²¹

Ihmisten erilainen ja suorastaan eriarvoinen kohtelu kirkollisessa kontekstissa ei ole täysin vierasta suomalaisen luterilaisuudenkaan piirissä. Esimerkiksi Luther piti ihmisten sosiaalista eriarvoisuutta Jumalan asettamana järjestyksenä, vaikka kaikilla onkin Jumalan edessä tasa-arvoiset mahdollisuudet pelastukseen. Myös suomalaisen luterilaisuuden kulmakiviä oli 1900-luvulle asti käsitys, että Jumala käyttää välikappaleinaan kirkkoa, maallista esivaltaa ja perheenisän auktoriteettia.¹²² Vajaassa sadassa vuodessa sekä kirkollisessa että yhteiskunnallisessa ajattelussa on tapahtunut valtavia muutoksia. Ei ole mikään ihme, että muutos ei ole sujunut täysin kivuttomasti, ja edelleen kirkon sisällä esiintyy erimielisyyttä siitä, miten seksuaaliseettisiin asioihin tulisi suhtautua.

3. IDENTITEETTI JA SUKUPUOLI-IDENTITEETTI

Edellä olen määritellyt, mikä sukupuoli on, ja mitä se merkitsee yksilölle ja yhteisölle. Määrittelyyn on liittynyt vahvasti identiteetin käsite. Sukupuolisuus on erittäin keskeinen osa identiteetin määrittelyä, ja ihmisen sukupuoli-identiteetin määrittelyssä kyse on sekä ihmisen omasta että sosiaalisen kontekstin antamasta määrittelystä. Tässä pääluvussa käyn läpi sitä, mikä identiteetti on ja miten se syntyy, sekä mikä merkitys sillä on ihmisen sukupuoli-identiteetille.

3.1. Identiteetin määrittely

Identiteetti pohjautuu latinan samaa merkitsevään sanaan *idem*.¹²³ Paul Ricoeurin mukaan identiteetissä on kyse siitä, kenen ihmisen kanssa yksilö kokee olevansa samanlainen tai mihin asiaan ihminen samaistuu. Tämä samaistuminen saattaa elämän eri vaiheissa vaihdella.¹²⁴ Identiteetin käsitteen esitteli ensimmäisenä sosiaalipsykologi Erik H. Erikson vuonna 1950.¹²⁵ Seppo A. Teinonen määrittelee sanakirjassaan identiteetin tarkoittavan sitä, millaisten määritelmien kautta ihminen tunnistaa itsensä.¹²⁶ Psykologian professori Jane Kroger puolestaan määrittelee identiteetin niin, että identiteetti on tasapainottelua sen välillä, minkä ajatellaan olevan itseä ja minkä ajatellaan olevan toista. Näin ollen identiteetti muodos-

¹²¹ Roman-Lagerspetz 2015, 149, 153.

¹²² Roman-Lagerspetz 2015, 146.

¹²³ <http://latin-dictionary.net/definition/22549/idem-eadem-idem>. Katsottu 16.6.2015.

¹²⁴ Löytyniemi 2004, 62.

¹²⁵ Fadjukoff 2009, 179.

¹²⁶ Teinonen 1999.

tuu keinoista, joilla ihminen erottaa itsensä toisista ihmisistä. Monet psykologian asiantuntijat, kuten Kohlberg ja Erikson, kuvaavat identiteettiä myös tasapainotelluna sen välillä, miten ihminen määrittelee itseään ja minuuttaan elämän eri tilanteissa, esimerkiksi vanhetessaan tai sosiaalisen statuksensa muuttuessa.¹²⁷

Identiteetin voi nähdä menneisyyttä ja nykyisyyttä kokoavana elämäntarina, joka rakentaa yksilön merkitystä omassa ajassaan ja kulttuurissaan. Identiteetti rakentuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, mutta pohjautuu syvempiin persoonallisuuden kerroksiin, kuten temperamenttiin eli tyypillisiin, biologiaan pohjautuviin luonteenpiirteisiin, sekä henkilön tyypillisiin tapoihin toimia ja käyttäytyä.¹²⁸ Identiteetti liittyy normeihin, uskomuksiin, käytänteisiin ja traditioihin, jotka vaikuttavat yhdessä sosiaalisen kontekstin sekä ympäristön kanssa. Identiteetin muodostuminen perustuu kategorisointiin, joka havaittavasti erottaa sisäryhmän ulkoryhmästä.¹²⁹ Identiteetissä on siis pohjimmiltaan kyse siitä, että erottelemme sen, mikä on itselle omaksi ja mikä vieraaksi koettu asia. Valinta ei ole täysin vapaa, sillä, kuten todettua, siihen vaikuttavat ympäristö, jossa elämme, sen kulttuuriset normit sekä omat biologiset ominaisuutemme.

Ihmisellä on tarve jatkuvuuteen ja samuuteen, joka toteutuu, vaikka yksilöiden ulkoiset piirteet muuttuvat ja käyttäytyminen vaihtelee kypsyminen ja uusien roolien myötä. Tämä tarve toteutuu myös identiteetin muuttuessa ja kehittyessä eri elämänvaiheiden kuluessa. Kehityopsykologi James Marcia jakaa identiteetin neljään tasoon: **selkiintymättömään** (tyypillistä välinpitämättömyys identiteettiä kohtaan), **omaksuttuun** (omaksuttujen normien ja näkemysten toteuttaminen ja vaatiminen), **etsivään** (identiteettikriisi, omien näkemysten kyseenalaistaminen) ja **saavutettuun** (rakentunut vertailemalla eri vaihtoehtoja, kokemus itsensä toteuttamisesta).¹³⁰ Omaksuttu identiteetti on tutkimusten mukaan yhteydessä kaavamaiseen, sosiaalisten arvojen, käyttäytymismallien ja sukupuoliroolien omaksumiseen, vahvaan auktoriteettiuskoon sekä erityisesti miehillä tunteiden tukahduttamiseen ja vähäiseen avoimuuteen. Saavutettu identiteetti puolestaan liittyy minän joustavuuteen, itsetuntoon, henkilökohtaisesti merkityksellisiin tavoitteisiin, älyllisiin kiinnostuksiin ja harrastuksiin, kykyyn vastustaa ulkoisia paineita, ulospäinsuuntautuneisuuteen, avoimuuteen uusille kokemuksille, huolehtivuuteen ja tunne-elämän tasapainoon. Saavutettua identiteettiä tukevat tutkimusten mu-

¹²⁷ Kroger 2004, 10.

¹²⁸ Fadjukoff 2009, 189.

¹²⁹ Jeong 2008, 55.

¹³⁰ Fadjukoff 2009, 180–182.

kaan muun maussa seuraavat ympäristötekijät: useita valintamahdollisuuksia ja vaihtoehtoisia näkemyksiä tarjoavat ympäristöt, koulumenestys sekä vanhempien korkea koulutus- ja ammattiasema.¹³¹

Identiteettiin liittyvät läheisesti minän ja minuuden käsitteet. Identiteettiä on pidetty eurooppalaisessa tutkimusperinteessä minuuden käsitettä sosiaalisempana ja tilannesidonnaisempana ilmiönä.¹³² Identiteetti on kokoava persoonallisuuden taso, joka liittää ihmisen yhteisöön.¹³³ Suvi Ronkaisen mukaan identiteetit on käsitteellistä ja artikuloituja. Minuus taas on toiminnallisen ja ihmisen tiedostamattoman olemisen tulos. Minä on kerrottu yksilöllisyyden kokemus, joka tekee mahdolliseksi minuuden ja identiteetin kokemuksen jakamisen ja siitä kertomisen.¹³⁴ Patricia Linvillen mukaan minä on mielen kompleksinen kokonaisuus, joka jakautuu erilaisiin alajärjestelmiin. Tällainen kompleksinen minäjärjestelmä auttaa mukautumaan erilaisiin tilanteisiin ja parantaa stressinsietokykyä.¹³⁵ Minä, minuus ja identiteetti ovat siis merkityksiltään lähellä toisiaan, mutta minuus liittyy ainoastaan ihmisen omaan ymmärrykseen itsestään, kun taas identiteettiin liittyy se, mihin ryhmiin ihminen liittyy itsensä ja mihin ryhmiin muut ihmiset tunnustavat hänen kuuluvan.

3.2. Identiteetin kehittyminen

Ihmisen identiteetin kehittyminen on pitkä prosessi, joka ei käytännössä koskaan tule valmiiksi. Identiteetin kehitykseen kuuluu, että eri elämäntilanteissa ihminen omaksuu osaksi identiteettiään erilaisia asioita. Aikaisemmat identiteetin ainekset eivät katoa myöhemminkään, mutta niiden tärkeys elämässä voi olla enemmän tai vähemmän korostunutta. Kehityopsykologi Robert Keganin mukaan ihmisen kehityksessä ei ole kyse siitä, että ihmisen vanha identiteetti katoaisi, vaan siitä tulee osa itseä. Hän käyttää asiasta ilmaisuja: ”What I was *is* no more but now I *have* it.”¹³⁶

Keganin mukaan lapsi on yhtä kuin tunteensa. Vanhetessaan lapsi oppii refleктоimaan omia tarpeitaan ja koordinoimaan niiden toteuttamista yhdessä muiden ihmisten kanssa. Noin kahden ja puolen vuoden iässä lapsi alkaa käyttää minä-

¹³¹ Fadjukoff 2009, 190.

¹³² Helkama et al. 1998, 366.

¹³³ Fadjukoff 2009, 180.

¹³⁴ Löyttyniemi 2004, 61.

¹³⁵ Helkama et al. 1998, 364.

¹³⁶ Kroger 2004, 162. (kursivoinnit alkuperäiset)

pronominia oman tahtonsa ilmaisuna.¹³⁷ Psykoterapeutti Maarit Huuskan mukaan lapsi on aktiivisesti mukana tuottamassa omaa kasvuympäristöään ihmisten reagoimassa lapsen yksilölliseen toimintaan ja käyttäytymiseen. Tähän reagointiin liittyy vahvasti termi peilaus, joka tarkoittaa, että alamme kokea itsemme niin kuin toiset meidät näkevät. Lapsi sisäistää kasvaessaan toisten ihmisten ja etenkin hänelle läheisten ihmisten käsityksiä itsestään.¹³⁸ Vuorovaikutus itselle merkityksellisten ihmisten kanssa onkin keskeistä lapsen identiteetin kehityksessä. Vetäytyminen läheisistä ihmissuhteista tai elävien kontaktien korvaaminen virtuaali-maailman kontakteilla voi johtaa heikkoon tai vääristyneeseen identiteettiin. Merkitykselliset ihmissuhteet, ryhmään kuulumisen kokemus ja mahdollisuus omien kykyjen kokeiluun, tavoitteiden asettaminen ja niihin pyrkiminen sekä onnistumisen kokemukset tukevat identiteetin kehittymistä. Näihin tulisi ihmisillä olla mahdollisuus esimerkiksi harrastustoiminnan piirissä.¹³⁹

Lapsuuden lisäksi toinen identiteetin muodostumiselle merkittävä ajanjakso on varhaisaikuisuus ja nuoruus. Erityisesti nuoren identiteetin etsintävaiheessa, noin 15–18-vuotiaana, ihminen muodostaa omaa identiteettiään. Rakentuvan identiteetin kohdatessa ristiriitoja minä käyttää defensessejä eli puoluskeinoja tätä ristiriitaa vastaan. Tällaisia defensessejä ovat mustavalkoinen ajattelu, eli tiukat rajat oikean ja väärän välillä, sekä ihanteisiin ja ideologioihin uskomisen, esimerkiksi omistautuminen oikeaksi pitämälleen aatteelle.¹⁴⁰ Eriksonin mukaan varhaisnuoren identiteetti perustuu luottamukseen, mikä näkyy jollekin ideologialle omistautumisena. Tämän omistautumisen ja luottamuksen hakemisen tarkoituksena on löytää jotain, johon kanavoida energiansa, ja hakea muiden varmistamista tai hyväksyntää. Tällainen hyväksyntä vahvistaa haettua identiteettiä. Tutkimusten mukaan vahvan identiteetin saavuttaneet nuoret ovat vähemmän riippuvaisia muiden mielipiteistä päätöksiä tehdessään, toimivat paremmin stressin alla ja käyttävät loogisempia, suunnitelmallisempia ja rationaalisempia päätöksentekoprosesseja.¹⁴¹

Marcian mukaan kypsän identiteetin saavuttamiseksi on tärkeää toisaalta olla turvallinen läheisyys perheeseen. Toisaalta tärkeää on myös mahdollisuus yksilöllistymiseen. Tutkimusten mukaan selkiintymätöntä identiteettiä esiintyy eniten

¹³⁷ Kroger 2004, 12, 25.

¹³⁸ Huuska 2012, 223, 235.

¹³⁹ Fadjukoff 2009, 192.

¹⁴⁰ Vuorinen 1997, 218.

¹⁴¹ Kroger 2004, 29, 39.

nuorilla, joiden perheissä on vähiten keskinäistä vuorovaikutusta ja joissa vanhempien kasvatuskäytännöt eivät ole olleet lapsilähtöisiä.¹⁴² Erikson oli ensimmäinen, joka toi tutkimuksessa esiin identiteetin sosiaalisen luonteen. Kuten edellä olen todennut, identiteetti muodostuu nimenomaan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa saadun palautteen ja siitä tehtyjen tulkintojen mukaisesti. Eriksonin mukaan lapsen identiteetti muodostuu sen pohjalta, minkä mielekkääksi kokemiansa asioiden kanssa lapsi on lapsuutensa loppuvaiheessa vuorovaikutuksessa ja mitä nämä asiat merkitsevät niille ihmisille, jotka ovat tulleet lapselle merkityksellisiksi.¹⁴³

Krogerin mukaan ”identiteetin selkiytyminen on pitkäaikainen, aikuisuuteen ulottuva prosessi, johon vaikuttavat myös aikuistumisvaiheen ja aikuisiän kokemukset.”¹⁴⁴ Vuonna 2007 julkaistun Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksen mukaan sekä miehillä että naisilla myönteinen identiteetin kehittyminen kohti saavutettua identiteettiä oli tyypillistä 27 ja 42 ikävuoden välillä. Identiteetin sisällöt voivat selkiytyä yhä uudelleen myös vakiintuneen identiteetin sisällä, mikä vahvistaa kokonaisidentiteettiä. Jo saavutettu identiteetti saattaa myös hajaantua ainakin tilapäisesti, kun entiset sitoumukset menettävät henkilökohtaisen merkityksensä eikä henkilö kykene tai halua tehdä uusia valintoja.¹⁴⁵

Toisinaan ihmisellä on tarve tietoisesti muotoilla identiteettiään uudelleen. Esimerkiksi vanha ihminen joutuu tasapainottelemaan oman ehjyytensä ja riippuvaisuutensa muista ihmisistä kanssa fyysisten ja psyykkisten voimien heiketessä. Tämä vaatii identiteetin uudelleenmuokkaamista. Keganin & Kohlbergin mukaan ei ole olemassa ideaalista mielenterveyden tilaa, eikä siten myöskään ideaalista identiteetin tilaa. Eriksonin mukaan erilaiset elämänkriisit pakottavat muotoilemaan identiteettiä uudelleen. Hän käyttää esimerkkinä tarinaa Siddhartha Gautamasta, joka yritti siirtyä suoraan ylellisistä elämää eläneestä prinssistä ankaraan askeettisuuteen. Gautaman esimerkki osoittaa myös, että identiteetti ei ole kiinteä ja muuttumaton, vaan se muokkautuu ja on jatkuvasti avoin muutokselle vaihtuvien tarpeiden ja olosuhteiden mukaan, vaikka prosessi vaatiikin oman aikansa toteutuakseen.¹⁴⁶

¹⁴² Fadjukoff 2009, 187.

¹⁴³ Kroger 2004, 10, 19.

¹⁴⁴ Fadjukoff 2009, 187.

¹⁴⁵ Fadjukoff 2009, 187-189.

¹⁴⁶ Kroger 2004, 21-23, 33, 173-174.

Identiteetin muovautuvuus on yksi sen keskeisimpiä ominaisuuksia. Usein moneus ja sisäiset ristiriidat ymmärretään kuitenkin vastakohtaksi minuuden toivotulle yksiselitteisyydelle ja selkeydelle eli koherenssiudelle, käytännössä siis koko identiteetin käsitteelle itselleen. Sosiologi Aaron Antonovsky on luonut käsitteen koherenssin tunne. Se tarkoittaa sitä, että huolimatta ulkoa tulevista ärsykeistä ihminen säilyttää käsityksensä maailman ennakoitavuudesta ja ymmärrettävyydestä. Näin ihmiselle syntyy suhteellisen pysyvä suhde maailmaan eli orientaatio. Vaikka tähän orientaatioon sisältyy paljon muutoksia sekä ihmisessä itsessään että ympäristössä ihminen pystyy sietämään ärsykkeiden variaatiota.¹⁴⁷ Jennifer de Peuterin mukaan koherenttius on se tila, jossa kertoja ja kuulija ymmärtävät toistensa monia ja ristiriitaisiakin näkökulmia.¹⁴⁸ Yksilö kohtaa ristiriitaisia ja itsestä eroavia identiteettejä, minkä vuoksi on tärkeää tiedostaa sekä oman että toisen identiteetin sisältö sekä tunnustaa ja kunnioittaa näiden erilaisuutta.

Identiteetin määrittelyyn liittyy myös kategorisoiminen sen suhteen, mikä liittyy itseen ja mikä ei. Tähän kategorisointiin liittyy keskeisesti termi toiseus. Toiseuden käsitteellä painotetaan minun ja muiden välillä vallitsevaa merkittävää ja suurta eroa. Toiseuden käsite liittyy monikulttuurisuuteen, muukalaisuuteen ja vieraanvaraisuuteen. Hyvin usein sijoitamme itsemme toisen asemaan ajattelemta toista itsestämme erillisenä, toisenlaisena toisena, ja hahmottamatta että toinen on erilainen kuin minä itse.¹⁴⁹ Kielitieteilijä Luce Irigarayn mukaan länsimaiselle logiikalle on vierasta, että toinen jää itselle vieraaksi, sillä yleensä länsimaisessa ajattelussa vieras on pyritty ottamaan hallintaan. Tällöin on vaikea hyväksyä ajatusta toisesta mysteerinä ja vieraaksi jäävänä. Irigaray lainaa René Descartes'n ajatusta ihmettelyn tarpeellisuudesta. Descartes'n mukaan ihmettely on sen kysymistä, miten voin ymmärtää sitä, mikä on erilaista kuin minä palauttamatta erilaisuutta itseäni. Jotta voisin kunnioittaa ja suvaita toista, pitää minun ymmärtää hänen todella olevan minusta erillinen ja itselleni vieras, mutta kuitenkin minun tunnustamani henkilö?¹⁵⁰ Toiseuden ongelma koskee tätä jatkuvaa painottelua erillisyyden ja samuuden rajamaastossa. Robert Keganin mukaan subjektin ja objektin välisen tasapainon ja eron ymmärtäminen on olennainen osa ihmisen identiteetin muodostumista elämänkaaren aikana.¹⁵¹

¹⁴⁷ Löyttyniemi 2004, 64-65, 69.

¹⁴⁸ Löyttyniemi 2004, 72.

¹⁴⁹ Saarinen 2008, 11-12.

¹⁵⁰ Löyttyniemi 2004, 224-225.

¹⁵¹ Kroger 2004, 160.

Keskeisessä roolissa toiseuden luomisessa on kieli, jota käytetään vuorovaikutuksessa. Se tarkoittaa, että monia vastakkainasetteluja voidaan poistaa pelkäämällä sillä, että käytetään puhuttaessa kieltä, jossa yhtäältä ei luoda turhia mielikuvia vastakkainasettelusta ryhmien välille, ja toisaalta, jossa aktiivisesti kuunnellaan toista siten kuin itse haluttaisiin tulla kuulluksi. Kuuntelemalla toista voi tavoittaa hänet ja hänen kokemuksensa, sillä kulkiessaan läpi sosiaalisesta todellisuudesta yhteiset sanat ja retoriikat saavat uuden sävyn, jonka pohjalta yhteisymmärrystä on helpompi rakentaa.¹⁵²

Itsestä erillisen identiteettiryhmän toistuttamisessa on vaara, että toinen osapuoli jää itsestä niin erilliseksi, että tasavertainen vuorovaikutus tämän kanssa ei ole enää mitenkään mahdollista. Esimerkiksi konfliktin toisen osapuolen dehumanisointi tekee mahdolliseksi tämän raan ja väkivaltaisen kohtelun.¹⁵³ Iris Youngin ja Julia Kristevan mukaan on olemassa identiteettejä, jotka vahvistuvat siitä, että inhoaa ja sulkee pois Toisen tai joukon tämän edustajia.¹⁵⁴ Toiseuttamista tapahtuu väistämättä identiteettiin liittyvän rajanvedon yhteydessä, mutta se ei saisi koskaan mennä niin pitkälle, että se johtaisi vihaan tai toista osapuolta millään tavalla konkreettisesti vahingoittavaan toimintaan.

3.3. Sukupuoli-identiteetti

Tässä alaluvussa käyn läpi sukupuoli-identiteettiä ilmiönä sekä historiallisten että modernien esimerkkien kautta. Sukupuoli-identiteetin kehityksellä on pitkä historiallinen tausta, eikä nykyaikana keskustelua sukupuoli-identiteetistä voida käydä tiedostamatta ilmiön taustalla vallitsevia historiallisia käsityksiä ihmisen sukupuolen luonteesta.

Identiteetti ja sukupuoli risteävät ihmisen sukupuoli-identiteetissä. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan yksilön omaa kokemusta sukupuolestaan.¹⁵⁵ Huuskan mukaan ”sukupuoli-identiteettiin sisältyy tunne omasta naiseudesta tai mieheydestä tai monimuotoinen tai ristiriitainen kokemus sukupuolesta.”¹⁵⁶ Ihmisten tavat kuvata ja määritellä omaa sukupuoltaan voivat vaihdella suurestikin. Vaikka ihmiset käyttäisivätkin samoja termejä sukupuolisuuttaan koskevan identiteetin kuvaamiseen, voi näillä termeillä olla erilaisia merkityksiä. Myös termien

¹⁵² Löyttyniemi 2004, 229.

¹⁵³ Jeong 2008, 78.

¹⁵⁴ Butler 2008, 225–226.

¹⁵⁵ STM 2015a, 6.

¹⁵⁶ Huuska 2012, 226.

sisältö ja merkitys voivat muuttua ja vaihdella ajan kuluessa.¹⁵⁷ Näin ollen sukupuoli-identiteetti saattaa ilmiönä olla hyvin monimuotoinen ja yksilöllinen.

Mistä sukupuoli-identiteetti rakentuu? Historioitsija Joan Scottin mukaan naiseus ja mieheys määrittävät eroja tuottavassa hierarkkisessa vuorovaikutuksessa.¹⁵⁸ Tämä tarkoittaisi sitä, että kuva omasta sukupuolesta rakentuisi sille, että on erilainen kuin toisen sukupuolen edustaja, ja että ero näiden erilaisten sukupuolten välillä olisi arvohierarkiaan perustuva. Näkemys edustaa hyvin perinteistä kuvaa sukupuolesta, jossa miehillä ja naisilla on selkeät ja pysyvät omat roolinsa. Näkemys muodostuu ongelmalliseksi kun se tuodaan kontekstiin, jossa esiintyy useampia kuin kaksi sukupuolta, ja jossa sukupuoliroolit eivät perustu ulkopuolelta saneltuihin normeihin, vaan jossa ihminen voi itse vaikuttaa niiden sisältöön.

Sukupuoli-identiteetin voidaan nähdä muodostuvan myös siitä, että yksilö toteuttaa tiettyjä sukupuolelle asetettuja odotuksia. Esimerkiksi perinteisesti länsimaisessa ajattelussa miehen on ajateltu pyrkivän toteuttamaan viittä miesideaalia: valta, voima, menestys, tunteiden hallinta ja heteroseksuaalisuus.¹⁵⁹ Näiden miesihanteiden toteuttaminen on ollut tärkeää, sillä sukupuolen statuksen on saatanut menettää, jos niitä ei saavuta. Esimerkiksi keskiajalla miehen ihanteeksi nousi niin sanottu kunnian mies. Mies oli mies nimenomaan säilyttäessään mieskunniansa. Jos kunnian menetti ja joutui syystä tai toisesta häpeään, ei hän yhteisön silmissä ollut enää kunnan mies, vaan jotain vähäisempää, niin sanotusti epä-mies, nainen tai eläin.¹⁶⁰ Sukupuoli oli jotain joka ansaittiin ja ylläpidettiin, ei jotain stabiilia ja muuttumatonta. Nykytermein ilmiötä kuvattaisiin todennäköisesti pikemminkin koetun ja sosiaalisen sukupuoli-identiteetin ylläpitona kuin varsinaisesti sukupuolen menettämisenä.

Myös lisääntymiskyky on historiassa ollut keskeinen osa sukupuoli-identiteetin määrittelyä. Luonnollisesti tämä liittyy siihen, miten miehen ja naisen erilaiset sukupuolielimet mahdollistavat lisääntymisen ilman lääketieteen apua.¹⁶¹ Dimorfisen lisääntymisbiologian lisäksi niin sanottu lisääntymisargumentti liittyy hedelmällisyyteen. Ennen ydinperhemallin vakiintumista miehellä oli selkeä rooli perheen päässä, joten hänen mieskunniansa oli sitä korkeampi mitä suurempaa perhekuntaa hän pystyi ylläpitämään. Lasten suuri määrä kertoi hänen mieskun-

¹⁵⁷ STM 2015a.

¹⁵⁸ Markkola, Ostman & Lamberg 2014, 13.

¹⁵⁹ Saresma, Rossi & Juvonen 2012, 13.

¹⁶⁰ Vilkuna 2014, 94.

¹⁶¹ Pruss 2013, 370.

nostaan. Naisella puolestaan on pitkään ollut tärkeä rooli äitinä, johon liittyy olennaisesti hedelmällisyys. Miehen hedelmättömyys on vähentänyt hänen maskuliinisuuttaan ensisijaisesti siinä, että hän ei ole pystynyt tuottamaan itselleen ja perheelleen perijää, mikä voimakkaasti perhekeskeisessä yhteiskuntajärjestelmässä on ollut selkeä ongelma. Hedelmätön nainen puolestaan ei ole voinut toteuttaa keskeistä rooliaan äitinä, mikä on joko saattanut hänet häpeälliseen asemaan vaimona tai estää kokonaan hänen naimisiinpääsyänsä. Hedelmättömien naisten traaginen asema perinteisessä patriarkaalisessa yhteiskunnassa näkyy esimerkiksi siinä, että Raamatussa hedelmättömyys kuvataan ongelmana, joka yhtäältä voi olla kirouksen syytä, mutta toisaalta on Jumalan parannettavissa.¹⁶²

Sukupuoli-identiteettiin liittyy keskeisesti ihmisen ruumiillisuus ja biologia. Kun tulkitaan sukupuolta biologian pohjalta, tulkinta perustuu tiettyjen biologisten ominaisuuksien valitsemiseen. Kuitenkin ne biologiset ominaisuudet, joita sukupuolittamisen pohjaksi valitaan, riippuvat vallitsevasta kulttuurista. Näin maskuliiniset ja feminiiniset ominaisuudet ovat kontekstisidonnaisia.¹⁶³ Huuskan mukaan sukupuoli-identiteetti on sosiaalinen identiteetti, joka tarkoittaa yksilön tunnetta kuulumisesta tiettyyn sosiaaliseen ryhmään sekä tunnetta eroavaisuudesta yksilön verrattuna itseään toisen ryhmän jäseniin. Vaikka toisaalta siis ihminen voi samaistua niihin yksilöihin, joilla on samanlaiset biologiset ominaisuudet kuin itsellä, ei yksilön kehosta voi koskaan suoraan johtaa sukupuoli-identiteettiään.¹⁶⁴ Samaa sukupuoli-identiteettiä, esimerkiksi mieheyttä tai naiseutta, voi myös toteuttaa monin eri tavoin riippuen siitä, millaisia malleja esimerkiksi eri työ- ja alakulttuureissa hyväksytään.¹⁶⁵

Osa sukupuolista identiteettiä on myös se, miten oman kehonsa näkee. Kysymys ei siis välttämättä ole siitä, millainen oma keho varsinaisesti on, vaan miten oman kehonsa kokee ja miltä eläminen siinä kehossa tuntuu. Tätä kokemusta kutsutaan kehonkuvaksi. Kehonkuva on termi kehon ja mielen välillä, joka selittää esimerkiksi sen, miten anorektikko voi nähdä oman kehonsa lihavana, vaikka tosiasiallisesti hän olisikin äärimmäisen laiha.¹⁶⁶ Kehonkuva on osa ihmisen identiteettiä. Esimerkiksi transsukupuolisen ihmisen kehonkuva voi olla erittäin negatiivinen, mikäli hän kokee kehonsa ominaisuuksien olevan merkittävästi ristiri-

¹⁶² Esim. Ps. 113:9; Deut. 7:14.

¹⁶³ Warnake 2006, 34.

¹⁶⁴ Huuska 2012, 225.

¹⁶⁵ Löyttyniemi 2004, 138.

¹⁶⁶ Bloodsworth 1995, 632.

dassa koetun sukupuolensa kanssa. Toisaalta kehonkuva voi olla hyvin positiivinen, ja sukupuoli-identiteetin mukainen käyttäytyminen voi vahvistaa tätä positiivista kuvaa. Esimerkiksi, jos ihminen saa nautintoa siitä, että pukeutuu oman sukupuolensa mukaiseen vaatetukseen, eli on homeovestiitti, voi oman kehon ominaisuuksien korostaminen vahvistaa myönteistä kehonkuvaa.

3.4. Sukupuoli-identiteetin kehittyminen

Sukupuoli-identiteetin kehittyminen alkaa jo lapsuudessa. Kuten muutkin identiteetin osa-alueet, sukupuoli-identiteetti kehittyy ja on muutoksessa koko elämän ajan, mutta varsinkin sukupuoli-identiteetin tapauksessa lapsuudessa ja ihmisen itsensä ulkopuolelta tulevalla palautteella on suuri vaikutus siihen, mihin suuntaan lapsen sukupuoli-identiteetti lähtee kehittymään. Vauvatutkimuksen perusteella tiedetään, että tyttö- ja poikavauvoja kohdellaan hieman eri tavoin. Tämä on pitkälti tiedostamatonta toimintaa.¹⁶⁷ Käytännössä siis lapsia kohdellaan eri tavoin sen perusteella, mikä heidän sukupuoli-identiteettinsä oletetaan olevan. Lapselle pyritään siis alusta alkaen opettamaan, millaisia kulttuurisia normeja hänen biologisilla ominaisuuksillaan varustetun ihmisen odotetaan yhteiskunnassa noudattavan. Ympäristöstä tulevat reaktiot vaikuttavat jatkuvasti siihen, mihin suuntaan sukupuoli-identiteettimme kehittyy. Esimerkiksi erään tutkimuksen mukaan leikkiessään yksin lapset eivät ota mitään erityistä sukupuoliroolia, mutta kun huoneessa on toinen lapsi, leikkiin tulevat mukaan myös erilaiset sukupuoliroolitukset.¹⁶⁸

Sosiaalisen ympäristön vaikutus ehjän identiteetin kehittymiseen ymmärrettiin jo varhain sukupuolen lääketieteellisessä tutkimuksessa. Viime vuosisadan alussa ajateltiin, että yhteiskunnasta syrjäytyneet ja marginalisoituneet ihmiset, kuten köyhät, saavat emotionaalisia ja sosiaalisia häiriöitä riittämättömän sosialisatian takia. Tämä johtui siitä, että jos yksilö ei kasva yhteisön odottamiin sosiaalisiin ja normatiivisiin rooleihin, hänelle voi tulla mielenterveydellisiä ongelmia. Sukupuolenkorjausprosessin tutkimuksen pioneeri John Money kehitti teorian, jonka mukaan lapsi on syntyessään psykoseksuaalisesti neutraali. Näin ollen varhaislapsuudessa lapsen ikää voidaan ohjata kumman tahansa sukupuolen suuntaan. Kasvatus ja ympäristö vaikuttavat biologisia lähtökohtia enemmän siihen,

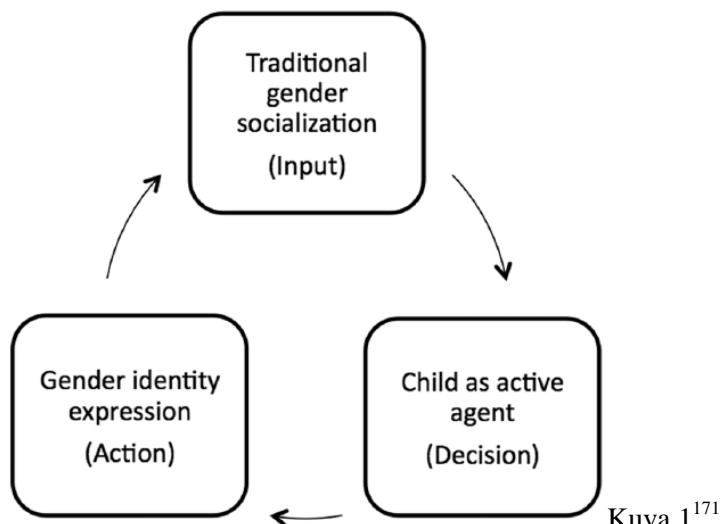
¹⁶⁷ Huuska 2012, 250.

¹⁶⁸ Brinkman et al. 2014, 837.

miten lapsi kasvaa sukupuoleen. Teorian kehittymisen aikaan behaviorismi oli voimissaan Yhdysvalloissa. Siihen liittyi ajatus, että varhaislapsuuden kokemukset vaikuttaisivat peruuttamattomasti lapsen kehitykseen. Intersukupuolisuuden ajateltiin johtuvan lapsuudessa koetusta traumasta, minkä vuoksi sukupuoleltaan epätyypilliset lapset suositeltiin leikattavaksi varhain, jotta nämä välttyisivät sosiaaliselta stigmalta erilaisuutensa vuoksi. Tämä perustui ajatukseen, että psykoseksuaalinen kehitys riippui sukuelinten ulkomuodosta ja että oikeanlaisesta kehollisuudesta aseurasi vastaavasti eheä sukupuolikokemus.¹⁶⁹

Brinkman et al. tutkimusryhmä tutki, miten lapsen sukupuoli-identiteetti kehittyy suhteessa asetettuihin sukupuoli-odotuksiin. Tutkimusryhmä päätyi tutkimuksessaan seuraavanlaisiin johtopäätöksiin: Ensinnäkin lapset pitäisi nähdä interaktiivisina toimijoina, joiden sukupuolen ilmaisu vaihtelee tilanteesta riippuen, pikemminkin kuin passiivisina sosialisatiosprosessin tulosten toistajina. Toiseksi tutkijoiden pitäisi laittaa enemmän painoa sille, miten sukupuoli-identiteetin muodostumiseen vaikuttaa myös tietoinen mukautumattomuus eli nonkonformistisuus. Erityisesti tämä tulee ilmi vastustettaessa perinteisiä sukupuolistereotypioita. Kolmanneksi tutkijoiden pitäisi tunnistaa se, miten lapset haluavat toteuttaa itseään ”autenttisesti”, eivätkä halua sukupuolinormien rajoittavan toimintaansa.¹⁷⁰

(Kuva 1)

Kuva 1¹⁷¹

¹⁶⁹ Huuska 2012, 228–229.

¹⁷⁰ Brinkman et al. 2014, 835–836.

¹⁷¹ Sukupuoli-identiteetin kehittymistä kuvaava kaavio. Kuva: Brinkman et al. 2014, 847. ”

Model of gender identity development demonstrating the input/decision/action process”

Perinteisesti sukupuoli-identiteetin kehitys on ymmärretty jollakin kolmesta seuraavasta tavasta. Kehitys tapahtuu joko essentialistisesti, kehityksellisesti tai sosialisatian kautta. Essentialistinen kehitys tarkoittaa, että sukupuoli on sidottu biologiaan, esimerkiksi geeneihin ja hormoneihin. Tämän teorian mukana sukupuoli ei varsinaisesti kehity, mutta se ikään kuin avautuu ja tulee paremmin esille ihmisen varttuessa. Kehityksellinen kehitys puolestaan tarkoittaa, että sukupuoli-identiteetin kehitys ei ole deterministisesti sidottu sukupuoleen, mutta kuitenkin kehitys on ennakoitavissa ja ennustettavissa. Tätä teoriaa edustivat esimerkiksi Piaget ja Erikson. Brinkman et al. mukaan sosialisatioon perustuva malli on yleisimmin käytössä oleva malli kuvamaan lapsen sukupuolista kehitystä, ja se on heidän oman tutkimuksensakin pohjana. Tämä malli kuvaa sukupuoli-identiteetin kehittyvän kumulatiivisesti vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Lapsi saa ympärillään olevilta ihmisiltä suoraa verbaalista palautetta siitä, millä tavalla tytöt ja pojat käyttäytyvät, ja nonverbaalia palautetta tarkkailemalla, miten aikuiset toteuttavat omaa sukupuoltaan.¹⁷²

Pienellä lapsella voi olla jo varhain selkeä kokemus omasta ja toisten sukupuolesta, minkä hän yleensä ilmaisee selkeästi. Ihminen alkaa ajatella olevan poika tai tyttö yleensä 1,5-3 vuoden ikäisenä. Samoin hän alkaa tunnistaa toiset ihmiset mies- tai naissukupuolisiksi. Kuitenkin sukupuolen määrittelyn kokemus voi vaihtua hämmennykseen, mikäli lapsen oma kokemus ja ympäristön odotukset ovat suuressa ristiriidassa keskenään. Toisilla lapsilla taas sukupuoli-identiteetin kehitys voi olla luonnostaan hidasta. Näin voi olla esimerkiksi silloin, kun lapsi tiedostaa olevansa poika tai tyttö, mutta ei identifioitu kumpaankaan sukupuoleen. Biologinen sukupuoli on fakta, joka viimeistään kouluikäisen olisi hyväksyttävä, vaikka se ei tuntuisikaan lapsesta todelliselta. Vanhempien tehtävänä on kasvattaa lapsia yhteisön normeihin ja tulemaan yhteiskunnassa toimeen. Lapsi itse voi kuitenkin kokea sukupuolinnormeihin ohjaamisen niin, että hänet hylätään ja että hän ei kelpaa vanhemmilleen sellaisena kuin on. Tämän vuoksi sukupuoleen päätyypillisten lasten vanhempien olisi saatava erityistä tukea, jotta he pysyisivät hyväksymään lapsensa sellaisena kuin hän on.¹⁷³

Sukupuoli-identiteetiltään valtavirrasta poikkeavia ihmisiä kahlitsee usein kokemus häpeästä ja syrjinnästä. Psykodynaamisen häpeäteorian mukaan häpeä on ihmisen reaktio hyväksyvän vastavuoroisuuden puutteeseen. Häpeä houkutte-

¹⁷² Brinkman et al. 2014, 837.

¹⁷³ Huuska 2012, 225, 227, 236.

lee luopumaan omasta identiteetistä ristiriidattomuuden saavuttamiseksi ja toiselle ihmiselle kelpaamisen vuoksi. Sukupuoliristiriitaa kokeva lapsi ei välttämättä pysty vastaamaan kaikkiin kehitystehtävöidöksiin, minkä vuoksi hän saattaa kehittää mielenterveysongelmia oman integriteetinsä ja minuutensa suojaksi. Lapsi voi myös valita selviytymiskeinokseen salaisuudet, jotka voivat estää läheisyyden kokemisen ja jakamisen perheen ja ikätovereiden kanssa. Tämän takia erilaiset salaisuuden kehät olisi tärkeää purkaa. Tutkimuksen mukaan sukupuoleltaan erilainen lapsi tai nuori kohtaa paitsi häpeää myös väkivaltaa todennäköisemmin kuin muut.¹⁷⁴

Ajatus siitä, että sukupuoli-identiteetin moninaisuus on jotenkin ongelmallista ja suorastaan häpeällistä, istuu syvällä inhimillisessä ajattelussa varsinkin länsimaisessa kulttuurissa. Merkittävä vaikutus tähän on ollut muun maussa psykoanalyysin teorioilla. Jaana Vuoren mukaan psykoanalyysi on tunnetuin teoria sukupuolista. Siksi sitä käytetään lähes aina kertomaan siitä. Psykoanalyysiin sisältyy oletus siitä, että ihminen kasvaa joko mieheksi tai naiseksi eikä näiden välillä ole neutraalia tapaa, joka määriteltäisiin terveeksi. Lisäksi teorian mukaan heteroseksuaalinen identiteetti välittyy ainoastaan isän ja äidin kautta.¹⁷⁵ Foucault'n mukaan sukupuolidiskurssi on osa lapsen varhaista sosialisatiota. Lapsi oppii varhain kahden binäärisen sukupuolen diskurssin, joka ei sukupuolen suhteen ole kovinkaan joustava.¹⁷⁶ Useimmiten lapsen samaistumisen toiseen sukupuoleen ajatellaan olevan ohimenevä vaihe kehityksessä, mutta lapsen tulevaa kehitystä ei voida kuitenkaan varmasti tietää. Näin ollen ei voida tietää, jatkuuko sukupuolirajan ylittävä samaistuminen aikuisikään saakka.¹⁷⁷

Häpeää ja siihen liittyviä oireita on kuitenkin mahdollista ehkäistä. Tutkimuksessa aikuiset transihmiset ovat arvioineet, että heitä olisi lapsena auttanut ystävällinen kohtelu, hyväksyntä ja ymmärtävä asennoituminen. Varsinkin nuorelle ihmiselle erialisuus on vaikea asia. Tämän vuoksi pitäisi olla mahdollisuus keskustella rehellisesti ja saada täsmällistä informaatiota omasta seksuaalisuudesta, sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisista haluista. Myös sukupuoli-identiteetiltään epäselvän lapsen vanhemmat tarvitsevat tukea. Lapsen kokema sukupuoliristiriita voi aiheuttaa vanhemmissa ja sisaruksissa epäuskon, hämmennyksen, vihan, pelon, häpeän ja surun tunteita. Tämän vuoksi perhe voi tarvita tukea sen jäsenen

¹⁷⁴ Huuska 2012, 234, 237, 239.

¹⁷⁵ Löyttyniemi 2004, 107.

¹⁷⁶ Dieter & Dentice 2013, 39.

¹⁷⁷ Huuska 2012, 226.

käydessä läpi sukupuolenkorjausprosessia. Vanhempien mukaan heitä olisi auttanut transsukupuolisen lapsen kasvatuksessa toisten vanhempien tapaaminen, tietoisuus siitä, että sukupuoli ei ole valinta, sekä lapselle taattu turvallisuus ja yhdenvertaisuus kouluympäristössä. Näiden asioiden vuoksi uudessa hoitoajattelussa korostetaan, että intersukupuolisina syntyneet lapset ja heidän vanhempansa tulisi kohdata avoimella, rehellisellä sekä tukea antavalla ja häpeää vähentävällä tavalla.¹⁷⁸

3.5. Sukupuoliroolit ja vallankäyttö

Sukupuoli-identiteettiin liittyvät läheisesti myös sukupuoliroolit. Sukupuolirooleilla tarkoitetaan niitä toimintamalleja, joita ihmisen odotetaan tietyn sukupuolen edustajana noudattavan. Roolit ovat sekä yhteisön yksilölle että yksilön itselleen asettamia tavoitteita. Roolin sisältö määrittyy ihmisten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja rooliin sisältyvät odotukset vaihtelevat kontekstin mukaan.

Kroger esittää, että ihmisen identiteetin, moraalisen arvioinnin ja läheisyyden kehityksessä keskeisessä roolissa ei olisikaan sukupuoli itsessään (*per se*), vaan sukupuoliroolit ja niiden mukanaan tuoma sukupuolirooliorientaatio.¹⁷⁹ Sukupuolirooli on siis se tapa, miten sukupuoli ilmenee ulospäin. Tämän roolin voi toteuttaa joko yhteisön odottamalla tai sen odotusten vastaisella tavalla. Termiä ”*passing*” eli käyminen¹⁸⁰ käytetään silloin, kun kyse on sukupuolen toteuttamisesta sellaisella tavalla, että ihminen käy tämän sukupuolen edustajasta myös muille ihmisille. Sukupuolen lisäksi käyminen voi toteutua myös esimerkiksi luokka-, sukupuoli, rotu- ja etnisten rajojen ylityksessä, esimerkiksi työväenluokkainen voi käydä yläluokkaisesta, jos hän toimii riittävän hyvin niin kuin yläluokkaisen oletetaan toimivan.¹⁸¹

Varsinkin entisaikaan seksuaalieettinen tulkinta sukupuolesta perustui siihen, miten hyvin ihminen toteutti hänelle asetettuja sukupuolirooliodotuksia. Esimerkiksi Martti Nissisen mukaan Vanhan testamentin aikoihin ihmisen kuului ensisijaisesti toteuttaa yhteisön hänelle määräämää roolia. Sukupuolisuus ja sukupuolielämä olivat yhteisön normittamia. Sukupuolisuuden ilmaisut olivat hyväksyttäviä sen mukaan, toteuttivatko ne ihmiselle määräytynyttä roolia.¹⁸² Päivi Salmesvuoren mukaan puolestaan keskiajalla sukupuolten välinen epäsymmetria

¹⁷⁸ Huuska 2012, 235, 238, 240.

¹⁷⁹ Kroger 2004, 44.

¹⁸⁰ Käännös oma.

¹⁸¹ Karkulehto 2011, 159.

¹⁸² Nissinen 2006, 21.

näkyi parhaiten käsityksessä masturbaatiosta: ihmisen rakastellessa itsensä kanssa hän toimi sekä miehen aktiivisessa että naisen passiivisessa roolissa. Näin ollen masturboivasta ihmisestä puhuttiin rippikäsikirjoissa hirviönä tai hermafrodiittina.¹⁸³ Erityisesti romantiikka ideologiana korosti miesten ja naisten eroja esimerkiksi pukeutumisessa.¹⁸⁴ Ajatus perinteisistä sukupuolirooleista irtautumisesta on aatehistoriallisesti sangen uusi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vielä 1950-luku oli hyvin arvokonservatiivista ja autoritaarisuuden aikaa, jolloin korostettiin perinteisiä sukupuolirooleja ja vastustettiin homoseksuaalisuutta ja kommunisteja. Vasta myöhemmin yleistyivät erilaiset vähemmistöjen asiaa ajavat kansalaisoikeusliikkeet.¹⁸⁵

Rooleissa kyse on ensisijaisesti siitä, että kun kaikki vuorovaikutukseen osallistuvat tietävät oman roolinsa, syntyy vuorovaikutuksen osapuolille mahdollisimman vähän vuorovaikutusta häiritsevää hämmennystä. Erving Goffmanille vuorovaikutus on rituaali, jossa jokaisella on oma roolinsa. Kysymys on siitä, onnistuuko rituaali vai ei. Rituaali voi epäonnistua, jos esitetty identiteetti paljastuu epäaidoksi. Seurauksena on hämmennys, joka on uhka yhteisölle, koska hämmennys lamauttaa yhteisön toimintaa. Tämän takia yhteisön on välttämätöntä toimia yhdessä hämmennystä välttäen. Mieleltään terveinä pidetään yleensä sellaisia ihmisiä, jotka toisten läsnäollessa säilyttävät sosiaalisen valppautensa ja noudattavat tilanteessa vaadittua rituaalista järjestystä.¹⁸⁶

Sukupuoliroolit voivat kyllä monessa kohtaa auttaa ennakoimaan toisen ihmisen ajattelua, mutta mikäli roolien pohjalta tehdään liian universaaleja oletuksia siitä, miten ihmisten pitäisi toimia, roolit muuttuvatkin kahlitseviksi ja ihmisten toiminnan vapautta rajoittaviksi. Eräiden tutkimusten mukaan lapset, joiden on mukauduttava muiden sukupuolirooliodotuksiin, saattavat kohdata myöhemmin vaikeuksia seksuaalielämässään. Eräässä tutkimuksessa haastatellut lapset tiedostivat, että on olemassa normien sisäistä ja ulkopuolista ajattelua. Heitä olisi kiinnostanut välillä ylittää heille asetettujen normien rajoja, mutta heillä oli pelko siitä, mitä sen jälkeen seuraisi. Esimerkiksi voisiko tyttö tehdä jotain poikamaista, kuten pelata jalkapallona, mutta pyssyä silti vielä tyttönä. Tämä osoittaa, että lapset voivat muokata saadun palautteen perusteella omaa sukupuoli-identiteettiään,

¹⁸³ Salmesvuori 2006, 97.

¹⁸⁴ Boss 2009, 270.

¹⁸⁵ Huuska 2012, 229.

¹⁸⁶ Helkama et al. 1998, 74.

piilottaa omat ajatuksensa muilta tai aktiivisesti haastaa vallitsevat stereotypiat ja kieltäytyä sopeutumasta niihin saadusta palautteesta huolimatta.¹⁸⁷

Tiukka pitäytyminen sukupuolirooleissa saattaa myös kaventaa inhimillistä ajattelua. Esimerkiksi naisten toimiessa johtavassa asemassa heillä on usein haasteenaan niin sanottu kaksoisrooli. Jotta heidän identiteettinsä otettaisiin vakavasti, heidän olisi oltava samanaikaisesti feminiinisesti naisia ja maskuliinisesti johtajia. Tämä kuvaa osuvasti sitä, miten nainen edustaa usein ensisijaisesti sukupuoltaan, kun taas mies edustaa ihmisyyttä ylipäättänsä.¹⁸⁸ Tiukka pitäytyminen sukupuolirooleissa voi johtaa myös haitalliseen ja toiseuttavaan stereotyyppiseen ajatteluun. Tutkimuksensa perusteella Liben & Bigler esittävät, että niillä, jotka ovat herkkiä sukupuolittamaan itseään ja muita, on suurempi taipumus suhtautua toisiin ihmisiin stereotyyppisemmin kuin niillä ihmisillä, jotka eivät ole niin taipuvaisia muiden ja itsensä sukupuolittamiseen.¹⁸⁹

Merkittävässä roolissa sukupuoli-identiteetin kehitystä ja tulkintaa ohjaavana tekijänä on kieli ja siihen liittyvä käsitteenmäärittelyllinen vallankäyttö. Sukupuoli ja siihen sisältyvät merkitykset syntyvät sen kautta, millaisia termejä käytämme ja millaisessa kielipelillisessä kontekstissa termit esiintyvät.

Foucault'n mukaan sana sukupuoli ei ole vain sana, vaan siihen liittyvät myös sukupuolikäsitykseen sisältyvät normit ja käytännöt, mikä nykymuodossaan tarkoittaa kahta toisensa poissulkevaa sukupuolikategoriaa. Allanin mukaan tällaiseen diskurssiin osallistuminen pitää itse ilmiötä yllä. Tämä aiheuttaa sen, että diskurssi muokkaa yksilöiden käsitystä todellisuudesta, mikä puolestaan muokkaa yhteisön käsitystä ja luo siten sosiaalisia normeja.¹⁹⁰ Puhutaanko esimerkiksi normaaliudesta ja epänormaaliudesta, vai puhutaanko vaihtelusta? Keskitytäänkö tarkastelussa biologiaan vai kehityspsykologiaan?¹⁹¹

Mikhail Bakhtinin mukaan kielen yksi ominaisuus on sen läpäisevä dialogisuus. Sanaan tai termiin liittyvät aina kaikki ne merkitykset, joita siihen on historian kuluessa liitetty, sekä myös siihen nykyisin liitettävät ilmiöt ja piirteet.¹⁹² Näin kieli on todella vaikutusvaltainen, koska se sisältää siihen paljon sanan denotaatiota eli kirjaimellista merkitystä laajempia konnotatiivisia merkityksiä. Tämä muodostuu ongelmaksi esimerkiksi silloin, kun jonkun sanan historiallisia merki-

¹⁸⁷ Brinkman et al. 2014 838, 841–842, 845, 849.

¹⁸⁸ Wager 1998, 95.

¹⁸⁹ Liben & Bigler 2002, 35.

¹⁹⁰ Dietert & Dentice 2013, 30.

¹⁹¹ Pohjanpalo 2013, 25.

¹⁹² Löyttyniemi 2004, 121.

tyksiä ei tunneta, tai kun sana eri konteksteissa käytettynä sisältää erialaisia merkityksiä. Tärkeää on myös huomata, että ilmiöstä käytetyt termit eivät koskaan ole erillisiä siitä, mitä ne kuvaavat. Subjekti, käytetty kieli ja sen kielioppi ovat aina elimellisesti suhteessa toisiinsa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että subjekti ja subjektin välittämä tieto ovat vastaanottajalle läsnä kielen välityksellä.¹⁹³ Näin ollen vaarana on, että mikäli jostain ryhmästä käytetään toiseuttavaa kieltä, esimerkiksi puhumalla näistä epänormaaleina tai sairaina, johtaa se tavalla tai toisella näiden ryhmien syrjäytymiseen myös kielenkäyttöä laajemmalla tasolla.

Erityisesti Judith Butler on puhunut sukupuolidiskurssiin liittyvästä vallankäytöstä. Butlerin tutkimuksen oletuksena on, että sukupuolen olemus ei ole syy erilaisiin poliittisiin toimiin, vaan niiden seuraus. Sukupuoli on siis saanut olemuksellisen luonteen sen vuoksi, että sitä on tuotettu poliittisella sääntelyllä. Puheella sukupuolen tuottamisesta ei kuitenkaan ole hänen mukaansa tarkoitus esittää, että se olisi jotenkin illusorinen tai keinotekoinen. Sen sijaan tarkoitus on ilmaista, miten sukupuolen kaksinapainen suhde on eri diskursseissa tehty uskottavaksi ja miten tietyt sukupuolen kulttuuriset muodostelmat ottavat sukupuolen eksistentiaalistisen ytimen paikan luonnollistamalla itsensä onnistuneesti.¹⁹⁴

Butlerin mukaan tarve jakaa ihmisruumiita mies- ja naissukupuoleen palvelee heteroseksuaalisen talouden tarpeita ja antaa heteroseksuaaliselle instituutiolle luonnollisuuden hohtoa.¹⁹⁵ Hänen mukaansa sukupuoli asetetaan kehoille näennäisen objektiivisissa tieteellisissä diskursseissa, joiden takana ovat todellisuudessa poliittiset ja sosiaaliset intressit. Ensimmäinen laajasti huomioidun sukupuolenkorjausprosessin 1950-luvulla läpikäynyt henkilö, Christine Jorgensen, tunsii olevansa nainen. Hänen kehonsa ei tuottanut tarpeeksi testosteronia, jotta olisi voinut samaistua miessukupuoleen. Tämän vuoksi lääkärit kutsuivat korjausoperaatiota rauhasongelman korjaamiseksi. Tulkinnan mukaan Jorgensenin keho ei todellisuudessa ollut miehen, ja se vaati vain vähän apua todellisen luontonsa näyttämiseksi.¹⁹⁶

Sosiaalinen kategorisointi tarkoittaa ihmisten jakamista erilaisiin ryhmittymiin, tässä tapauksessa normaalin ja epänormaalin sukupuoli-identiteetin mukaan. Sosiaalisen kategorisoinnin merkitys voi olla yhden ryhmän tarve luoda itselleen korkeampi moraalinen pohja, jotta se säilyttäisi toisen ryhmän hallinnassaan. Vi-

¹⁹³ Butler 2008, 35.

¹⁹⁴ Butler 2008, 90.

¹⁹⁵ Butler 2008, 196.

¹⁹⁶ Warnake 2006, 29.

hollisen dehumanisointi eli epäinhimillistäminen oikeuttaa tarpeen vaatiessa raahan ja väkivaltaisenkin kohtelun. Mikäli tällaista toiseuttamista tapahtuu jatkuvasti esimerkiksi valtion toimesta, aiheuttaa se entisestään syrjään jääneiden ryhmien syrjäytymistä ja etäännyttämistä entisestään virallisesta instituutiosta. Burtonin mukaan valtion laillisuus kyseenalaistetaan, kun perinteiset auktoriteettien normit eivät vastaa ihmisten luontaisiin tarpeisiin. Kun ihmisten tarpeisiin ei pystytä vastaamaan olemassa olevien sosiaalisten rajojen ja instituutioiden avulla, yksilöt ja identiteettiryhmät etsivät merkitystä virallisten piirien ulkopuolelta.¹⁹⁷

kun yksilön ja häntä ympäröivän yhteisön, esimerkiksi valtion, intressit ajautuessa erimielisyyksiin ja sitä myöten konfliktiin, syntyy erityinen moraalinen konflikti. Varsinkin jos kyseessä on yksilön sukupuoli-identiteettiä koskeva konflikti, saa konflikti aivan erityisiä muotoja. Seuraavassa pääluvussa käyn läpi tällaiseen konfliktiin liittyviä keskeisiä piirteitä, sekä sitä, millainen on konflikti, joka koskee yksilön sukupuoli-identiteetin määrittelyä.

4. SUKUPUOLI-IDENTITEETTI MORAALISENA KONFLIKTINA

4.1. Konfliktin määrittely

Konfliktista on kyse, kun osapuolet ajautuvat keskenään avoimeen kiistaan jostakin asiasta. Tutkimuksessani oletuksena on, että varsinkinkin sukupuoli-identiteetin määrittelyssä esiintyy enemmän tai vähemmän avointa konfliktia eri osapuolten välillä. Tämä johtuu siitä, että eri osapuolilla on erilaisia tapoja määrittellä ihmisen sukupuoli sekä se, millaisia odotuksia ihmisen käyttäytymiselle sukupuolen määritelmän perusteella voidaan asettaa.. Kuten olen aikaisemmin todennut, sukupuolen määrittelyssä kyse on vahvasti ihmisen identiteetin määrittelystä, minkä vuoksi oikeudesta määrittellä, mihin identiteettikategorioihin ihminen kuuluu, muodostuu eettinen ongelma. Ongelman ydin on yhtäältä siinä, tunnustaaako yksilö yhteisön oikeuden ohjata toimintaansa määrittelyllään, ja toisaalta tunnustaaako yhteisö yksilölle niin kokonaisvaltaisen toimijuuden että luottaa tämän itseidentifikaation kautta syntyneeseen sukupuoli-identiteetin määrittelyyn. Koska ongelmiin ei ole yksiselitteistä vastausta, muodostuu siitä kiista eri osapuolten välille, minkä vuoksi tarkastelen kiistaa moraalisenä konfliktina.

Jotta moraalisen konfliktin luonne tulisi paremmin ymmärretyksi, käyn ensin läpi yleisiä konfliktiin liittyviä teorioita. Tässä hyödynnän erityisesti John G.

¹⁹⁷ Jeong 2008, 52, 57, 78.

Oetzelin ja Stella Sting-Toomeyn toimittamaa *The SAGE Handbook of Conflict Communication* -artikkelikokoelmaa. Käyn ensin läpi yleisiä konfliktiin liittyviä piirteitä. Tämän jälkeen kuvailen moraaliseen konfliktiin liittyviä erityispiirteitä, jollainen seksuaalietiikkaa sivuava sukupuoli-identiteetin määrittelykin on. Sitten esittelen ratkaisukeinoja sukupuoli-identiteettiä koskevaan moraaliseen konfliktiin hyväksyvän kohtaamisen teorian avulla, jota käsittelen sosiaalietiikan professori Jaana Hallamaan ja ekumeniikan professori Risto Saarisen esittelemien näkemysten kautta. Johtopäätöksissäni päädyn siihen, että ainoastaan käsittelemällä sukupuoli-identiteettiä yhtenä sosiaalisen konstruktion kautta syntyneenä ominaisuutena voidaan olla eettisessä vuorovaikutuksessa toisen osapuolen kanssa ilman, että sukupuoli-identiteetin määrittelystä muodostuu moraalista konfliktia.

Konflikti voidaan määritellä monin eri tavoin. Konflikti voi olla ilmi tullut kiista ainakin kahden itsenäisen osapuolen välillä, jotka tavoittelevat yhteen sovitettamattomia päämääriä tai kilpailevat rajallisista resursseista, ja jotka pyrkivät esittämään toista saavuttamasta päämääriään.¹⁹⁸ Toisaalta konflikti on kilvoittelua tai ponnistelua rajallisista resursseista, vallasta ja statuksesta. Konflikti syntyy, kun toisen osapuolen intressien saavuttaminen estyy toisen osapuolen toimien vuoksi – joko siksi että nämä tavoittelevat eri asioita tai niiden välillä vallitsee erimielisyyttä siitä, miten yhteisiä tavoitteita tulisi tavoitella.¹⁹⁹ Konfliktissa on siis kyse taistelusta siitä, kenellä on oikeus käyttää valtaa, myös toisten määrittelemiseen liittyvää valtaa. Valta määritellä ihmisen sukupuoli-identiteetti on tällainen eri tahojen arvovaltaa ja määrittelyoikeutta käsittelevä kysymys.

Konflikti on aina osa laajempaa kulttuurista kontekstia eikä vain kahden osapuolen välinen suhde. Taustalla vaikuttavat aina osapuolten arvo- ja aatemaa-ilmot sekä konteksti, jossa konflikti tapahtuu. Paljon vaikuttaa myös se, millainen kuva konfliktin osapuolilla on toisistaan. Filosofin Martin Buberin mukaan ihmisillä on taipumus käsitellä ihmisten välisiä suhteita MINÄ-SE suhteina, mutta dialogi sallii MINÄ-SINÄ suhteen, jossa voidaan ottaa kokonaan haltuun toisen osapuolen ja tilanteen uniikki kompleksisuus.²⁰⁰ Konfliktitilanteen taustalla vaikuttavat arvot sekä konfliktin osapuolten suhtautuminen toisiinsa ovat merkittäviä tekijöitä, kun siirrytään tarkastelemaan moraalista konfliktia ja siihen liittyviä erityispiirteitä.

¹⁹⁸ Oetzel & Stella 2013, viii.

¹⁹⁹ Jeong 2008, 5.

²⁰⁰ Barge & Andreas 2013, 611.

Konflikti voi olla luonteeltaan rakentava tai tuhoava. Yleensä tarkastelussa otetaan huomioon ainoastaan konfliktien negatiiviset seuraukset, mutta seuraukset voivat olla myös positiivisia. Tällaisia seurauksia ovat muun muassa osapuolten itseymmärryksen lisääntyminen, uudet ideat, toisesta oppiminen ja uudet näkökulmat.²⁰¹ Lopputuloksen luonteeseen vaikuttaa se, miten konfliktin osapuolet hyödyntävät sitä energiaa, mikä motivoi heidät toimimaan konfliktissa. Konfliktiin ajava aggressio itsessään on vain patoutunutta energiaa, jonka tuottaa monimuotoinen sosiaalinen ja psykologinen ympäristö ja jota voidaan ohjata joko rakentavaa tai tuhoisaan suuntaan.²⁰²

Vaikka kyse alun perin olisi ollut vain konkreettisista resursseista, voi konflikti nopeasti laajeta koskemaan myös identiteettikysymyksiä. Esimerkiksi keskustelu musliminaisten huivinkäytöstä on laajentunut konkreettisesta ongelmasta symboliseksi asiaksi, jossa käydään kokonaisvaltaista keskustelua uskonnon asemasta julkisessa tilassa.²⁰³ Tämä pätee myös kysymykseen sukupuoli-identiteettiä koskevasta konfliktista, sillä harvoin keskustelussa sukupuolen määrittelystä ongelmaksi koetaan itseidentifikaatio, vaan se, miten tämä identiteetti näkyy julkisessa tilassa ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Näin yksilön itseidentifikaation toteuttaminen laajenee laajemmaksi kysymykseksi ihmisen itseilmaisun vapaudesta. Koska kyseessä on ennen kaikkea etiikkaan liittyvä kysymys, käyn seuraavaksi läpi joitakin moraaliseen konfliktiin liittyviä erityispiirteitä verrattuna erilaisten resurssien hallinnasta käytävään intressipohjaiseen konfliktiin.

4.2. Moraalinen konflikti

Eettinen tai moraalinen konflikti on erityinen konfliktin muoto. Erilaisten resurssien hallintaan perustuvassa konfliktissa on yleensä mahdollista neuvotellen jakaa resurssit oikeudenmukaisella tavalla, jolloin kiistalle löydetään yksiselitteinen osapuolia tyydyttävä ratkaisu. Erityistä moraalisisessa konfliktissa verrattuna muihin konfliktin muotoihin on se, että kiistat saattavat eskaloitua paljonkin konkreettista kysymystä suuremmiksi, kun keskustelu laajenee koskemaan ilmiöstä tehtäviä yleistyksiä sekä osapuolten omaa arvovaltaa. Tämä johtuu siitä, että moraaliseen konfliktiin ei ole olemassa mitään yksiselitteistä ja selkeää vastausta, eivätkä osapuolet ole välttämättä tyytyväisiä kompromissiratkaisuihin, joita tilanteen ratkaisuksi olisi mahdollista esittää. Tällainen osapuolten välinen kommuni-

²⁰¹ Oetzel & Stella 2013, viii.

²⁰² Jeong 2008, 46.

²⁰³ Jeong 2008, 15.

kaatio-ongelma on ollut havaittavissa myös eri osapuolten välillä sukupuoli-identiteetin määrittelyä koskevassa keskustelussa. Seuraavassa kappaleessa käsitelen sitä, miksi yksiselitteisen ratkaisun löytäminen moraaliseen konfliktiin vaikeaa.

Moraalisessa konfliktissa on kyse törmäyksestä erilaisten elämäntavojen, erimielisyyksien välillä. Nämä erimielisyydet koskevat filosofisia oletuksia olemisesta, tiedosta ja maailmasta. Littlejohn & Colen mukaan intressipohjaisessa konfliktitilanteessa ollaan valmiita muuttamaan käsityksiä rationaalisen argumentoinnin ja äänestyksen avulla, mutta moraalissa konfliktissa tilanne on erilainen. Vastustuksen edessä ei ollakaan valmiita joustamaan omasta näkemyksestä. Sen sijaan ollaan valmiita turvautumaan vaikka voimakeinoin oman kannan edistämiseksi. Moraalisissa konflikteissa yhden kannan ottaminen muodostaa aina väistämättä sille vastakkaisen näkemyksen, eikä kahden ääripään välille välttämättä helposti löydy kompromissivaihtoehtoa johon kaikki osapuolet olisivat suostuvaisia. Moraalisissa konflikteissa neuvottelu onkin yleensä ratkaisun kannalta suhteellisen toimimaton vaihtoehto.²⁰⁴

Moraaliseen konfliktiin liittyy olennaisesti myös se, että osapuolten käyttämä kieli on keskenään erilaista, ja vaikka yhtäläisyyksiä käsitteistössä ilmenisikin, on niillä todennäköisesti erilainen merkityssisältö. Koska osapuolten on vaikea ymmärtää toisiaan, yritykset ratkaista konfliktia aiheuttavat usein vain lisää riitaa osapuolten välille. Thomas Kuhnin mukaan esimerkiksi abortin kannattajien ja vastustajien on lähes mahdoton keskustella rakentavasti abortista, koska heidän asiaa koskevat perustelunsa ovat yhteensovittamattomia ja riittämättömiä, eli käytännössä perustelujen kieli ja kategoriat eivät ole suoraan keskenään vertailtavissa, toisin kuin intressipohjaisessa konfliktissa yleensä on.²⁰⁵ Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka moraalisen konfliktin osapuolet näennäisesti kävisivät asiasta keskenään neuvottelua, eivät argumentit käytännössä ole sellaisia, jotka olisivat molempien osapuolten mielestä vertailukelpoisia keskenään.

Stephen Littlejohnin mukaan moraalinen konflikti ilmenee todennäköisimmin niissä asioissa, joihin liittyy paljon kulttuurisia rajoituksia.²⁰⁶ Tällainen ilmiö on erityisesti seksuaalietiikka, jossa käsitellään sallitun seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden rajoja. Mary Douglasin mukaan ihmisen ruumiin rajat asetetaan niillä

²⁰⁴ Littlejohn & Cole 2013, 585, 594, 604.

²⁰⁵ Littlejohn & Cole 2013, 568, 587.

²⁰⁶ Littlejohn & Cole 2013, 587.

merkeillä, jotka muodostavat erityisiä kulttuurisia koodeja, eli ruumiin rajojen asettaminen palvelee tiettyjä tabuja ja niiden asettamista luonnolliseksi. Erityisesti tämä koskee sellaisia ilmiöitä, joissa luonnollisen rajan asettaminen on mahdotonta tai vaikeaa, kuten selkeä jako mies- ja naispuolisen välille. Douglasille ruumis on malli, joka voi symbolisesti edustaa mitä tahansa rajattua tai uhattua järjestelmää.²⁰⁷

Koska seksuaalietiikkaan liittyy paljon epäselvän ja selvän välille vedettyjä rajoja, liittyy myös se osaltaan identiteettipolitiikkaan, jossa myös vedetään rajoja ulko- ja sisäpiirin välille. Ihmiset eivät anna helposti periksi asioissa, joita pitävät keskeisinä identiteetilleen ja selviytymiselleen, minkä näkee seksuaalieettisissä kannanotoissa, jotka monesti koetaan olennaiseksi identiteetin osaksi.²⁰⁸ Pitkään jatkuneessa konfliktissa konfliktista itsestään tulee osa sen osapuolten identiteettiä. Esimerkiksi fundamentalistisemmän kristinuskon kannattajille seksuaalisuuden monimuotoisuuden vastustaminen saattaa muotoutua olennaiseksi identiteetiksi. Myös se, että kiistaan liittyy poliittisia аспектеja, esimerkiksi poliittiseen päätöksentekoon liittyvä valta, voi lietsoa konfliktia; osapuolet taistelevat saadakseen valtaa, säilyttääkseen sen tai saadakseen sitä lisää.²⁰⁹ Käytännössä tämä voi tarkoittaa vaikkapa päätöksenteko-oikeutta juridisen sukupuolen määritelmästä.

Monesti moraalisisessa konfliktissa yksi tai useampi konfliktin osapuoli on jokin uskonnollinen ryhmittymä. Blake & Mouton erittelevät tutkimuksessaan kristittyjen erilaisia käyttäytymismalleja konfliktitilanteissa. Vanha testamentti antaa kuvan Jumalasta, joka opettaa konfliktitilanteissa toimimaan dominoivasti vaikka äärimmäisin keinoin, esimerkiksi Jumalan käskyjen rikkomisesta rangaistuksena on kuolema. Vaikka suurin osa kristityistä painottaa, että Vanha testamentti ei suurilta osin koske enää kristittyjä, osa kristityistä fundamentalisteista ottaa siihen kuuluvat käskyt kirjaimellisesti. Tällöin Raamattua tulkitaan niin, että konfliktitilanteissa kristittyjen ei tulisi tehdä kompromisseja, mukautua tai välttää konfliktia, vaan pitää yllä sitä tulkintaa, mitä pitävät oikeana. Useimmat kristityt kuitenkin antavat enemmän painoa Uudelle testamentille, jossa esitetään toisenlaisia, enemmän vastakkaista kantaa edustavien rakkaudellista kohtaamista painottavia, toimintaohjeita konfliktitilanteisiin.²¹⁰ Tämä huomio selittää sen, miksi kris-

²⁰⁷ Butler 2008, 222-223.

²⁰⁸ Jeong 2008, 12.

²⁰⁹ Littlejohn & Cole 2013, 604.

²¹⁰ Croucher 2013, 567.

tinuskon sisällä esiintyy erilaisia tulkintoja sekä halukkuutta neuvotella seksuaali-
etiikka koskevista asioista.

Yhteisössä konfliktin ratkaisu onnistuu parhaiten, jos osapuolilla on koke-
musta yhteisistä vastoinkäymisistä, vahvat johtajat sekä mallit uusien kommuni-
kointimuotojen etsimiseen. On myös tärkeää, että edellisistä epäonnistuneista
kommunikointiyrityksistä otetaan oppia, ja osapuolten on arvostettava yhteistä
ihmisyyttään yli moraalisten arvojen. Konfliktin ratkaisun täytyy mukautua val-
litsevaan systeemiin, eli sen täytyy yhdistää osapuolet sellaisilla ajattelu- ja työ-
kentelytavoilla sekä sanastolla, jotka ovat yhteisöllä käytössä ennestään. Samaan
aikaan ratkaisuyrityksen täytyy haastaa systeemi, eli sen pitää kysyä osapuolilta
uusia keinoja konfliktin ratkaisemiseksi ja venyttää systeemiä sellaiseen suuntaan,
jossa ratkaisu voisi olla mahdollinen. Ratkaisuyrityksen täytyy myös auttaa osa-
puolia visioimaan tulevaisuutta, jossa ratkaisu toimisi kaikkien kannalta. Avaime-
na konfliktitilanteen ratkaisuun on dialogin saavuttaminen osapuolten välillä.
Pearce & Pearcen mukaan dialogi ei ole keskustelun muoto vaan keskustelun laa-
tu, jossa puhe voidaan toteuttaa rakentavasti. Dialogi sallii esimerkiksi siirtymisen
uusille alueille keskustelussa, se on moniäänistä ja polarisoitumatonta, herättää
uusia kysymyksiä ja keskustelusuhde kasvattaa kunnioitusta.²¹¹

4.3. Hyväksyvä tunnustaminen

Sukupuoli-identiteetin tunnustaminen liittyy olennaisesti elämäkatsomuksellisiin
kysymyksiin. Tämän voi havaita siitä, että se aiheuttaa erityistä keskustelua eri
uskontojen seksuaalieettisessä keskustelussa. Koska sukupuolen määrittelyssä
konfliktille ei ole mahdollista löytää yksiselitteistä ratkaisua, säilyy se erilaisia
näköyksiä edustavien osapuolten välillä eettisenä konfliktina. Seksuaalieettiset
ongelmat yleensäkin ovat luonteeltaan moraalisia konflikteja, koska ihmisruumiil-
le on vaikea vetää muita kuin biologisia rajoja. Dialogiin liittyy olennaisena osana
se, että dialogin toisen osapuolen toimijuus ja ihmisuus tunnustetaan täysin. Aino-
astaan tältä pohjalta neuvottelu voi edetä hedelmälliseen lopputulokseen. Tässä
pääluvussa käyn läpi toisen tunnustamiseen ja kokonaisvaltaiseen hyväksymiseen
liittyviä käsitteitä ja periaatteita.

Tunnustaminen ja hyväksyminen liittyvät olennaisesti vallitsevien konflikti-
tilanteiden ratkaisemiseen. Kaikkia osapuolia yhtäläisesti tyydyttävä ratkaisu ei
voi syntyä, elleivät konfliktin osapuolet tunnusta ja hyväksy toista osapuolta ko-

²¹¹ Littlejohn & Cole 2013, 598, 604.

konaisena persoonana, ei vain esimerkiksi ideologiansa edustajana tai ominaisuuksiensa kantajana. Seuraavassa kappaleessa käyn läpi hyväksyvään tunnustamiseen liittyviä teoreettisia piirteitä. Aineisto perustuu Jaanan Hallamaan teorialle monenkeskisestä vuorovaikutuksesta, joka puolestaan perustuu Charles Taylorin ja Axel Honnethin vastavuoroisen tunnustamisen (*recognition*) teorioille.

Hallamaan mukaan vastavuoroinen vuorovaikutus perustuu siihen, että tunnustetaan toisen osapuolen toimijuus ja otetaan hänet vakavasti. Vastavuoroisuuden lähtökohtana on, että luotetaan molempien osapuolten pyrkivän rehellisyyteen ja haluavan löytää ratkaisuja yhteisiin ongelmiin. Lisäksi osapuolten täytyy sitoutua rehellisyyteen ja haluun löytää yhteisiin ongelmiin yhteisiä ratkaisuja.²¹²

Monenkeskisessä vuorovaikutuksessa pelkkä suvaitsevaisuus ei riitä, vaan tarvitaan yhteistyöhalua sekä omasta poikkeavan identiteetin tunnustamista ja arvostamista. Tällöin kyse on hyväksyvistä tunnustamisesta, jossa kyse on toisen osapuolen arvostamisesta ja sitoutumisesta yhteistyöhön tämän kanssa. Hyväksyvä tunnustaminen ei edellytä osapuolen kanssa samanlaiseksi tulemistä eikä yksimielisyyden saavuttamista tämän kanssa. Hyväksyvässä tunnustamisessa tunnustetaan toisen osapuolen ominaisuudet, identiteetti ja/tai identiteetit sekä toisen osapuolen persoona. Toisen osapuolen ominaisuuksien tunnustaminen tarkoittaa toisen tapauksen kannalta relevanttien ominaisuuksien havaitsemista ja hyväksymistä. Relevantteilla ominaisuuksilla tarkoitetaan tapauksen oikeudenmukaisuuden kannalta relevantteja ominaisuuksia sekä osapuolten välillä vallitsevia yhtäläisyyksiä ja eriävyyksiä. Relevantit ominaisuudet ovat aina kontekstisidonnaisia.²¹³

4.3.1. Identiteetin tunnustaminen

Identiteettien tunnustaminen tarkoittaa toisen osapuolen tapauksen kannalta relevanttien identiteettien tunnistamista ja tunnustamista. Monenkeskisessä vuorovaikutuksessa ei riitä, että ihminen tunnistetaan vain ominaisuuksiensa perusteella tai vain identiteettinsä edustajaksi tai kantajaksi, vaan ollakseen yhteisön täysivaltainen toimija hänen on tultava tunnustetuksi kokonaisena, sellaisena persoonana kuin hän on. Persoonaksi ja persoonana tunnustaminen tarkoittaa ihmisen syvimmän arvokkuuden ja arvo tunnustamista. Tällöin ihminen ei ole arvokas ainoastaan tekemistensä ja saavutustensa perusteella, vaan hän on arvokas, hyvä ja kel-

²¹² Hallamaa 2014.

²¹³ Hallamaa 2014.

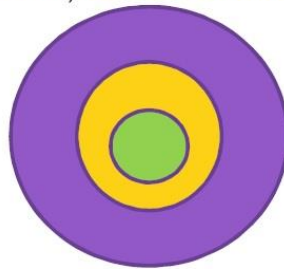
paava sellaisenaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten lapsen ehjän minän kehittyminen liittyy siihen, että häntä katsotaan hyvällä eli miten häntä arvostetaan omana itsenään.²¹⁴

Hallamaa tekee erottelun annetun identiteetin ja omaksutun identiteetin välille. Annettu identiteetti tarkoittaa yhteisön käsitystä yksilön yhteisön kannalta relevanteista ominaisuuksista. Omaksuttu identiteetti puolestaan tarkoittaa yksilön käsitystä oman hyvän elämän kannalta relevanteista ominaisuuksista ja niiden ilmentämisestä. Hallamaan mukaan persoona puolestaan on henkilön käsitys omaksutun identiteetin arvosta ja ilmentämisestä omassa elämässä ja omana elämänä yhteisössä.²¹⁵

Tunnustaminen on sosiaalinen vuorovaikutus ja prosessi. Tunnustamiseen vaikuttavat yhteisön historialliset käsitykset yhteisöstä, yhteisön jäsenistä ja yhteisöön kuuluvien ihmisten välisistä suhteista. Yhteisöllisesti rakentuneet identiteetit muodostuvat mahdollisuuksista ja rajoista. Yhteisö määrittelee, mikä on identiteetin toteuttamisen rajoissa mahdollista, luvallista, kiellettyä ja vaadittua kullekin yhteisön jäsenelle ja mitä kultakin edellytetään. Yhteisön käsitykset relevanteista ominaisuuksista ja (yhteisön kannalta) tärkeistä identiteeteistä ohjaavat yhteisön käsitystä oikeudenmukaisuudesta. Omaksuttua identiteettiä voi olla vaikea rakentaa ja ylläpitää, jos yhteisö ei tue sitä, eli ei tunnusta eikä hyväksy sitä.²¹⁶

Sosiaalinen tunnustaminen etenee usein kehämäisesti, kuten oheinen kuva kuvaa: uloimpana kehänä on tunnistaminen, seuraavana tunnustaminen ja sisimpänä toisen hyväksyminen.²¹⁷ (Kuva 2)

- Tunnistaminen, tunnustaminen, hyväksyminen

Kuva 2²¹⁸

Tunnustamisen sijaan asia voidaan myös torjua. Tapa, jolla ilmiö, käyttäytyminen tai ajattelutapa torjutaan, muuttuu ajan kuluessa. Normitettu ei-

²¹⁴ Hallamaa 2014.

²¹⁵ Hallamaa 2014.

²¹⁶ Hallamaa 2014.

²¹⁷ Hallamaa 2014.

²¹⁸ Hallamaa 2014.

hyväksyminen etenee hyväksymisen tavoin myös usein asteittain. Ilmiö torjutaan ja vähitellen tunnustetaan ja hyväksytään käsitteellistämällä se vakavuudeltaan laskevassa järjestyksessä: 1. rikokseksi 2. synniksi 3. sairaudeksi / anomaliaksi 4. osaksi inhimillistä olemisen ja käyttäytymisen variaatiota.²¹⁹

4.3.2. Neuvottelun moraaliset periaatteet

Eteneminen torjunnasta kohti tunnustamista vaatii neuvotteluja osapuolten välillä. Jotta torjunnan muodossa vallitseva konflikti osapuolten välillä voisi ratketa, pitää neuvottelujen edetä tiettyjen eettisten periaatteiden mukaisesti. Vuorovaikutukseen kuuluvat reilun keskustelun säännöt, omien toiveiden ja tavoitteiden tunnistaminen ja esiin tuominen, toisten osapuolten toiveiden ja tavoitteiden tunnistaminen ja esiin tuominen sekä halu tunnistaa yhteisymmärrys ja erimielisyydet. Ratkaisujen löytäminen edellyttää aikaa. Olennaista keskustelussa on pidättäytyä päivittelystä, kauhistelusta, tuomitsemisesta ja pilkanteosta. Jokaisella on lupa haastaa toisen osapuolen käsitykset ja jokaisen on oltava valmis perustelemaan huolellisesti omat näkemyksensä. Jokaisen olisi myös oltava valmis muuttamaan tarvittaessa omia käsityksiään ja myöntämään omat virheensä. Myös se on hyväksyttävä, että jokainen ratkaisu synnyttää uusia ongelmia ja jokainen uusi ratkaisu on monesti uuden konfliktin aihe.²²⁰

Hallamaan mukaan eettistä toimintaa ohjaamaan voitaisiin muotoilla seuraavat formaalit ohjeet:

1. Kukaan ei voi vaatia toiselta sellaista, mihin hän ei itse ole valmis.

(Annetut identiteetit on voitava kyseenalaistaa.)

2. Kukaan ei voi kieltää toisilta sellaista, mihin hän katsoo itse olevansa oikeutettu.

(Suojaa B:tä tapauksessa, että A kieltäytyy tunnustamasta B:n persoonaa.)

3. Jokaisen on suotava muille se, mihin hän katsoo itse olevansa oikeutettu.

(Annettujen ja omaksuttujen identiteettien ristiriitapaukset)

4. Kukaan ei voi sitoa oikeuksiensa toteutumista vaatimukseen saada kieltää toisilta jotain heidän ominaisuuksiensa perusteella.

(A:n intressi saada elää tavalla, joka perustuu siihen, että B:n toimintamahdollisuuksia rajoitetaan, ei ole legitiimi; tai: A:lla ei ole oikeutta elämäntapaan, joka perustuu siihen, että B:n on omaksuttava identiteetti, joka vastaa A:n vakaumusta. Annetut identiteetit eivät voi perustua sosiaaliseen pakkoon.)²²¹

²¹⁹ Hallamaa 2014.

²²⁰ Hallamaa 2014.

²²¹ Hallamaa 2014.

Teoriassaan monenkeskisen toimijuuden periaatteista Hallamaa esittää tiivistetysti sen, mistä hyväksyvässä kohtaamisessa on kyse. Toisen tunnustaminen keskustelukumppaniksi ei ole vain yksilön mielipiteen oikeutuksen tunnustamista, vaan toisen kokonaisvaltainen tunnustaminen persoonana. Persoonan tunnustamiseen liittyy myös identiteetin tunnustaminen. Tunnustaminen etenee asteittain, mikä vie aikaa ja vaatii sosiaalista vuorovaikutusta osapuolten välillä. Moleminpuolinen hyväksyvä tunnustaminen edellyttää, että osapuolet suhtautuvat toisiinsa eettisesti hyvin.

Identiteettipolitiikka vaatii neuvotteluja eri osapuolten välillä, koska ihmisten käsitykset identiteettikategorioiden rajoista eroavat toisistaan. Ihmiset luovat sosiaalisia kategorioita, koska ne ovat keinoja ymmärtää maailman toimintaa ja jäsentää ihmistä ympäröivää todellisuutta.²²² Sosiologi Erving Goffmanin mukaan yhteiskunta luo itsestään normaalin kategorian ja täyttää sen normaaleilla ihmisillä. Näiden normaalin kriteerien ulkopuolelle jäävät ihmiset ovat tavalla tai toisella normaalin kategoriaan kuuluvia vähäisempiä.²²³ Tämä johtuu pitkälti siitä, että identiteettipolitiikka on paljolti enemmistön politiikka: niin kauan kuin valmiina ilmenevät kannat ovat vähemmistönä, ei niitä tarvitse ottaa huomioon millään erityisellä poliittisella tavalla. Näin politiikasta tulee herkästi enemmistön politiikka.²²⁴

Vaikka poliittinen päätöksenteko ei itsessään voi olla rakkaudellista, esimerkiksi yksi rahanjakomalli ei sinänsä ole toista rakkaudellisempi, ilmenee rakkaus päätöksenteossa monin eri tavoin: suvaitsevaisuutena, ystävällisyytenä, luottamuksena ja toisten arvostamisena. Tämä tulee ilmi lähinnä silloin, kun ne alkavat puutua päätöksenteosta, eli kun poliittinen kulttuuri ja yhteiskunnan toiminta kovenevat. Ongelmallinen asiasta tulee esimerkiksi silloin, kun ihmiset joutuvat ansaitsemaan hyväksynnän erilaisin keinoin. Esimerkiksi se, milloin maahanmuuttajaa ei enää pidetä maahanmuuttajana vaan tavallisena valtion kansalaisena, riippuu muiden ihmisten häneen kohdistamista hyväksymis- ja tunnustustoimenpiteistä. Identiteettipolitiikassa rakkaudellisuuden arviointi on ongelmallista myös siitä näkökulmasta, että eri asioita voidaan pitää hyvinä tai huonoina riippuen näkökulmasta, josta niitä tarkastelee. Esimerkiksi kysymystä musliminaisten mahdollisuutta päähuivin käyttöön pidetään usein toisaalta itseilmaisun vapauteen

²²² Dieter & Dentice 2013, 29.

²²³ Vilkkumaa 1998, 229.

²²⁴ Saarinen 2015b, 156.

liittyvä kysymyksenä, mutta toisaalta vanhoillisena, patriarkaalisen kulttuurin tukemiseen liittyvänä ilmiönä.²²⁵

Identiteettipolitiikkaan liittyy keskeisesti arvonanto, jossa toimijat käsittelevät ja hyväksyvät toistensa identiteettejä muodostaen näin toisistaan riippuvaisen heteronomian.²²⁶ Tunnustamisessa tärkeää on tunnustaa toisen erillisyyks itsensä, vaikka samaan aikaan tulee myöntää syvä persoonien yhteys toinen toisiinsa. Barthin ja Bulltmanin mukaan teologisesti ensisijaista onkin nimenomaan persoonien suhde. Tämä tarkoittaa sitä, että teoreettis-opillinen asioiden tunnustaminen voi olla prosessin lopputulos, mutta prosessi saa alkunsa persoonien välisestä tunnistamisesta ja hyväksyvistä tunnustamisesta.²²⁷ Levinasin mukaan kohdatessani toisen ja tunnustaessani hänen subjektiivisuutensa tunnustan hänet vapaaksi omista projisoinneistani eli sen, että en voi tietää hänen ajatuksiaan tai puhua asioista hänenä. Tämä tunnustaminen edellyttää myös sitä, että tunnustan hänen sukupuoli-identiteettinsä ja otan vastuun sen varmistamisesta, että hänellä on mahdollisuus ilmaista sitä.²²⁸

Identiteettipolitiikassa erilaisten identiteettien olemassaolo on tosiasia. Hyväksyvässä tunnustamisessa näitä eri identiteettejä pyritään tuntemaan ja myös tunnustamaan niitä edustavat ihmiset kokonaisvaltaisina toimijoina. Mikäli tunnustetaan vain se, että on olemassa erilaisia identiteettejä, mutta ei varsinaisesti pyritäkään viemään erojen olemassaolon tunnustamista pidemmälle, puhutaan suvaitsevaisuudesta. Seuraavassa kappaleessa luon silmäyksen siihen, miksi suvaitsevaisuus periaatteena on hyvä erilaisten identiteettien kohtaamisen välineenä, mutta miksi se ei yksinään ole riittävä periaate yhdistämään eri identiteettejä edustavia ihmisiä.

4.3.3. Suvaitsevaisuus

Perinteisen demokratian ihanteena on pidetty suvaitsevaisuutta. Suvaitsevaisuutta tarvitaan monien toimijoiden yhteistoimintaa vaativissa tilanteissa, jossa pyritään välttämään konfliktia osapuolten välillä. Suvaitsevaisuuteen liittyy, että toisia toimijoita pidetään tasaveroisina, mutta ei erityisen huomion arvoisina. Suvaitsevaisuus ikään kuin jättää rauhaan ne toimijat, joiden tekemisistä emme varsinais-

²²⁵ Saarinen 2015b, 153, 155–157.

²²⁶ Saarinen 2015b, 159.

²²⁷ Saarinen 2015a, 30.

²²⁸ Mayeda 2006, 203.

sesti halua kuulla mitään.²²⁹ Käytännössä suvaitsevaisuus on siis vajavaista hyväksyvää tunnustamista, koska se tunnustaa toisen osapuolen toimijuuden, mutta ei välttämättä suostu kohtaamaan näitä kokonaisina persoonina hyväksyvän tunnustamisen tavoin.

Risto Saarisen mukaan suvaitsevaisuus koostuu kolmesta osatekijästä: **erimielisyystekijästä** (X on eri mieltä kuin Y), **hyväksymistekijästä** (X pitää Y:n näkemyksiä jollain tavoin hyväksymisen rajoissa olevana) ja **rajaustekijästä** (X ei pidä kaikkea mahdollista hyväksyttävänä vaan hylkää tietynlaiset äärimmäisyysskannat).²³⁰ Suvaitsevaisuuteen liittyy siis rajanvedon tekeminen itsen ja suvaittavan osapuolen välille. Rajanveto on osa identiteettipolitiikkaa. Suvaitsevaisen ihminen hyväksyy suvaitsemiensa ihmisten olemassaolon, vaikka ei välttämättä haluaisikaan olla heidän kanssaan tekemisissä.²³¹

Tässä tulee esiin suvaitsevaisuuden ongelma: aidosti monikulttuurisessa yhteiskunnassa erilaiset ihmiset ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa keskenään, joten pelkkä toisten suvaitseminen ilman halua toisten tunnustamiseen ei riitä. Suvaitsevaisuuteen liittyy ”rajanvedon paradoksi”. Käytännössä paradoksi tarkoittaa sitä, että onko suvaitsemisen nimissä suvaittava myös niitä ihmisiä, jotka eivät suvaitse jotain tiettyä ihmisryhmää. Paradoksi osoittaa, että suvaitsevaisuus itsessään ei riitä, vaan sen tueksi tarvitaan aina ulkopuolista arvopohjaa, johon näkemykset ankkuroidaan. Suvaitsevaisuus ei voi olla monikulttuurisen yhteiskunnan lopullinen tila, sillä se tarkoittaa edelleen olemassa olevaa segregatiota. Suvaitsevaisuudesta käsin katseet saattavat johtaa eri suuntiin.²³² Samanveroisuus ja suvaitsevaisuus ovat universalismin aikakauden suuria arvoja, jotka eivät kuitenkaan yksinään voi mahdollistaa kaikkea hyvää. Ne ovat ikään kuin loitontavia, tilaa tekeviä arvoja, jotka mahdollistavat objektiivisen suhtautumisen maailmaan.²³³

Suvaitsevaisuutta voimakkaampi asenne on hyväksyvä tunnustaminen, joka on kuitenkin yksimielisyyttä lievempi myönteinen suhtautuminen itsestä erillisiin identiteetteihin. Rainer Forstin mukaan hyväksyvä tunnustaminen on suvaitsevaisuuden erityisen kypsä ja täysimittainen ilmentymä. Hyväksyvä tunnustaminen on keino, jolla monikulttuurinen yhteiskunta voi pysyä toimintakykyisenä, sillä su-

²²⁹ Saarinen 2015b, 158–159.

²³⁰ Saarinen 2015b, 164.

²³¹ Saarinen 2015a, 16.

²³² Saarinen 2015b, 162, 165.

²³³ Saarinen 2015a, 29.

vaitsevaisuuden lisäksi tarvitaan yhteistyöhalua ja toisen osapuolen identiteetin arvostusta myös silloin, kun se poikkeaa omasta. Suvaitsevaisuuden ja hyväksyvän tunnustamisen eron on aatehistoriallisesti nähty olevan siinä, että suvaitsevaisuuden taustalla on käsitys ihmisen omavaraisuudesta eli autonomisuudesta toimijana. Hyväksyvä tunnustaminen sen sijaan edellyttää ihmisten heteronomiaa eli riippuvaisuutta toisistaan.²³⁴

Heteronomista tunnustamisteoriaa edustaneen Hegelin mukaan ihmisen elämä yhteiskunnassa on ”kamppailua tunnustetuksi tulemisesta”. Tämä tarkoittaa, että kamppailun tarkoituksena on saavuttaa rauhan tila, jossa tulee tunnustetuksi.²³⁵ Suvaitsevaisuus, kuten ei rakkauskaan, voi koskaan mennä ohi persoonan. Toisin sanoen se ei voi kohdistua vain aatteeseen tai ideologiaan, vaan sen tulee kohdistua myös sen edustajiin. Arvonannon politiikassa arvostus kohdistuu suoraan todellisiin persooniin. Tämä tarkoittaa siis, että ihminen ei halua tulla tunnustetuksi vain ominaisuuksiensa kantajana, vaan näistä ominaisuuksista koostuvana ja niihin identifioituvana persoonana. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ovat esimerkki ryhmästä, jolle pelkkä suvaitseminen ei riitä, vaan jonka asema tulee myös yleisesti tunnustaa ja jota kohtaan muiden yhteiskunnallisten tahojen tulee osoittaa yhteiskunnallista arvostusta, jotta heidän toimijuutensa yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä voisi toteutua kokonaisvaltaisesti.²³⁶

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassani olen käynyt läpi sitä, mitä tarkoittavat sukupuoli, identiteetti ja sukupuoli-identiteetti, sekä miten sukupuoli-identiteetin määrittely voi ilmetä moraalisenä konfliktina. Olen pyrkinyt problematisoimaan sukupuolen käsitteen merkityssisältöä, sillä usein sukupuolesta puhutaan ilman, että tiedostetaan tarkasti, mistä sukupuolen osa-alueesta kulloinkin puhutaan. Monesti sukupuolen osa-alueista saatetaan puhua ristiin tiedostamatta, mistä tarkalleen ottaen puhutaan, eli mikä aiheuttaa hämmennystä keskustelun osapuolissa. Esimerkiksi käy se, että keskustelussa usein luonnollinen sukupuoli dominoi tulkintaa sukupuolesta, ja biologisesta sukupuolesta tehdään suoria tulkintoja koetusta ja sosiaalisesta sukupuolesta. Kaikkien sukupuolen ulottuvuuksien samanaikainen huomioiminen on

²³⁴ Saarinen 2015a, 15–18.

²³⁵ Saarinen 2015a, 18.

²³⁶ Saarinen 2015b, 170, 159.

tietenkin mahdotonta samanaikaisesti, mutta tärkeää olisi edes tiedostaa se, että sukupuoli ilmiönä on moniulotteinen eikä typisty yhteenkään sen osa-alueista.

Toinen seikka, jonka olen opinnäytetyössäni pyrkinyt tuomaan ilmi, on sukupuolen olemuksen kyseenalaistaminen. Perinteinen tulkinta sukupuolesta on usein olettanut, että ihmiselle on määritettävissä niin sanotusti todellinen sukupuoli, eli sukupuolelle olisi löydettävissä jokin olemus, joka osoittaa ihmisen omasta tai muiden tulkinnasta riippumattoman aidon sukupuolen. Kutsun tätä näkemystä sukupuolesta vahvaksi essentialismiksi. Feministisessä luennassa sukupuolen puolestaan ilmaistaan usein syntyvän tekemisen kautta, eli ihmisen sukupuoli syntyy siitä, että hän tekee tietylle sukupuolelle tyypillisiä tai tyypillisistä sukupuolipiirteistä tietoisesti poikkeavia tekoja. Kuitenkin tässäkin tulkinnassa sukupuolelle on löydettävissä jonkinlainen olemus, jonka perusteella teot tai performanssit voidaan jakaa maskuliinisiin tai feminiinisiin tekoihin. Kutsun tätä näkemystä sukupuolesta heikoksi essentialismiksi.

Tutkielmassa esittämieni ajatusten valossa koen erityisesti vahvan essentialismin ongelmalliseksi. Sukupuoli syntyy monen eri osa-alueen, kuten biologisten ominaisuuksien, sosiaalisessa kanssakäymisessä tapahtuvan tulkinnan, lainsäädännön ja viime kädessä yksilön oman kokemuksen, yhteisvaikutuksen tuloksena. Näin ollen on äärimmäisen vaikeaa, jollei mahdotonta osoittaa, mihin osa-alueeseen sukupuoli yksiselitteisesti palautuisi. Biologisten ominaisuuksien domianssi sukupuolen määrittäjänä on koettu vahvaksi. Kuitenkin esimerkiksi inter- ja transsukupuolisuus ilmiöinä asettavat kumpikin omalla tavallaan tämän tulkinnan haasteelliseksi. Lisäksi on ongelmallista, että ihmisen sosiaalinen identiteetti määrittäisi pelkästään hänen biologiansa pohjalta. Vahvan essentialistinen sukupuolitulkinta on selkeä ja yksinkertainen tapa hahmottaa sukupuoli, mutta ihmisen persoonan ja kokonaisvaltaisen toimijuuden tunnustamisen kannalta se on ongelmallinen ja puutteellinen lähestymistapa.

Heikon essentialistinen sukupuolinäkemys ottaa huomioon sen, että tulkinta sukupuolesta on hyvin kontekstisidonnainen ja tulkintaan vaikuttaa vahvasti se, miten ihmiset sukupuolisuutta performativisesti elämässään. Esimerkiksi tietynlainen käytös saatetaan yhdessä kulttuurissa tulkita tietyssä aikana feminiiniseksi, toisena aikana maskuliiniseksi toiminnaksi. Käsitteet toiminnan sukupuolittuneisuudesta pysyvät yllä niin kauan, kuin ihmiset toistavat niitä sukupuolittuneina toimintoina. Toistaminen johtuu siitä, että sosiaalisessa kanssakäymisessä totutuista malleista poikkeaminen aiheuttaa hämmennystä, ja mikä on ongelma yhteisön kokonais-

toiminnan kannalta, minkä vuoksi yhteisö pyrkii minimoimaan hämmennyksen määrän rajoituksilla ja säännöillä. Feministinen kritiikki kritisoi tällaisia kontrolloivia sääntöjä. Kuitenkin monimutkaisen maailman hahmottaminen asioita jaotteleamalla ja kategorisoimalla on ihmiselle erittäin luonnollista ja suorastaan väistämätöntä toimintaa. Sosiaalisessa kanssakäymisessä se, että jokainen määrittäisi yksilöllisesti tekojen maskuliinisuuden tai feminiinisuuden, ei ole käytännössä realistinen mahdollisuus. Sitä ei voida koskaan täysin välttää, joten kokonaan sukupuolesta identiteetikategoriana ei voida päästä eroon, eikä tämä useimmilla feministeillä ole toiveenakaan.

Vahvan ja heikon essentialististen sukupuolinäkemyksen esiin tuomilla näkemyksillä on perustelunsa. Kuitenkin molemmat niistä painottuvat vain kapeaan sukupuolen osa-alueeseen. Molemmille on myös tyypillistä tavalla tai toisella olemuksellinen tulkinta sukupuolesta. Performatiivisessa tulkinnassa tämä olemus löytyy ihmisen koetusta sukupuolesta, essentialistisessa biologisesta sukupuolesta. Niin kauan kuin tällaista olemusta pidetään mahdollisena löytää, on olemassa jatkuva mahdollisuus tulkinnan erimielisyyksistä seuraavaan konfliktiin, koska epäselvästi rajautuvana ilmiönä tätä olemusta ei voida koskaan rajata selkeästi mihinkään. Jos lisäksi sukupuolen olemukseen oletetaan liittyvän tietynlaista determinististä toimintaa, kuten molemmissa malleissa käytännössä oletetaan, aiheutuu sukupuolen olemuksen määrittelystä toistuvasti moraalinen konflikti yksilön ja yhteisön välille.

Kuten olen tutkielmassani osoittanut, moraalisen konfliktin ratkaisussa olennaista on se, että konfliktin osapuolet puhuvat kiistelystä asiasta yhteismitallisilla käsitteillä ja argumenteilla, eli molemmilla on yhtäläinen käsitys konfliktin aiheesta, tässä tapauksessa sukupuoli-identiteetistä. Sukupuoli-identiteetin määrittelyssä tärkeää on muistaa, että asiassa keskustellaan todellisista ihmisistä ja persoonista, ei vain teoreettisista ja kuvitteellisista olioista. Persoonien kokonaisvaltainen hyväksyvä tunnustaminen vaatii, että myös heidän identiteettinsä ja toimijuutensa tunnustetaan kokonaisvaltaisesti. Annetun identiteetin määrittelyssä on aina kyse vallankäytöstä, joten siinä pitäisi muistaa määrittelyn kohteen kunnioittaminen ja määrittelijän vastuu määrittelystä.

Moraaliseksi ongelmaksi sukupuoli-identiteetin määrittely muuttuu silloin, jos koetaan, että siihen on löydettävissä jokin yksiselitteinen ratkaisu. Mikäli yksiselitteistä ratkaisua ei edes ole olemassa, on asiasta kiistely sinänsä turhaa. Näin ollen pitäisi kokonaan hylätä ajatus sukupuolen olemuksellisuudesta ja tarkastella

sukupuolta identiteettikategoriana, joka on määriteltävissä sekä biologian, sosiaalisen kontekstin että yksilön oman kokemuksen näkökulmasta, mutta jossa mikään määritelmä ei ole ehdoton tai lopullinen. Näin sukupuoli vertautuisi ilmiönä esimerkiksi kansallisidentiteettiin, jossa oma roolinsa on syntyperällä, kuten syntymäpaikalla tai ihonvärillä, ympäristön tulkinnassa kansallisuuden luonteesta sekä myös omalla kokemuksella.

Suurin ongelma sukupuolen tulkitsemisessa identiteettikategoriaksi muiden joukossa liittyy sukupuoleen sisältyviin enemmän tai vähemmän eksplikoituihin deterministisiin oletuksiin. Nämä oletukset ovat hyvin monitasoisia, kuten biologiaan ja kulttuuriin liittyvä oletus siitä, että naisista tulee äitejä, tai oletus että sukupuoli identiteettinä on vakaa eikä muutu elämän aikana. Myös moniin muihin identiteettikategorioihin liittyy vahvoja oletuksia, kuten suomalaiseen kansallisidentiteettiin oletus siitä, että asuu Suomessa, tai esimerkiksi urheilujoukkueen kannatukseen että seuraa kyseisen urheilujoukkueen menestystä. Nämä ovat monien mielestä varmasti identiteettiin liittyviä perustavanlaatuisia ehtoja, mutta kuitenkin viime kädessä niiden poistaminen ei vielä tee identiteettikategorian olemassaoloa mahdottomaksi. Kiistelyä identiteettikategorian tarkasta sisällöstä luonnollisesti syntyy, mutta ainakaan kukaan ei voi kiistää yksilön oikeutta pitää tätä kategoriaa osana omaa identiteettiään.

Sukupuolen tarkasteleminen identiteettikategoriana antaa yksilölle mahdollisuuden samaistua siihen, mitä jossakin kontekstissa pidetään tietyn sukupuolen itseilmaisuna, esimerkiksi että hän voi ottaa osaksi identiteettiään vaikkapa sen mitä jossain kontekstissa pidetään muodikkaana. Koska kokemus on jaettu jonkin tietyn kontekstin kanssa, siihen liittyy edelleen vahvasti sosiaalinen elementti ja mahdollisuus jaettuun ymmärtämiseen. Kuitenkin jakamiseen sisältyy sen tunnistaminen, että kokemus sukupuolisuudesta ei ole jaettu kaikkien, esimerkiksi eri ajassa tai eri kulttuurikontekstissa elävien ihmisten kanssa. Sukupuolen toteuttaminen monimuotoisen toiminnan kautta aiheuttaa eri kontekstien välillä hämmennystä ja mahdollisesti konflikteja eri osapuolten välillä, mutta nämä on mahdollista selvittää ja ratkaista niin kauan kuin ollaan valmiita käymään eettistä ja tasaverstaista dialogia ja hyväksyvästi tunnustetaan identiteettikategoriassa läsnä oleva persoona ja ihminen.

Kirjallisuus, lähteet ja apuneuvot

Lähteet:

- Aarnipuu, Tiia
2008 Trans. Sukupuolen muunnelmia. Like: Helsinki.
- Butler, Judith
2008 Hankala sukupuoli. Gaudeamus: Helsinki.
- Farley, Margaret A.
2006 Just Love. A Framework for Christian Sexual Ethics. Continuum: London.
- Kroger, Jane
2004 Identity In Adolescence: The Balance between Self and Other (Adolescence and Society). Routledge: New York.
- Oetzel, John G. & Ting-Toomey, Stella (ed.)
2013 The SAGE Handbook of Conflict Communication. Second Edition. SAGE Publications: California.
- Tuovinen, Liisa; Ståhltröm, Olli.; Nissinen, Jussi.; Hentilä, Jorma (toim.)
2011 Saanko olla totta? : sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki.

Kirjallisuus

- Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.)
2006 Taivaallista seksiä. Kristinuskko ja seksuaalisuus. Tammi: Helsinki.
- Binnie, Jon
2007 Sexuality, the Erotic and Geography: Epistemology, Methodology and Pedagogy. Teoksessa Browne, Lim & Brown 2007.
- Bloodsworth, Mary
1995 Book Review: Elisabeth Groz: Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism & Judith Butler: Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex". Gender and Society, 9:5.
- Boss, Sarah Jane
2009 The Development of Virgin's Cult in the High Middle Ages. Teoksessa Boss 2009.
- Boss, Sarah Jane (ed.)
2009 Mary. The Complete Resource. Continuum: Lontoon.
- Brinkman, Britney G. & Rabenstein, Kelly L. & Rosén, Lee A. & Zimmerman, Toni S.
2014 Children's Gender Identity Development: The Dynamic Negotiation Process Between Conformity and Authenticity. Youth & Society, 46: 6.
- Browne, Kath & Lim, Jason & Brown, Gavin (ed.)
2007 Geographies of Sexualities. Theory, Practices and Politics. Ashgate: Hampshire.
- Croucher, Stephen M.
2013 Religion and Conflict. An Emerging Field of Inquiry. Teoksessa Oetzel & Ting-Toomey 2013.
- Del Casino Jr., Vincent J.

- 2007 Healt/Sexuality/Geography. Teoksessa Browne, Lim & Brown 2007.
- Dieter. Michelle & Dentice, Dianne
2013 Growing Up Trans: Socialization and the Gender Binary. Journal of GLBT Family Studies, 9: 1.
- Fadjukoff, Päivi
2009 Identiteetti persoonallisuuden kokoavana rakenteena. Teoksessa Metsäpelto & Feldt 2009.
- Freeman, Michael (ed.)
2006 Children's Health and Children's Rights. Martinus Nijhoff Publishers: Leiden/Boston.
- Hallamaa, Jaana
2014 Luentodiat Yhteistoiminnan etiikka –kurssilta. Päivätty 27.11.2014. Tekijän hallussa.
- Harper, Catherine
2007 Intersex. Berg: Oxford.
- Heino, Anna & Nipuli, Suvi
2015 Translaki uudistettava pikaisesti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) blogiteksti. https://blogi.thl.fi/blogi/-/blogs/translaki-uudistettava-pikaisesti?p_p_auth=BxGzQBR8 Katsottu 24.6.2015
- Heinonen, Kirsi
2010 Kohti yksilöllistyvää perhettä? Perhe, sukupuoli ja seksuaalisuus lainsäädäntökeskustelussa. Pro gradu –tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Helkama, Klaus
1998 Arvot ja oikeudenmukaisuus vuorovaikutuksessa. Teoksessa Lahikainen & Pirttilä Backman 1998.
- Hellqvist, Elina & Hietamäki, Minna & Pihkala, Panu (toim.)
2015 Uskonto ja identiteettipolitiikka. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuuseuran symposiumissa marraskuussa 2014 pidetyt esitelmät. Suomalainen Teologinen Kirjallisuuseura: Helsinki.
- Huuska, Maarit
2012 Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. Teoksessa Tuovinen et al. 2012.
- Jeong, Ho-Won
2008 Understanding Conflict and Conflict Analysis. SAGE Publications Ltd: Lontoo.
- Jones, Melinda
2006 Adolescent Gender Identity and the Courts. Teoksessa Freeman 2006.
- Kaltiala-Heino, Riittakerttu & Mattila, Aino & Kärnä, Teemu & Joutsenniemi, Kaisla
2015 Sukupuoli-identiteetin diagnosoiminen. Duodecim 131.
- Karkulehto, Sanna
2011 Seksin mediamarkkinat. Tammi: Helsinki.
- Kinnunen, Taina
2007 Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset. Gaudeamus: Helsinki.
- Korvajärvi, Päivi
2010 Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa Saresma & Rossi & Juvonen 2010.
- Lahikainen, Anja-Riitta & Pirttilä-Backman, Anna-Maija (toim.)
1998 Sosiaalinen vuorovaikutus. Otava: Keuruu.

- Liben, Lynn S. & Bigler, Rebecca S.
2002 Gender Constructivism Reconsidered. Monographs of the Society for Research in Child Development. 67:2.
- Littlejohn, Stephen W. & Cole, Kristen L.
2013 Moral Conflict and Transcendent Communication. Teoksessa Oetzel & Ting-Toomey 2013.
- Löyttyniemi, Varpu
2004 Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli. Minerva Kustannus Oy: Jyväskylä.
- Markkola, Pirkko & Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.)
2014 Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Vastapaino: Tampere.
- Mattila, Aino & Tikkanen, Helena:
2015 Transsukupuolisuuden hoito Suomessa. Duodecim 131.
- Mayeda, Graham
2009 Who DO You Think You Are? When Should the Law Let You Be Who You Want to Be? Teoksessa Shrange 2009.
- Merenlahti, Petri
2015 Miehekkäästi uskossa? Kristillinen maskuliinisuus ennen ja nyt. Teoksessa Hellqvist et al. 2015.
- Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru
2009 Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset piirteet. PS-kustannus: Helsinki.
- Nissinen, Martti
2006 Ruumiillinen ihminen Vanhassa testamentissa. Teoksessa Ahola et al. 2006.
- Parson, Susan Frank
2001 Ethics of Gender. Blackwell Publishers: Oxford.
- Piderit, John J.
2012 Sexual Morality. A Natural Law Approach to Intimate Relationships. Oxford University Press: New York.
- Pohjanpalo, Virve
2013 Millainen tulee? Yliopisto - Helsingin yliopiston tiedelehti. 8/2013.
- Pruss, Alexander
2013 One Body. An Essay in Christian Sexual Ethics. University of Notre Dame Press: Indiana.
- Raij, Tuukka & Tani, Pekka
2015 Transsukupuolisen identiteetin neurobiologinen perusta. Julkaistu Duodecim 131.
- Roman-Lagerspetz, Sari
2015 Tasa-arvon käsite kirkon eettisissä keskusteluissa. Teoksessa Hellqvist et al.
- Ruukki, Jukka
2015 Lapsen sukupuolen voi nykyään valita – näin se tapahtuu. <http://www.hs.fi/tiede/a1433731600462> Katsottu 9.6.2015.
- Saarinen, Risto
2015a Identiteettipolitiikka, toisen tunnustaminen ja teologia. Teoksessa Hellqvist et al. 2015.
2015b Oppi rakkaudesta. Gaudeamus: Helsinki.
- Salmesvuori, Päivi

- 2006 Pyhät, rippi ja mystiikka – Kolme näkökulmaa seksuaalisuuteen keskiajalla. Teoksessa Ahola et al. 2006.
- Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.)
2012 Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino: Tampere.
- Shrange, Laure J. (ed.)
2009 ”You’ve Changed” Sex Reassignment and Personal Identity. Oxford University Press: New York.
- STM (Sosiaali- ja terveysministeriö)
2015a Tasa-arvolaki, syrjintä ja sukupuolen moninaisuus.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3716-1> Katsottu 16.6.2015.
- 2015b Tasa-arvolaki, viranomaiset ja sukupuolen moninaisuus.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3722-2> Katsottu 16.6.2015.
- Tinkanen, Helena & Das, Pia
2015 Transsukupuolisten hormonihoito. Julkaistu Duodecim 2015; 131.
- Vilkkumaa, Ilpo
1998 Sosiaalisen taidon merkitys. Teoksessa Lahikainen & Pirttilä-Backman 1998.
- Vilkuna, Kustaa H.J.
2014 Viina miehen mitta. Teoksessa Markkola, Östman & Lamberg 2014.
- Vuorinen, Risto
1997 Minän synty ja kehitys. Ihmisen psyykkinen kehitys yli elämänkaaren. WSOY: Porvoo.
- Wager, Maaret
1998 Arvoituksellinen sukupuoli. Teoksessa Lahikainen & Pirttilä-Backman 1998.
- Warnake, Georgia
2009 Transsexuality and Contextual Identities. Teoksessa Shrange 2009.

Apuneuvot

Raamattu

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 1992 käyttöön ottama käännös.

Teinonen, Seppo A.

1999 Teologian sanakirja. Kirjapaja: Helsinki